magazin istoric

SERIE NOUĂ – MARTIE 1990

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică — anul XXIV nr. 3 (276) martie 1990

SUMAR

● „Au căzut pentru libertate": Vasile Pârvan...2 ● Ei, tinerii, au făcut revoluția...3 ● Măruntă mărturie...: Răzvan Theodorescu...8 ● Documente contra dictaturii ceaușiste: cum a fost dărîmată Biserica Enei; monumentul de la Niculițel în uitare...9 ● Arheologia sub lupa deformatoare a dictaturii: Alexandru Vulpe...11 ● Din istoricul unui asasinat cultural — distrugerea mănăstirii Văcărești: Sergiu Iosipescu...14 ● Nici cimitirele n-au fost cruțate!: V. Bria...16 ● Biblioteca Centrală Universitară — rediviva: Ion Stoica...17 ● Gesta Dei per Rumanos: Virgil Cândea...20 ● Tirania antică între real și imaginar: Zoe Petre-Condurachi...22 ● Pentru o arhivă a „istoriei vii": Mihai Pop... 23 ● Manualul de istorie — încotro?: Radu-Ștefan Ciobanu...24 ● Teroare în Palatul Primăverii...27 ● Trei scrisori inedite de la Petru Cercel: Ovidiu Drimba...30 ● După München, mai departe...: Viorica Moisuc...33 ● Radu R. Rosetti — 1939: alte pagini de jurnal...37 ● În București, acum 50 ani... 42 ● Thomas Mann — interferențe românești: Dumitru Hîncu...45 ● Leon Africanul sau odiseea unui neobișnuit călător: Amin Maalouf...49 ● 1939-1945. Corespondență secretă Casa Albă — Downing Street 10 (XV): Eugen Preda...52 ● Secretele crimelor lui Stalin: Aleksandr Orlov... 58 ● Dialog cu cititorii...62

COPERTELE NOASTRE

④ În anul 1512 sosea la curtea sultanului mameluc din Cairo o ambasadă venețiană (reprezentată în acest tablou, atribuit școlii pictorului Bellini). Cinci ani mai tîrziu, călătorul arab Leon Africanul asista la intrarea sultanului otoman Selim I în orașul de pe Nil, după ce acesta detronase dinastia mamelucă ce conducea Egiptul din 1250 (**Leon Africanul sau odiseea unui neobișnuit călător**, p. 49)

② Biblioteca Centrală Universitară din București — de la a cărei înființare se va împlini în 1991 un secol — a fost grav avariată în zilele Revoluției din decembrie 1989 de bandele de teroriști, peste 500 000 de cărți, manuscrise, fotografii, ediții rare din mari istorici, scriitori români și străini, fiind prefăcute în cenușă. În imagini (cadre dintr-un film documentar realizat de Leonard Henția): detaliu arhitectural și vitralii care împodobeau sălile Bibliotecii, edificiu aflat acum în reconstrucție, ale cărei colecții sînt în curs de refacere prin donațiile oamenilor de bine, ale instituțiilor de cultură din țară și străinătate (**Biblioteca Centrală Universitară — rediviva**, p. 17)

③ Mărturii peste veacuri ale sprijinului acordat constant de către români lumii creștine, îndeosebi celei din Imperiul otoman, și ale strînselor legături economice și spirituale dintre țările române și Sfîntul Munte: frescă din sinaxarul mănăstirii Dionysiou de la Athos, lăcaș ce a beneficiat de însemnate danii din partea familiei Lăpușnenilor (**Gesta Dei per Rumanos**, p. 20)

VASILE PÂRVAN:

„AU CĂZUT PENTRU LIBERTATE"

Morții noștri, scumpii noștri morți, ne îndeamnă să luptăm, spre a nu lăsa ca jertfa lor să fi fost zadarnică. Ei au dat viața lor. Dar pentru ca viața aceasta să fie fructificată în viitor, e așteptată munca noastră. De abia prin silințele noastre va fi sanctificat sacrificiul lor. Iisus a dat viața lui spre a salva neamul omenesc. Dar noi trebuie să ne ostenim, pentru ca harul său să ne fie împărtășit și nouă. Dacă suntem și rămînem răi, vom fi pe vecie blestemați. „Săptămîna patimelor" martirilor noștri trebuie să fie urmată de învierea vieții noui. Căci ei au suferit și au murit, fără număr și fără cruțare. Și femeile și copiii lor și-au pierdut atîția viața tot pentru noi și pentru viața cea nouă. Ci noi trebue să fim demni de acești răscumpărători, cari au forțat cursul secolelor și au dat prin pătimirea lor, într-o suflare, aceea ce mii de ani nu dăduse. Și trebue să ne răscumpărăm în fiecare ceas viața noastră, prin biruința împotriva celor trecătoare...

Cine va feri națiunea noastră de tragedia eroului dus pe căi greșite tot mai departe de biruință? Cine va crește națiunea noastră întru eroismul activ, creator și sigur de rostul jertfei sale, națiunea noastră, care de două mii de ani nu cunoaște decît suferința martiriului, răbdarea infinită, subt loviturile sorții, nebiruită în ființa ei numai ca un element al naturii organice mereu renăscute din înghețul iernii, ci nu mereu biruitoare ca puterile sufletului, cari supun lor firea și parează loviturile ei? Cine va învăța națiunea noastră ce e ideea în viața popoarelor, ce e întruchiparea spre vecinicie a gîndului în formă vie și în putere renăscătoare? Cine va da națiunii noastre suprema sanctificare a scopului vieții spirituale, acordarea întru sublim a scopurilor individuale, cu cele sociale și cu cele universale; cine va revela națiunii noastre sublimul vieții spirituale active, ca biruire a morții celei a toate distrugătoare; cine-i va revela armonia eternă dintre legile neschimbate din Cosmos și legile după cari se ritmează gîndul nostru, omenesc?...

Putem totuși — de iubirea Patriei — face mai mult decît poate face floarea abisului. Noi putem să ne arătăm oamenilor, și cei ce au ochi de văzut, să vază! Pentru noi singura biruire a bestiei din noi — singurul scop al vieții — e lucrarea pentru aproapele; suprema sanctificare a vieții e moartea pentru aproapele: cu atît mai mult însă pentru ființa ideală, prin excelență spirituală, care e patria; suprema caritate e darea vieții tale spre a păstra viața celui iubit: cu atît mai mult spre a păstra viața patriei tale.

Va chema națiunea, să o lumineze, pe cei singuratici și tăcuți, ori pe cei cari își strigă în piețe și la răspîntii prețul vieții lor?

(Au căzut pentru libertate. Un cîntec de jale și un cîntec de biruință. Memorial în onoarea camarazilor căzuți în Războiul pentru unitatea națională cetit în ziua de VII/XX noiembrie MCMXVIII la redeschiderea cursurilor de istoria antică)

Pentru o arhivă a Revoluției

EI, TINERII, AU FĂCUT REVOLUȚIA

EI, TINERII, SCRIU ISTORIA

Continuăm seria mărturiilor începută în numărul trecut al revistei, datorate unor tineri care, în zilele Revoluției din decembrie 1989, s-au aflat în luptele pentru răsturnarea dictaturii, pentru instaurarea libertății, democrației, demnității și adevărului în țară. Asemenea tuturor mărturiilor participanților la nașterea noului destin al patriei, ele constituie contribuții unice la cartea de istorie a Revoluției, la cronica ei reală, întrucît nu există alte documente scrise despre desfășurarea acestor evenimente în toată complexitatea lor. Sînt pagini de istorie extrase din desfășurarea evenimentelor cruciale de care a ținut chiar destinul României, scrise pe viu de înșiși cei care făuresc istoria.

Spațiul restrîns de care dispunem a determinat limitarea numărului interlocutorilor ale căror mărturii le-am publicat în aceste numere de revistă. Reînnoim cu acest prilej apelul către toți cititorii noștri tineri, către militari, către toți participanții la Revoluția din decembrie 1989, să ne trimită în continuare, pe adresa revistei Magazin istoric, **crîmpeiul lor de adevăr privind evenimentele pe care le-au trăit.** Aceste mărturii-document vor alcătui arhiva istoriei Revoluției **înfăptuită de tineri, împreună cu armata, cu oameni de toate vîrstele, în numele dorinței de descătușare de sub tiranie, de schimbare a unei vieți devenită imposibilă.**

Vom tipări, desigur, datorită modestului număr de pagini de care dispunem, doar prea puțin din tot acest material extraordinar adunat. Dar vom alcătui din ei, acum și în lunile ce vor urma, dosarele arhivei istorice a Revoluției române de la 1989, **dosare din care se vor extrage multe pagini ale istoriei ce se va scrie. Și poate că vor apare nu numai studiile și monografiile necesare la o atît de importantă răscruce a vieții poporului român, ci și o cronică a Revoluției și a faptelor oamenilor ei, căreia consemnările încredințate revistei** Magazin istoric **îi vor furniza substanța vie. Vom ține la dispoziția cercetătorilor din țară și străinătate dosarele din arhiva adunată la** Magazin istoric, **siguri că ele vor aduce acele elemente de autentic și individual, indispensabile reconstituirii istorice pentru generațiile ce vor veni.**

Vă mulțumim dumneavoastră, celor ce ne-ați vorbit despre faptele dumneavoastră, și așteptăm cu încredere cuvîntul tuturor participanților la Revoluție din București și Timișoara, din Sibiu și Brașov, din Constanța și Galați, din întreaga țară. Scrieți-ne deci pe adresa: revista **Magazin istoric,** căsuța poștală 1—702, Oficiul poștal nr. 1, București, România.

Și acum să dăm cuvîntul interlocutorilor noștri.

„Dumneata nu eşti român ?!"

TURCANU FLORIN, student: „În dimineaţa zilei de 21 decembrie, priveam, împreună cu cîţiva colegi, de pe treptele intrării în Institutul de Studii Sud-Est Europene din cadrul Universităţii Bucureşti, coloana de oameni scoşi din întreprinderi şi instituţii pentru a fi duşi la adunarea convocată de ceauşescu. Atmosfera era încordată. Ne spuneam noi, studenţii, între noi, că ceauşescu joacă tare şi riscă să piardă, dar, văzînd pasivitatea oamenilor, ne cuprindea tot mai mult sentimentul că nimic nu se va întîmpla cu adevărat, că timişorenii se vor socoti părăsiţi şi totul se va termina.

La 13.30, am ieşit din pasajul de la Universitate. Am văzut oameni strînşi în număr mare în faţa Intercontinentalului, pînă spre Sala Dalles. La intersecţia Mazgheru-Republicii şi în faţa Universităţii mulţimea era mai răsfirată. După cîteva clipe, s-au auzit împuşcături dinspre Sala Dalles, urmate de huiduieli şi fluierături. Era o salvă de avertisment, dar şi mulţimea a dat, un moment, înapoi. Eram atît de emoţionat încît nu îndrăzneam să accept evidenţa. L-am întrebat pe un bătrînel: «Ce se întîmplă, domnule?». «Dumneata nu eşti român?!», mi-a răspuns el tot cu o întrebare. «A început?», l-am întrebat din nou. «A început» a zis bătrînelul.

Masa de oameni sporea, dar avea tendinţa să se fracţioneze la intersecţia Magheru-Batiştei, căci unii dintre manifestanţi se masau spre Dalles, iar alţii spre intersecţia Magheru-Republicii. Oamenii au oscilat între aceste două puncte timp de vreo trei ore. Confuzia era mare, dar cu toţii erau de acord că trebuie să rămînă împreună.

Spontaneitatea manifestaţiei era impresionantă. Oratori improvizaţi ţineau scurte discursuri sau lansau lozinci utilizînd, în loc de portavoce, un tub de burlan. Au apărut, treptat, primele lozinci scrise la repezeală pe mari bucăţi de hîrtie sau de cearceaf, ori aşternute pe asfaltul bulevardului Magheru. Alte lozinci — pe vitrine şi pe pereţii Intercontinentalului. Cele mai impresionante erau, însă, lozinciile strigate. Unele erau pline de îndîrjire («Nu plecăm!», «Luptăm, murim şi liberi o să fim!». «Nu sîntem fasciştii», «Românii nu sînt laşi!»), altele de ironie («Ceauşescu fii boier, fă şi tu ca Honecker!»). Se cîntau «Hora Unirii» şi «Deşteaptă-te, române!». Celor care priveau doar de pe margine li se striga în timp ce sute de mîini erau întinse acuzator spre ei: «Şi voi sînteţi români!», «Şi voi aveţi copii!», «Şi voi muriţi de foame!».

Pe la ora 16.00, mulţimea s-a masat spre barajul de la Dalles. Numărul manifestanţilor sporise mult. În acele momente, un camion militar a apărut în plină viteză dinspre Piaţa Unirii. Lumea abia a reuşit să se ferească. Cîţiva nu au putut să o facă şi, atunci cînd camionul a ajuns în apropierea barajului de la Dalles, l-am văzut de aproape, săltînd peste trupuri. Cel puţin doi oameni au fost zdrobiţi, din cîte am putut să observ. Imediat barajul a tras o salvă de avertisment şi profitînd de derută soldaţii au înaintat pînă în apropierea intersecţiei Magheru-Batiştei. De menţionat că barajul ce bloca accesul pe Batiştei nu s-a mişcat. Fără a face vreo legătură între acest fapt şi cel pe care îl voi pomeni îndată, trebuie amintit că soldaţilor din acest baraj lumea le-a oferit flori şi ţigări, a stat de vorbă cu ei încă înainte de ora 16.00.

Să fi fost în jurul orei 18.00, cînd barajul de securişti cu scuturi şi căşti care bloca bd. Magheru în apropierea intersecţiei cu Batiştei a încercat să şarjeze mulţimea. Aceasta a dat iniţial înapoi, dar apoi securiştii şi-au văzut smulse din mînă scuturile şi s-au pomenit loviţi fie cu ele, fie cu bucăţi de lemn sau numai cu pumnii goi. Au fugit şi a fost nevoie de încă o salvă în aer pentru a opri mulţimea. Au urmat apoi maşinile pompierilor, care, nici ele, n-au făcut decît să sporească mînia oamenilor. Strigătul «Nu plecăm!» ca şi cel de «ceauşescu nu uita, a venit şi ziua ta!» erau tot mai des repetate. Dat fiind că marea dorinţă a tuturor era atunci încă plecarea dictatorului din fruntea statului, s-a răspîndit, la un moment dat, zvonul că acesta ar fi demisionat. Grupuri de manifestanţi erau pe punctul de a pleca, dar au răsunat strigătele: «E o capcană! Nu plecaţi!». Lumea a rămas".

Cu două braţe de 14 ani şi un piept gol

ALEXANDRU THEODORESCU, elev: „Pentru mine, Revoluţia a început pe data de 16 decembrie 1989, cînd ascultam îngrozit la postul de radio Europa Liberă relatările despre Timişoara. Atunci ţara de-abia mocnea. Pe data de 21 decembrie, cînd ascultam mitingul «genialului» constructor de prăpăstii, flacăra revoltei a căpătat dimensiuni enorme. Împreună cu un foarte bun prieten, Safi, am ieşit în după-amiaza acelei zile pe străzi. Ne-am îndreptat spre Piaţa Romană, unde o mulţime de oameni, încercuiţi de o mulţime de securişti, strigau lozinci anticeauşiste, pentru democraţie şi libertate. Un gest uman ne-a cuprins şi pe noi. Am alergat spre ei, încercînd să ne alăturăm, dar grupurile de copii oligofreni ai marelui schizofrenic şi ai analfabetei docentă ne-au oprit cu gesturi brutale. Nu ne-am descurajat. Ne-am îndreptat spre cinematograful Scala. Acolo, o mînă de oameni scandau: «Jos tiranul!», «Timişoara-n sînge, Bucureştiul plînge!», «Armata e cu noi!», «Noi sîntem poporul — Jos cu dictatorul!» şi alte multele, adevărate «balsamuri» pentru sufletul «marelui cîtitor». Cordoane de securişti înconjurau, la început fără a se manifesta violent, paşnic, mulţimea ce creştea treptat.

După ce ne-am făcut «pe deplin» datoria, călcînd un portret de-al tiranului, ne-am îndreptat spre Intercontinental. Acolo, mulţimea era înflăcărată. Studenţi, copii, muncitori uniţi de o dragoste sublimă făceau «Hora Unirii» în faţa tanchetelor. Ţinîndu-ne de mînă în această horă, am simţit cum căldura revoluţionarilor mă cuprinde. Eram fericit, ultrafericit că trăiesc aceste clipe. Muzica scandărilor noastre devenea din ce în ce mai tăioasă: «ceauşescu nu uita, a venit şi clipa ta!».

Pe la ora 18 se vedeau trasoare brăzdînd cerul. Zgomote infernale încercau să destrame hora în care eram toţi. Dar nu se putea. Eram uniţi, gata să murim pentru ţelurile noastre. Ne-am adus aminte de Timişoara. Eu şi prietenul meu eram fericiţi că putem sta în faţa tanchetelor. Nu e eroism, nu e curaj. E o datorie sfîntă şoptită de morţii de la Timişoara.

Au venit apoi tunuri cu apă, dar nimeni n-a plecat. Au venit tancuri. În faţa Universităţii, studenţii s-au întins pe jos, încercînd să oprească cu trupurile lor maşinile criminale. Nu, nu credeam că ele vor călca trupurile sfinte ale studenţilor, ale tinerilor. Şi totuşi, diabolicul căţău a ordonat să se tragă. Oameni striviţi, sînge. Totul se învîrtea cu mine. Împreună cu Safi, ne-am năpustit în faţa lor. Strigam, plîngeam, înjuram. Morţii îmi veneau în minte. Parcă-mi şopteau să-i răzbun. Dar cum puteam, doar cu două braţe de 14 ani şi un piept gol! Era imposibil. Securiştii-terorişti au tras fără milă. Prietenul meu, cu un curaj pe care nu-l bănuiam, s-a aruncat în faţa tanchetelor care nu trăgeau. Era în stare să facă orice. Mi-am dat seama de deznodămînt. Mă gîndeam la părinţi, ce fac oare ei? Nu, nu puteam părăsi Revoluţia. M-am alăturat prietenului şi am rămas pînă tîrziu.

Cînd tancurile au început să vină spre mulţime, am fugit să ne adăpostim. Cu greu am ajuns acasă la prietenul meu. A fost o noapte lungă, poate cît o veşnicie. Dar deasupra întunericului dens vedeam o rază — era Libertatea.

Vineri 22 decembrie 1989, ne-am dus la mitingul de data asta liber. Am ascultat cu o nemăsurată bucurie. Totul parcă se terminase. Armata era cu noi. Nu mai vedeam pielor de securist. Alergam şi strigam Victorie. Seara însă am asistat din nou la un spectacol îngrozitor. În numeroase locuri, teroriştii deschiseseră focul asupra mulţimii.

Sîmbătă 23 decembrie 1989 a fost cea mai frumoasă zi din viaţa mea. Dimineaţa, împreună cu Safi, am fost la Radio. O mulţime de oameni era acolo. O atmosferă de pură prietenie, de căldură se lăsase peste noi. Femei în vîrstă îngenuncheau în faţa armatei, plîngeau de bucurie şi puneau flori în ţeava armelor. Dar deodată... zgomote reci de armă. Teroriştii au deschis focul. Trăgeau intens de peste tot. Pe strada Temişana, colţ cu strada Popa Tatu, era un bloc amenajat special pentru terorişti. Cu asta se ocupase «geniul Carpaţilor» timp de 25 ani".

Moartea pîndea din orice ungher

FLORIN RADU, NICOLAE ALEXE, SORIN RACOŢEANU, ostaşi dintr-o unitate militară bucureşteană: „În ziua de 22 decembrie 1989, ne aflam în dormitor. Pe la ora 16.30-17.00, căpitanul Cristian Mirea ne-a anunţat că vom pleca în misiune, va trebui să lichidăm elementele teroriste care au început să tragă în zecile de mii de oameni adunaţi în faţa clădirii fostului c.c. În cîteva minute, întreaga companie, sub conducerea ofiţerilor noştri, s-a îmbarcat în maşini. Străzile oraşului deveniseră adevărate rîuri de oameni. Toţi se îndreptau spre centru.

Am ajuns şi noi în faţa clădirii. Răpăitul rafalelor încerca să oprească lozinciile miilor de oameni. Am cobo-

rit din mașini puțin speriați, pentru că tot nu înțelegeam ce se întîmplă cu adevărat. La apariția mașinilor noastre, civilii au început să scandeze: «Ura! Armata e cu noi!». Fiecare dintre noi se întreba: oare cine or fi oamenii ăia fără suflet care trag în plin în această mulțime, alcătuită din bărbați, femei și copii, dar mai ales tineri, foarte mulți tineri! Și ei nu cereau nimic, decît să li se restituie demnitatea și mîndria de a se putea numi oameni liberi într-o țară liberă.

După scurt timp, observînd de unde se trăgea asupra mulțimii, ofițerii noștri, căpitan Cristian Mirea și locotenentul major Daniel Dinea, au luat cîțiva soldați și am pătruns în blocul «Romarta» din fața c.c., scotocind fiecare încăpere. Sarcina pe care și-au asumat-o era extrem de periculoasă, căci nici unul dintre ei nu cunoștea clădirea. Moartea pîndea din orice ungher, din orice cotlon. Dorința de a se pune capăt vărsării de sînge și de a-i pedepsi pe acei odioși criminali era mai puternică decît teama. Pînă dimineața, camarazii noștri au scotocit blocul, în timp ce noi ceilalți am rămas afară spre a-i depista pe ceilalți teroriști ascunși în alte locuri. Se trăgea de unde nu te așteptai: dintr-o casă, dintr-o turlă de biserică, de pe un acoperiș etc. ... Un glonț l-a lovit pe camaradul nostru, caporal Traian Bursava. Văzîndu-l plin de sînge, locotenentul major Marin Despa s-a repezit la el și ajutat de noi l-am urcat repede într-o mașină de salvare, însoțindu-l pînă la Spitalul de Urgență. După cîteva minute, ofițerul s-a întors și ne-a spus că Traian era în siguranță.

Despre cei din interiorul blocului «Romarta» nu aveam nici o știre și eram extrem de îngrijorați pentru că din interior continua să se tragă. Abia dimineața, după ce s-a luminat, ne-am mai liniștit. Focurile s-au mai rărit pentru moment. Camarazii noștri care acționaseră în interiorul clădirii s-au întors printre noi: nu lipsea nici unul.

Bucuria ne-a fost însă de scurtă durată, căci noi rafale au început să se abată asupra oamenilor nevinovați. O stare de tensiune cumplită; greu ne puteam da seama pe unde sînt ascunse bestiile care cunoșteau bine toate cotloanele din împrejurimi. În ziua de 23 decembrie, s-au purtat lupte îndîrjite. Schimburi violente de focuri și în ciuda situației extrem de periculoase, cînd glonțul ucigaș putea veni din orice loc, civilii — tinerii mai ales — nu s-au dezlipit de lîngă noi. Acest fapt ne-a dat încredere și ne-a oțelit voința. Ceea ce a simțit fiecare dintre noi în acele momente este greu de exprimat prin cuvinte. Dar un lucru este foarte limpede: fiecare a învățat în acele momente dramatice cît prețuiește viața lui.

După ora 13.00, în ziua de 23 decembrie 1989, am primit ordin să intrăm în clădirea c.c., pentru a-i ajuta pe camarazii noștri aflați deja acolo și care se confruntau cu situații deosebit de grele. Teroriști izolați apăreau prin surprindere din diferite încăperi și trăgeau fără milă. Fiecare și-a primit postul său. Sergentul major Ion Sîrbu, împreună cu cîțiva soldați, a primit misiunea să păzească lăzile cu muniții. La un moment dat, în cursul nopții, un terorist care stătuse ascuns sub o grămadă de saltele, profitînd de un moment de acalmie, a scos arma, a tras și l-a rănit în picior pe sergent. Soldații noștri au răspuns prompt și l-au scos din luptă pe bandit. În aceeași noapte, a fost rănit și soldatul George Nefem.

Un moment extrem de dificil au trăit căpitanul Efrimescu și cei cîțiva soldați, împreună cu care deservea o mitralieră. Prin camere și pe holuri era o mare forfotă. La un moment dat, un individ în uniforma gărzilor patriotice a apărut în spatele celor de la mitralieră și, cu pistolul în mînă, i-a somat să depună armele. Tocmai atunci a trecut prin acel loc un alt ofițer din unitatea noastră:

— Ce faci, domnule, îi dezarmezi? Sînt oameni de-ai mei, lasă-i în pace...

— Am crezut că sînt teroriști; uitați-vă la ăsta — și a arătat spre unul dintre soldați — are mutră de terorist...

A încercat să dispară, dar căpitanul Efrimescu, îndreptîndu-și pistolul spre el, i-a cerut să stea pe loc. Doi soldați au sărit asupra lui și cînd «i-au luat la bani mărunți» au descoperit că acesta era terorist. Avea mai multe uniforme pe el și armament special".

Jertfa tinereții

LUCIAN ROGOJINARU, tehnician, însărcinat cu protecția muncii la Întreprinderea de confecții și tricotaje București: „M-am aflat în acele zile de neuitat ale Revoluției acolo unde am simțit, unde știam că este locul meu — alături de colegi, de minunații tineri ai Capitalei, în luptele pentru răsturnarea dictaturii. Pe 22 decembrie eram în Piața Palatului, împreună cu mii de manifestanți. Am intrat în sediul fostului c.c. Nici nu știu cum am ajuns în după-amiaza acelei zile în clădirea sediului, împreună cu alți tineri. Am căutat să păstrăm ordinea, pentru ca vinovații din clanul fostului dictator să poată fi deferiți organelor competente. În aceeași seară, am luat parte la luptele care se duceau împotriva teroriștilor în zona Pieței Moghioroș și a străzii Romancierilor. La apelul de-a apăra sediul Televiziunii, m-am prezentat împreună cu alți tineri, pentru a lupta alături de subunitățile de parașutiști (eu făcînd armata tot la parașutiști). Un alt coleg al nostru, Carol Stanciu, a acționat împreună cu o formațiune de gărzi patriotice din întreprinderea noastră în turnul Televiziunii.

Apoi, pe 24, am revenit în fabrică, unde trebuia să asigurăm reluarea lucrului în condiții cît mai bune. Împreună cu o grupă de ostași am controlat toate secțiile întreprinderii, pentru a nu fi fost ascunse materiale explozive. Teroriștii au încercat în noaptea de 25 decembrie o străpungere a barajelor din jurul fabricii noastre, dar armata, împreună cu muncitorii, au reușit să-i stăvilească. A fost o mobilizare generală, dusă pînă la eroism și sacrificiu. Au murit mulți tineri pentru ca noi să fim liberi. Nu putem uita și nu vom uita niciodată jertfa tinereții lor.

Am doi copii și sînt fericit că ei vor crește în dreptate și adevăr. Cred că mai avem încă mult de luptat pentru a consolida cuceririle Revoluției. Oamenii de bine înțeleg foarte clar care este situația. Pe ei trebuie să ne sprijinim și să facem în așa fel încît această uriașă descătușare pe care a adus-o Revoluția să fie în folosul țării, a poporului nostru".

„Voi cu arme, noi cu flori"

Tot la Întreprinderea de confecții și tricotaje București, discutăm cu EUGEN NICULESCU, fost prezentator de modă, acum constructor de tipare: „După ce în 21 decembrie mă aflasem în rîndul tinerilor care manifestau împotriva dictaturii, pe 22 am venit la întreprindere pentru a preda documentația ce era asupra mea, necesară în procesul tehnologic. Grupuri de muncitori, venite de la alte întreprinderi din zonă, se adunaseră în fața întreprinderii noastre și scandau «Veniți cu noi, și voi aveți copii!». Am pornit împreună cu ei spre centru. La fabrica de pîine de la podul Grozăvești ni s-au oferit pe ferestre, de către muncitorii de aici, bastoane și cornuri.

Pe traseu, în dreptul unei biserici, au început să tragă clopotele și am îngenuncheat cu toții, în memoria martirilor de la Timișoara și București. Pe Calea Victoriei, am văzut cum armata fraterniza cu populația, în mare majoritate tineri care scandau: «Voi cu arme, noi cu flori!». În acele momente, am fost sigur că Victoria era, trebuia să fie, de partea noastră!

Am intrat și eu, alături de alți tineri, în clădirea fostului c.c. Prima noastră grijă a fost să nu se facă devastări, să se pună la loc sigur documentele și bunurile de valoare găsite prin birouri, îndeosebi la așazisul «cabinet 1» și «apartamentul prezidențial». Pentru că veni vorba de acest «apartament». Am văzut, numai în sufragerie, șeșnice masive de aur, porțelanuri fine, servicii de argint etc. În dormitor, chiar lîngă pat, era macheta unui tanc. Am mai văzut, între altele, o carte mare groasă, legată în piele roșie, pe care scria cu aur numele dictatorului și titlul Memorii. Toate filele erau albe.

Sînt multe impresiile adunate în acele zile cîte m-am aflat în fostul sediu. Printre altele, momentul cînd Constantin Dăscălescu a fost închis în camera cu nr. 60 și pus sub supravegherea colegei noastre Nicoleta Fîntîneanu. El căuta să se disculpe, spunînd că avea de gînd mai de demult să se retragă. N-a reușit să ne creeze nici măcar milă. Ilie Verdeț ne-a spus că la etajul VI vom găsi muniția necesară. Mai reții că în «cabinetul nr. 1» erau foarte multe dosare cu felurite situații, printre care și cu o evidență la zi, pe ani și luni, cu cantitățile de aur și argint extrase în țară.

S-a tras mult asupra noastră. Cred că au murit mulți dintre ai noștri, deoarece nu i-am mai văzut printre noi. Au fost prinși mai mulți dintre teroriști. Ceea ce m-a scîrbit la ei era aerul de siguranță și superioritate cu care ne priveau, susținînd întruna că, pînă la urmă, tot ei vor învinge. Aceeași aroganță o aveau Postelnicu și Dincă. Revoluția învinsese însă.

O amintire emoționantă. Am serbat Crăciunul acolo. Aveam printre noi și un student la teologie care a făcut o mică slujbă, transmisă la microfon și celor care se aflau afară. Am încropit și un pom de Crăciun, cum ne-am priceput și noi, și l-am scos în balcon".

Ceasul demnității

VLAD LAURENȚIU, student: „A fost ululător; din apatia și dezgustul (șoptit) al atîtor oameni de bine între care trăisem și mă revoltasem (deși foarte rar) sterili, am (re)descoperit strada. Strada Bucureștiului, orașul care a sancționat (trebuia să o facă după tăcerea din 1987) afrontul lui ceaușescu la adresa întregii suflări românești.

La amiaza zilei de 21 decembrie a început: am văzut ceata «încoronată» cuprinsă de panică, tot balconul înspăimîntat, ca și cum ultimul cuvînt fusese spus (să mi se fi părut doar că el s-a întors spre ea, sfîrșit, rostind «nu mai pot»!) și mai ales mulțimea care își regăsise dreptul de a huidui. Străzile au început să existe cu adevărat. Întîi, niște civili au alergat oameni răzlețiți în josul bulevardului Gh. Gheorghiu-Dej, apoi parcă s-au strîns toate energiile trecînd în marș printre mașinile oprite, scandînd: «Timișoara», «Jos cu asasinul», «Noi sîntem poporul». Cineva a avut ideea să cîntăm «Deșteaptă-te, române!». Totul era strigăt și fraternizare, de aceea poate unii au uitat că trebuia să fie o demonstrație pașnică. Vitrina librăriei de pe bulevard a fost spartă, iar cărțile «genialilor» călcate în picioare. Ridicat de pe stradă în pumni de un grup de securiști, strigînd după ajutor, cu hainele rupte, am fost dus la Inspectoratul General al fostei miliții, unde a început coșmarul. Nu coșmarul bătăilor, ci al incertitudinii... Am stat circa patru ore (deci pînă în jurul orei 18.00-18.30), în cabinetul unui căpitan de miliție, suportînd pumnii și întrebările retorice ale securiștilor. («Ce mă, vrei să fie ca în Polonia, să-ți dai tot salariul pe o pîine?»; «Tu nu îți dai seama că-n capitalism, unde vreți voi, tacto nu te-ar fi putut ține-n facultate?»; «Tovarășu' ceaușescu te ține pă mîncare și pă carte și tu vrei libertate?»). Au existat și întrebări la obiect, dar nici acestea nu așteptau răspuns, la început («Cine era mă ăla cu care erai?»; «Să-mi spui din ce organizație faceți parte!»).

Pînă la urmă a venit cineva foarte nervos, un tip mic, cu ochelari, și cu părul zbîrlit, scrîșnind printre dinți c-am să spun tot; văzînd că nu prea am ce spune, au devenit mai concilianți: mi-au cerut doar trei nume! Cu timpul, au cam uitat de mine; rămăsesem doar cu căpitanul de care am amintit, redactînd declarația și pîndindu-i orice mișcare. Telefonul pe care l-a primit la un moment dat m-a făcut să tresar: a spus doar atît: «e groasă, e groasă rău» și a închis. S-a îndreptat apoi spre fereastra biroului, uitîndu-se parcă pe cer, căutînd cu privirea elicopterele care se auzeau atît de aproape de noi. Pe coridoare însă, încetaseră zgomotele, strigătele și icnirile înfundate. Era clar că nu se terminase și speram să nu se termine, pentru că asta era șansa mea. După un scurt popas în biblioteca IGM-ului, am fost duși, mai mulți, la dube. Doi cîte doi, cu cătușe la mîini. S-a mers foarte mult cu mașina, nu știam încotro, deși pîndeam grilajul de lîngă cabină cu înfrigurare. «Jilava», a decretat, într-un tîrziu, cineva.

Am fost înscriși (aveam să aflu că pînă a doua zi au fost aduși peste 600 oameni), ni s-au oprit o serie de efecte (buletine, ceasuri, bani) și, după o percheziție extrem de amănunțită, am fost din nou anchetați. Pe drum m-a lovit un lungan pletos, cu mînecile suflecate, pe motiv că m-aș fi dat la el. Mi-a promis că va veni în mod special să mă vadă. Ancheta a durat foarte puțin. Am fost închis într-o încăpere destul de mare, cu cîteva șiruri de paturi suprapuse. Mi s-a spus să stau pe pat, cu fața în jos. Pînă spre ora patru din dimineața zilei de 22 decembrie ajunsesem să stăm cîte trei în pat. Atunci a venit un civil care a strigat că nu ne-a strîns acolo să ne odihnim. Ne-am ridicat și-am îndrăznit să privim unii la alții (deși era interzis), suspectîndu-i pe noii veniți. Nici cu cei dinainte nu schimbasem vreo vorbă, dar se stabilise totuși o intimitate tacită. Ceva mai tîrziu s-a încălcat și interdicția de a vorbi, mai ales că optica se schimbase și cel mai mare interes îl stîrneau noii veniți. Așteptarea și gemetele celor bătuți sau ale celor aflați încă în anchetă minsu orice speranță. Apărea însă, de fiecare dată, cineva care să ofere din optimismul propriu. De pildă, a fost adus un fost campion național de lupte, care, recunoscut de prieteni, a povestit cum bătuse o întreagă echipă specială. Cu glasul lui gros, imediat ce ușa s-a închis în urmă-i, l-a înjurat pe ceaușescu. Am revenit apoi la vechile noastre cunoștințe. Mă apropiasem de un student din anul IV la matematică, Mihai, un tînăr bătut fibră cu fibră, de călăul pletos — se pare, om de meserie.

Se luminase. Vîrmuiam prin încăperea aceea așteptînd și ascultînd. Nu se mai auzea nici un zgomot. Un inginer cu părul albit a inițiat o discuție pe care nu am ascultat-o, doar știu că a încheiat-o astfel: «Trebuie să avem și noi o oră de demnitate». Ni s-au înapoiat lucrurile reținute după percheziție. Toți credeam că ne vor da drumul, dar am mai stat încă vreo cîteva ore, pînă cînd ne-au... servit masa: o bucată de pîine neagră. Începusem să bănuim că am avea printre noi intruși și iarăși m-am îngrozit; l-am căutat din priviri pe Mihai. Dormea.

Am fost anunțați că ni se va da drumul. Au început să iasă femeile. Ne era teamă, stăteam cu toții aproape de fereastra cît un copil, împinsă în afară, încercînd să auzim orice zgomot suspect. În vîrmuiala dinăuntru (eram 45 de trupuri) l-am căutat, așa cum o făcusem de atîtea ori, pe Mihai. L-am rugat să stăm împreună, deși practic nu vorbisem mai nimic cu el. Schimbasem doar numerele de telefon, pentru a anunța, fie eu, fie el, în caz că... După apelul nominal, am ieșit în curte. Mi-am înfipt pantofii în clisa din fața ușii. Priveam oamenii, alți oameni. Unul a ieșit șchiopătînd, cu lacrimi în ochi, rîzînd și îmbrățișîndu-mă. Oare într-adevăr se terminase? Imaginile pe care le-am văzut atunci sînt unice. L-am zărit și pe un coleg de facultate, Dan Mircea Ursu. M-am apropiat de el, am discutat cîte ceva, apoi ne-am despărțit. Un bărbat între două vîrste, după ce și-a recuperat tot ce lăsase la poartă, a găsit într-o sacoșă o bucată (sau două) de salam, pe care l-a rupt cu mîna și l-a împărțit.

La gara Progresul am coborît din dubă. Eram cu Mihai și cu un domn mai în vîrstă care acuza niște dureri la picior. Am ajuns în centru pe la ora 17.00-17.30, cînd se întuneca și gloanțele răpăiau nebunește. Seara am luat primul ziar liber din România, chiar din fața tipografiei. În momentul cînd am ajuns la Pitești, am realizat că noaptea cea mai lungă a anului a fost cea dintre 21 și 22 decembrie. Și la propriu și la figurat".

Apărînd

sediul Televiziunii

CEZAR DUMITRU, electrician la I.C.M.3: „În ziua de 22 decembrie 1989, am început să mă consider liber, la fel ca întreg poporul nostru, de altfel. Parcă visam ceea ce se întîmpla, evenimentele desfășurîndu-se cu o repeziciune de neînchipuit.

În urma apelurilor făcute la radio și televizor, pentru a veni în apărarea sediilor Radiodifuziunii și Televiziunii, m-am urcat, împreună cu mai mulți oameni, în cîteva mașini și ne-am îndreptat spre Televiziune. Aici se trăgea din plin. Ne-am adăpostit după mașini, transformîndu-le în baricade. Mi-era greu să pricep cum teroriștii puteau trage cu atîta furie împotriva poporului.

Am fost împușcat în piept și în ambele picioare, trezindu-mă la Spitalul de Urgență.

Sînt bucuros că am rămas în viață. Sînt fericit că cei doi copii ai mei vor trăi de acum înainte într-o țară cu adevărat democratică".

Teroarea dezlănțuită

ARMAND GOȘU, student: „Joi, 21 decembrie, ora 17, la Hotelul Intercontinental, ultimul camion al unui convoi militar este oprit. Șoferul, îmbrăcat în uniforma armatei, ne cere să îl lăsăm să se întoarcă. Am eliberat șoseaua, unii chiar l-au dirijat. Cîteva minute mai tîrziu, același camion, avînd de această dată, alături de șofer, și niște civili, a năvălit în mulțime. Am văzut acest camion al groazei săltînd peste trupurile unor tineri, alături de care, cu puține clipe înainte, mă aflasem și eu. După ce s-a oprit cu bara de protecție în scuturile soldaților din baraj, camionul a dat înapoi cîțiva metri, cu aceeași viteză. Manifestanții au alergat să recupereze trupurile colegilor morți. Cîteva persoane se agitau în jurul roților camionului, sub care zăceau prinși mai mulți tineri. Cred că erau 18-20 morți, fără a pune la socoteală pe cei răniți.

Între roțile duble din spate-dreapta ale camionului zăcea un tînăr ce încă mai mișca. Cei din baraj, pentru a ne împiedica să ridicăm morții și răniții, au tras. «Civilii» căutau în acest timp să pună mîna pe răniți și pe acela dintre noi care încercau să facă același lucru. Răniții pe care îi luau erau împușcați în văzul nostru. Am aflat mai tîrziu că tînărul prins în strînsoarea roților a reușit să se elibereze, dar a căzut în mîinile acelorași «civili».

Barajul de la intrarea pe strada Batiștei era format din soldați ce purtau uniforma armatei române, intercalați de subofițeri de miliție. Din mulțime s-au ridicat mai multe glasuri: «Nu vă este rușine să ridicați scuturile și bastoanele împotriva fra-

ilor și părinților voștri!». Pe obrajii lor s-au prelins lacrimi. Căștile și scuturile nu au reușit să le ascundă. Din acea clipă am înțeles că vom învinge, victoria devenise o problemă de ore. În același timp, unul dintre subofițerii de miliție ne-a șoptit că în tanchetă sînt securiști care, dacă observă că nu își îndeplinește ordinul primit, îi vor lichida fără milă. Sînt sigur că ne spunea adevărul. Acest lucru l-am înțeles și mai bine cînd am văzut că mașinile de pompieri, trimise să împroaște mulțimea, au călcat de-a valma soldați cu scuturi și manifestanți".

Nu plînge, mamă!

BOGDAN ARVINTE, elev caporal: „Noaptea își întinde brațele întunecate peste orașul Brașov, acest oraș revoluționar și plin de martiri. Cetățeni pașnici în fața Consiliului își exprimă bucuria cîștigării libertății: «Sîntem liberi! Ura! Armata e cu noi!»

Da, armata e cu voi și va fi cu voi pînă la victoria deplină! Primesc țigări, mi se strînge mîna prietenește. «Bravo, armata!». În oraș e liniște și bucurie. Lîngă mine un invalid, într-un scaun cu rotile, stă cu o lumînare aprinsă: «Băieți, dacă vreți un foc...».

Și focul a venit. Dar... nu era un foc de la o lumînare simbol, era focul nimicitor, aducător de moarte, al slugilor irresponsabile ceaușiste.

Ripostăm cu foc. În aer miroase a praf de pușcă. Cerul se luminează de trasoare. Vacarmul este îngrozitor. Gloanțele șuieră în toate direcțiile. Geamurile sînt sparte, pareul devastat. Becurile se sting.

În acest infern aud cuvîntul care îmi va rămîne toată viața în suflet: «Sanitar! Sanitar!». Mă cuprind fiorii. În fața Consiliului erau oameni neînarmați, pașnici. Eram noi. Focul începe cu aceeași intensitate. «Sanitar! Sanitar!». Se aude tot mai stins, tot mai rar.

Într-o acalmie a focului, cu lacrimi în ochi, ne transportăm morții și rănițiii. Toți erau tineri, plini de viață. Aveau idealuri, aveau o mamă. Nu plînge, mamă, nu plînge! Nu au murit degeaba. O viață nouă începe! Nu-mi vine să cred. Ce a putut să facă criminalul! Nu plînge, mamă..."

„Noi nu vom trage în oameni!

Nici noi, băieți!"

Fruntașii (frați) OCTAVIAN și VALENTIN APOSTOL, soldatul ION DELIMAN, dintr-o unitate militară din Capitală: „În ziua de 22 decembrie, pe la ora 10.30-11.00, ofițerii ne-au dat ordin să ne îmbarcăm în mașini, pentru că trebuie să mergem în Piața Palatului, unde teroriștii au tras în mulțimea adunată acolo. Nu pricepeam nimic. Toată noaptea stătusem în poligon, îmbarcați în mașini, gata de plecare. În cursul nopții, trecusem prin momente de mare tensiune, dar nimeni nu știa nimic. Nici noi, nici ofițerii noștri nu știam ce se petrece în oraș. Ne uitam unii la alții și ridicam neputincioși din umeri. Fiecare avea însă în suflet o mică bănuială. Nu ne-am mai putut stăpîni și ne-am zis între noi că nu vom trage în oameni. Am spus-o și ofițerilor. Ne-au răspuns să fim calmi: «Nici noi, băieți, nu vom trage în popor!».

Convoiul de mașini a ieșit pe poarta unității, îndreptîndu-se spre centrul orașului. Pe străzi — un fluviu de oameni. La vederea noastră au început să strige: «Nu trageți în frații voștri! Și voi sînteți români!». Abia atunci am început să ne dumirim.

Nu știm din ordinul cui, convoiul nostru s-a întors din drum. Lumea a început atunci să strige, să ovaționeze: «Armata e cu noi! Armata e cu noi!». Ostași și ofițeri aveam cu toții obrajii scăldați în lacrimi.

Ajunși din nou în poligon, am debarcat din mașini și ni s-a anunțat trista veste a morții generalului Milea, care refuzase să ordone armatei să tragă în popor. S-au luat măsuri imediate de apărare a unității. O parte din subunitatea noastră s-a deplasat în grabă la sediul Consiliului popular al sectorului 4, unde am ajuns la ora 20.00. În dimineața de 23 decembrie, pe la ora 10.30, a început să se tragă asupra noastră. În incinta Consiliului, era o clădire separată, ce aparținuse securității. Acolo se aflau documente pe care probabil voiau să le distrugă. Aveau și un depozit de muniții.

Nu știam cam ce înseamnă ăla terorist. Abia pe 23 decembrie ne-am dumirit și noi. La un moment dat, o mașină ARO n-a oprit la somația insistentă a unuia din posturile noastre de control. S-a tras asupra ei și a fost obligată să oprească. În mașină se aflau doi civili. Au fost percheziționați, dar nu s-a găsit armament asupra lor, iar actele pe care le posedau păreau în regulă. Numai că în timp ce ostașii care le făceau controlul corporal se pregăteau deja să le dea drumul, un alt camarad care controlase mașina s-a prezentat în fața lor cu o cutie în interiorul căreia se afla un... pistol mitralieră de fabricație străină și un încărcător plin de cartușe. Au fost arestați pe loc și duși unde trebuia. Iar noi am înțeles că trebuie să fim extrem de prudenți.

Era greu să-i descoperi pe acești teroriști. Ba trăgeau dintr-un bloc în construcție, ba dintr-o clădire veche, ba de pe un acoperiș, ba dintr-un balcon, de peste tot și mai ales de unde nici prin cap nu ți-ar fi trecut. Cineva a observat că se trage din cabina unei macarale-turn. Am deschis și noi focul asupra cabinei și nu mică ne-a fost mirarea cînd am văzut cum un individ s-a aruncat în gol și, după cîteva secunde, deasupra capului său s-a deschis o mică parașută care i-a atenuat căderea. Un maior care se afla alături de noi a pus mîna pe mitralieră și l-a ciuruit cu o rafală.

În ziua de 24 decembrie, pe la ora 8.30, am fost înlocuiți de alți camarazi, iar noi ne-am întors la unitate. Eram nedormiți de 48 ore. După o noapte de odihnă, am preluat paza depozitului de muniții.

Între timp, am auzit și noi ce s-a mai întîmplat prin alte puncte ale Capitalei, în alte orașe. Ofițerii au rămas tot timpul în mijlocul nostru, încurajîndu-ne și ajutîndu-ne să înțelegem clipele pe care le trăiserm. Ei, de altfel, ne-au dat și vestea că foștii dictatori își primiseră pedeapsa meritată. Treptat-treptat, pe buzele noastre au reapărut și zîmbetele. Aveau însă ceva grav. Căci deși din unitatea noastră n-au căzut victime, știam că numeroși alți camarazi ai noștri au plătit cu sînge libertatea pe care o trăim". ■

Mărturii culese de:
Florentina DOLGHIN,
Ioan LĂCUSTĂ,
Dorin MATEI,
Marian ȘTEFAN,
Ioana URSU

Ultima imagine

Un băiat cu o cruce în mînă, alături de mulți alți tineri în fața intrării în fostul sediu al c.c. al p.c.r. Fotografie luată în momentele culminante ale asaltului asupra dictaturii. Revoluția română din decembrie 1989 intra în istorie.

Am publicat această fotografie în deschiderea numărului 1/1990 al noii serii a revistei noastre, imagine-simbol pentru dăruirea și neînfricarea cu care tineretul s-a avîntat în primele rînduri ale Revoluției. Victoria a fost obținută cu grele jertfe de vieți tinere. Unul dintre eroii căzuți pentru triumful libertății este și tînărul din fotografie — *Cristian Rădulescu*, bucureștean, muncitor la I.C.R.A., depozitul Sebastian. Avea 17 ani...

Fotografia publicată de noi este ultima sa imagine în viață. Un telefon primit la redacție, la sfîrșitul lui ianuarie, ne-a adus această tristă știre. O mamă și-a recunoscut fiul și îi privește îndurerată chipul.

De peste Timp, Eroul o alină: „Fii mîndră, Mamă! Am căzut pentru ca Revoluția noastră să triumfe".

Măruntă mărturie...

Să-mi amintesc acum ceasurile acelea din decembrie — sînt abia două luni de-atunci — îmi este, mărturisesc, teribil de greu. Nici ordinea faptelor, învălmășite în memorie, nici numele celor cu care am stat alături nu-mi revin ușor. Va mai trece timp pînă se vor sedimenta amintirile? Sau, dimpotrivă, se vor estompa ele treptat? Nu știu. Totul a fost neobișnuit, cumplit de trist și-n același timp de-o teribilă încordare. Mă întreb însă dacă, pe lîngă datoria de-a scrie spre neuitare, nu va fi existînd cumva și datoria de-a medita în tăcere la ceea ce a fost. Măcar și numai în semn de respect pentru tăcerea care a acoperit atîtea alte glasuri ce-ar fi putut, ce-ar fi trebuit să vorbească.

Noaptea de joi 21 decembrie — cea mai lungă, astronomic, cea mai sîngeroasă (printr-o potrivire sinistră, uitată de mulți, era ziua aniversară a lui Stalin!) —, între Piața Universității, zidurile Arhitecturii, biserica Colței și Piața Rosetti, între scandări și strîngeri de mînă...

Dimineața, marea zi de vineri 22 decembrie, pe Magheru, în Piața Palatului alături de tancuri sau, mai tîrziu, alături de oameni îmbrățișați și lăcrimînd în curtea Televiziunii...

Apoi ceasurile nesfîrșite, presărate cu atîtea „misiuni" ale unei armate spontan născute atunci, în după-amiaza lui 22 decembrie: armata de apărare a culturii bucureștene...

Nu am, firește, nici un merit că m-am aflat la microfonul Televiziunii către orele amiezii, lansînd apelul întru apărarea patrimoniului național pe care orice revoluție riscă a-l știrbi. Nici că m-am aflat apoi, timp de patru zile, între soldați, studenți și tineri muncitori, acolo unde raptul tiranic văduvise averea țării de-atîtea piese de artă, adunate în haosul unui kitsch ce așeza Andreești și Grigorești alături de girafe din pluș, naturi moarte și tapiserii flamande lîngă rame pirogravate, vechi porțelanuri franțuzești și orientale sau ceramici și monede antice în preajma unor sinistre dulăpioare cu flori în relief. Era un kitsch care exprima, ca nimic altceva, poate, o demență și o incultură ale cărei dimensiuni abia le ghiceam înainte.

Și nu eu ar trebui, singur, să scriu despre toate acestea. Ar trebui să o fac împreună cu noii și neuitații mei prieteni care m-au întovărășit pretutindeni, între malul lacului Florească și strada Pangrati, în tăcerile amenințătoare dintre atacuri, înaintea unor dușmani nevăzuți, singuratici, dar teribili în nebunia lor distructivă. Dacă scriu, acum și aici, o fac și pentru maiorul — azi locotenent-colonelul — Stancu, și pentru Teo, inginerul de la Policolor, și pentru Emil, mecanicul de la întreprinderea de transporturi, și pentru muncitorii care m-au acoperit, cu țeava automatelor, pe străzile pustii ale unui cartier rezidențial aparent abandonat din ale cărui vile se trăgea în chip laș, și pentru soldații care m-au condus pe întuneric, între împușcături, pe coridoarele Televiziunii, într-o noapte de Crăciun, pe care multă, multă vreme nu aș vrea să o uit. Deși a fost cumplită.

Ceea ce s-a întîmplat de-a lungul zecilor de ore care au precedat și au urmat acelei răscolitoare zile de vineri 22 decembrie 1989 va fi memorat, va fi povestit, va fi scris de sute și mii de români. Totul a trecut pentru noi, cei care am rămas între ai noștri. Și care, poate, măcar o secundă, ne-am încrucișat drumul cu cel al anonimilor care nu mai sînt astăzi între ai lor.

Ceea ce s-a întîmplat atunci trebuie amintit cu gravitate și cu puține, cu cît mai puține cuvinte. Mai ieri, dînd ocol blocului turn din capătul Căii Dorobanților, spre Piața Aviatorilor, pe unde trecusem în fugă sau în noapte de cîteva zeci de ori în zilele acelea, între ziduri calcinate și pereți de sticlă spulberați, m-a pîndit totuși un gînd amar: oare într-o bună zi, din nou, acolo unde n-au reușit să pătrundă ucigașii, vor fi putînd să se insinueze, picătură cu picătură, cuvintele deșarte ale oratorilor, care preced adesea pe cele ale demagogilor, de la care nu e decît un pas pînă la alți dictatori? Să fie, oare, și aici, un destin?

Răzvan THEODORESCU

Documente contra dictaturii ceauşiste

ACESTA A FOST ÎNCEPUTUL

Cutremurul din 4 martie 1977 produsese răni adînci în înfăţişarea ţării, cu deosebire a Capitalei. Multe blocuri mai vechi, dar şi unele noi (acolo unde acţionaseră, cu precădere, indicaţiile criminale ale dictatorului de reducere drastică a consumului de materiale dincolo de orice normă inginerească) zăceau în ruină, înnecînd sub dărîmături bunuri materiale, valori culturale şi, mai cu seamă, vieţi omeneşti.

S-a declanşat atunci o ampiă acţiune de refacere, de reconstrucţie. Şi atunci, cînd în sute de puncte ale Bucureştilor, ca şi în alte zone de pe cuprinsul ţării, cuvîntul şi fapta reconstrucţiei erau la ordinea zilei, o veste tulburătoare s-a răspîndit cu iuţeala fulgerului: Biserica Enei (sau Ienei, cum i se spunea în vechime) a fost dărîmată. S-a spus atunci că o manevră nedibace a macaralei adusă pentru înlăturarea dărîmăturilor de la fostul bloc „Dunărea" ar fi determinat lovirea turlei acestui vechi monument al Capitalei (pînă atunci vag afectat de cutremur). A doua zi, celebra biserică era practic rasă de pe faţa pămîntului. S-a crezut că era vorba de un simplu accident, forurile însărcinate cu protecţia monumentelor înregistrînd numeroase apeluri privind salvarea lui. Unul dintre ele, redactat de dr. Răzvan Theodorescu şi înaintat secţiilor de istorie şi arheologie, artă şi literatură ale Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, îl prezentăm în paginile alăturate.

După cum se ştie, în ultimele zile extinzîndu-se cadrul acţiunilor de înlăturare a ruinelor unor imobile centrale avariate de cutremurul din 4 martie a.c., a fost demolat şi unul dintre monumentele cunoscute ale Capitalei, Biserica Enei (sau Ienei) aflată pe bulevardul Nicolae Bălcescu, în apropierea localului Universităţii şi în imediata vecinătate a fostului bloc „Dunărea".

Demolarea acestui monument s-a făcut, din cîte sînt informat, fără solicitarea unui aviz din partea Comisiei Centrale de Stat a Patrimoniului Cultural Naţional — organ din care, alături de alţi specialişti, fac deocamdată parte —, fără nici o prealabilă discutare a situaţiei monumentului cu factorii ştiinţifici competenţi — istorici de artă, istorici, arhitecţi specialişti în monumente istorice, urbanişti.

Biserica Enei, prin valorile sale arhitectonice, prin silueta zveltă care-i marca personalitatea în ansamblul vechilor edificii bucureştene şi care-i conferea un loc aparte — plin de eleganţă şi monumentalitate — pe o arteră principală a Capitalei, într-un cartier cu un bogat trecut istoric, constituia o reală valoare a patrimoniului nostru de arhitectură, de veche cultură românească.

Zidită la începutul celui de al treilea deceniu al secolului al XVIII-lea de către marele logofăt Pană Negoescu — nepot al cunoscutului voievod Antonie din Popeşti —, Biserica Enei fusese reparată de mai multe ori în veacul trecut şi la începutul secolului nostru, adăpostind o serie de elemente de arhitectură, sculptură şi pictură valoroase pentru istoria artei noastre vechi, de la portalul în stil brâncovenesc la coloanele de piatră din interior şi la pictura din anii 1868-1870 datorată cunoscutului artist care a fost Gheorghe Tattarescu.

După cum bine se ştie, istoria nu a fost clementă cu monumentele Bucureştiului, de nenumărate ori jefuite, incendiate, barbar dărîmate de-a lungul secolelor, abia în epoca interbelică şi mai cu seamă în ultimele decenii fiindu-ne restituite treptat, prin atentă cercetare şi restaurare, monumente laice şi ecleziastice ale Capitalei; monumente care vin — ele în primul rînd şi în chip vizibil şi sensibil — să ne legitimeze prezenţa necontenită şi creatoare pe aceste meleaguri.

Semne ale unei originalităţi indiscutabile, ale unei independenţe spirituale remarcabile, monumente precum recent demolata biserică din secolul al XVIII-lea din centrul Bucureştiului ar merita şi ar trebui să se adauge, prin ambianţa lor, prin mesajul istoric şi estetic pe care ni-l adresează, la ceea ce mai mult ca oricînd celebrăm în chiar acest an, anume independenţa noastră de stat întemeiată tocmai pe un trecut politic şi cultural ce ne distinge.

Iată de ce ireparabilă, gravă şi de neînţeles ni se pare acţiunea care a dus, fără nici un consult prealabil de specialitate, la distrugerea monumentului istoric Biserica Enei, cu atît mai mult cu cît nu se poate invoca în sprijinul acestei acţiuni deloc responsabile absolut nici un motiv tehnic (zdrun-

cinarea monumentului la seism, avarii provocate de demolarea imobilului vecin, aspecte urbanistice etc.), știut fiind că astăzi există fie posibilitatea restaurării unui monument chiar complet distrus, fie aceea a creării unei rezervații în jur, fie — în ultimă instanță — aceea a mutării monumentului. În acest sens, ar trebui să adaug că în capitalele unor țări învecinate — și amintesc exemplul Sofiei sau cel al Moscovei —, ca și în alte mari centre istorice de aici, s-a acordat o deosebită atenție vestigiilor trecutului, în cazul unor vaste amenajări arhitectonice și urbanistice contemporane, atenție remarcabilă și neatinsă, din păcate, de factorii direct răspunzători de aspectul monumental și urbanistic al Bucureștiului.

În primul rînd, ca cercetător al trecutului nostru artistic, al vechii culturi românești, într-al doilea rînd în calitatea trecătoare pe care o am — cea de director adjunct al Institutului de istoria artei și de membru al Comisiei Centrale de Stat a Patrimoniului Cultural Național, delegat în acest sens încă de la constituirea ei de către Academia de Științe Sociale și Politice —, mă adresez Secției Dvs. cerîndu-vă să cercetați situația creată prin demolarea Bisericii Enei — faptă anticulturală și gravă creare a unui precedent pentru alte acțiuni similare —, să informați conducerea Academiei și prin ea conducerea de partid și de stat în legătură cu cele ce vă aduc la cunoștință pe această cale.

Dr. Răzvan THEODORESCU

Încă în 1972...

„În 1971, o ploaie năvalnică scotea la iveală, în marginea satului Niculițel, din nordul Dobrogei, urmele unei mari basilici din epoca romană tîrzie. La scurtă vreme după această întîmplare, arheologul Victor Bauman de la Muzeul din Tulcea începea săpături pentru a degaja temeliile acestei biserici creștine din secolul al IV-lea și descoperea, spre surprinderea tuturor, o criptă bine păstrată în care se aflau osemintele a patru martiri ale căror nume săpate în tencuială, se puteau citi clar : Zotikos, Attalos, Kamasis și Philippos.

Descoperirea era cu adevărat senzațională, dovedind fără putință de tăgadă intensitatea vieții religioase a creștinilor din Dobrogea în secolele al IV-lea și al V-lea. Comunitatea creștină de la gurile Dunării își venera încă de atunci proprii ei martiri, perpetuîndu-le memoria printr-un cult local înfloritor și ridicînd o impunătoare basilică peste martiriomul adăpostind moaștele celor patru creștini.

O asemenea mărturie prețioasă s-ar fi cuvenit păstrată cu toată grija și nu lăsată în voia soartei așa cum s-a întîmplat.

În 1972, Gelcu Maksutovici scria în Magazin istoric[1] *că monumentul de la Niculițel este în mare primejdie și explica de ce; citățm: «Un șanț, prin care, în vremea ploilor, vin șuvoaie de apă, trece chiar prin absidă, întregul perete fiind în primejdie de a se nărui».*

După zece ani, Maksutovici revenea cu o notă pe aceeași temă intitulată: N-aude nimeni ?[2] *«Situația a devenit extrem de critică, scria el de data aceasta, deoarece nu s-a intreprins nimic pentru salvarea și mai ales pentru restaurarea acestui important monument». Și continua, amintind că încă din 1972 «era vizibil procesul de degradare, în special al criptei, datorită intemperiilor și vizitatorilor nepoftiți ce pătrundeau nestingheriți în interiorul monumentului sau aruncau fel de fel de gunoaie». Apelul se încheia cu dramaticele cuvinte : «Este deja tîrziu, dar nu trebuie așteptat pînă va fi prea tîrziu».*

Iată că între timp au mai trecut trei ani fără ca vreo schimbare în bine să fi intervenit la Niculițel, dimpotrivă lucrurile par să alunece iremediabil către acel «prea tîrziu» de care se temea istoricul citat.

Devine tot mai limpede faptul că indiferența cu care sînt tratate vestigiile creștine de la Niculițel ascunde în fapt o politică bine pusă la punct de a șterge asemenea urme mai vechi sau mai noi, pretutindeni unde ele se mai păstrează.

Nenorocul a făcut ca zidurile criptei de la Niculițel să răsară din pămîntul care le-a ocrotit un mileniu și jumătate tocmai în anul de tristă amintire 1971, anul faimoaselor teze din iulie. Pe măsură ce vasta conspirație împotriva spiritualității românești anunțată în vara lui 1971 a început să prindă contururi tot mai precise, abandonarea monumentului creștin din nordul Dobrogei a încetat să mai apară ca o manifestare izolată de neînțelegere pentru valorile noastre culturale. Martirii împăratului Dioclețian au devenit prin una din acele potriviri nefericite ale istoriei, victime ale «revoluției culturale» a lui nicolae ceaușescu". (Postul de radio „Europa Liberă", emisiunea „Actualitatea românească", din 22 mai 1985)

---

[1] Vezi nr. 10/1972.

[2] *Flacăra*, nr. 31, din 6 august 1982.

ARHEOLOGIA SUB LUPA

DEFORMATOARE A DICTATURII

Ca şi celelalte discipline ale cercetării istorice, arheologia ultimei jumătăţi de veac şi, cu precădere, din ultimele decenii, a cunoscut soarta vitregă rezervată de dictatură oricărei năzuinţe spre cunoaştere, spre împlinire ştiinţifică. Diferitele descoperiri făcute în acest interval — unele dintre ele remarcabile — erau în flagrantă discrepanţă cu condiţiile tot mai precare rezervate acestei discipline, fiind, de fapt, rezultatul, aproape exclusiv, al muncii pasionate a unui colectiv restrîns de specialişti.

Sînteţi unul dintre cunoscuţii cercetători ai Institutului de Arheologie din Bucureşti, autor al unor lucrări de referinţă în această disciplină istorică şi, totodată, un vechi colaborator al revistei noastre. Stimate domnule ALEXANDRU VULPE, v-am ruga să ne răspundeţi la o întrebare rezumată în două cuvinte: arheologia, încotro?

—În cadrul politicii antiintelectuale din ultimele decenii, arheologia şi cu ea istoria veche şi străveche (preistoria) au întîmpinat, deopotrivă cu întreaga disciplină a istoriei, greutăţi ce ameninţau să ducă, într-un viitor nu prea îndepărtat, la desfiinţarea practică a acestora. Am insistat în mod deosebit să nu despart arheologia de istorie, ea fiind de la începuturile ei o disciplină a istoriei. Ca şi mulţi colegi, mă consider în primul rînd istoric şi doar în acest cadru şi arheolog.

În contextul celor expuse mai sus, arheologia a suferit atît din punct de vedere al sprijinului material, cît, mai ales, al împuţinării şi, ceea ce este mai grav, al îmbătrînirii cadrelor de specialitate. Piramida vîrstei este, în pofida angajării cîtorva tineri în ultimul timp, inversată. Avem nevoie urgentă, nu de cinci-şase tineri, ci de cincizeci-şaizeci de noi arheologi în putere, dar şi bine pregătiţi, în măsură să facă faţă valului de descoperiri pricinuite de frămîntările la care a fost supus solul ţării noastre prin intensificarea agriculturii şi industrializării.

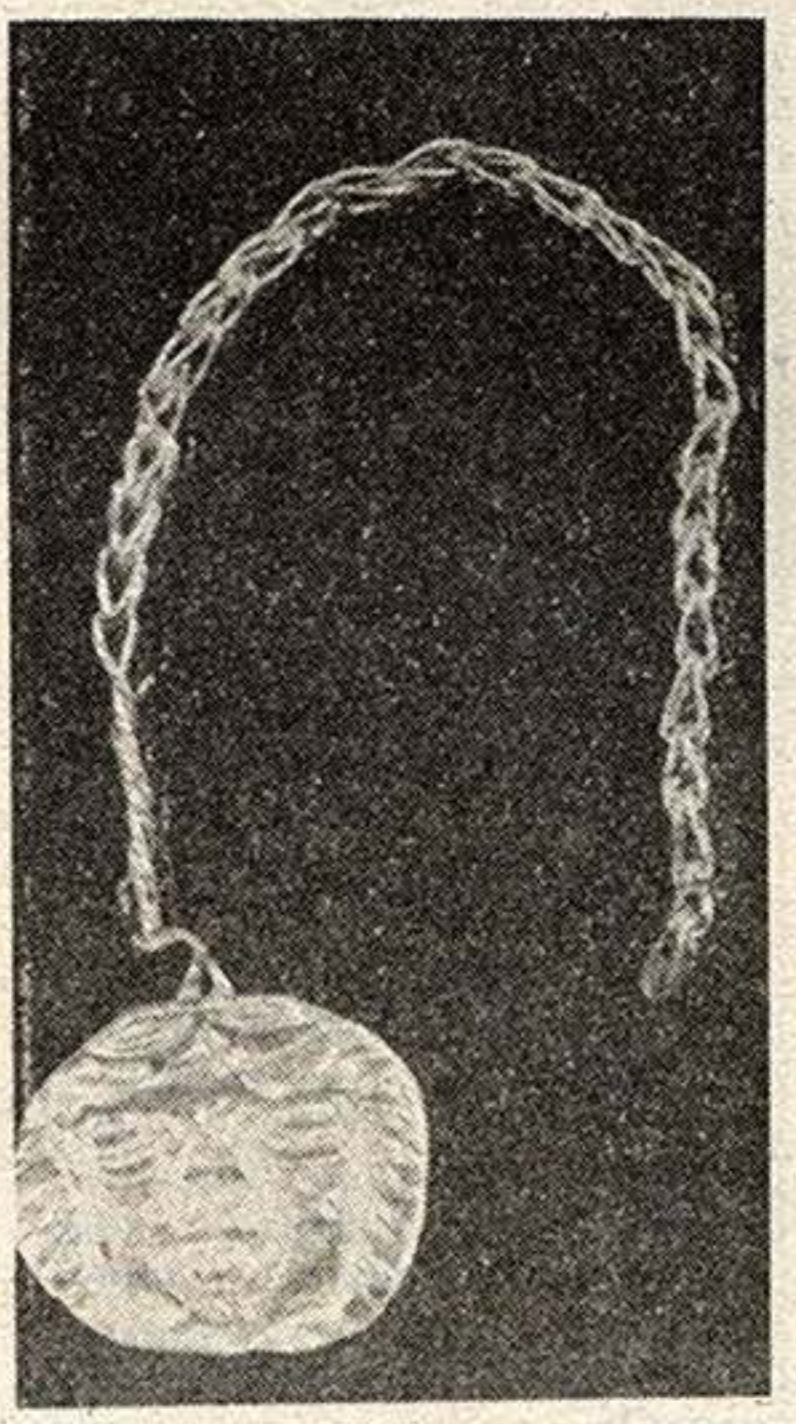

Medalion geto-dacic descoperit în aşezarea de la Popeşti; din pricina restrîngerii fondurilor alocate, cercetarea acestei importante cetăţi dacice a trebuit să fie oprită

Răul rezidă în structura total defectuoasă a învăţămîntului superior al istoriei: inadmisibil de puţine ore sînt rezervate istoriei vechi şi străvechi, inclusiv disciplinelor auxiliare ale acestora; doi lectori şi doi asistenţi la Universitatea din Bucureşti nu pot ţine pe umerii lor întreaga povară a acestui vast domeniu de cunoaştere; pentru a ţine un curs de bună calitate, un profesor nu trebuie să fie încărcat cu mai mult de două ore de curs şi două de seminar pe săptămînă. În institutele noastre de profil (arheologie, istorie, studii sud-est europene) există cercetători cu renume internaţional binecunoscut, care, pînă acum, doar ocazional au fost chemaţi să vorbească în faţa studenţilor. Este inadmisibil ca unor oameni care au ţinut cursuri la prestigioase universităţi străine să nu li se ofere prilejul de a împărtăşi cunoştinţele lor şi studenţilor români. Rezultatul? Tineri arheologi din ţări occidentale sînt mult mai bine pregătiţi decît absolvenţii facultăţii noastre de istorie şi nu o dată am fost puşi, datorită acestui fapt, în situaţii umilitoare. Desigur, am aici în vedere în primul rînd preistoria, dar şi în celelalte domenii situaţia nu e mult diferită. Problema pregătirii tinerilor arheologi este fundamentală pentru perpetuarea unei tradiţii atît de frumos întemeiată, încă din secolul trecut, de un Odobescu şi Tocilescu, adusă la culme de Pârvan şi de elevii lui, ai căror ultimi descendenţi sînt acum în vîrstă de peste 50 ani.

Alt mare inconvenient cu care se confruntă arheologia românească în timpul din urmă este slăbirea continuă, peste limitele admisibilului, a bazei materiale. Dacă la începutul anilor '60, arheologia părea să intre într-o zodie fericită, treptat-treptat situaţia s-a înrăutăţit, mai ales din punct de vedere material, iar puţinele fonduri au început a fi tot mai inegal împărţite. S-a ajuns la situaţia ca Institutul de Arheologie să nu poată oferi de pildă membrilor

săi decît bani pentru modeste sondaje. Cu astfel de sume puteai cel mult „zgîria" o așezare mai importantă; în unele cazuri — cum a fost un *tell* în apropiere de Alexandria, pe care l-am explorat în urma unei scrisori adresată redacției *Magazin istoric* — am considerat chiar că e mai bine să lăsăm neatinse unele obiective, rezervîndu-le generațiilor viitoare. Dar și cei ce au beneficiat de sume mai însemnate de la șantierele de construcții s-au izbit de lipsa de materiale elementare desfășurării în bune condiții a cercetării unui obiectiv arheologic: începînd de la banala hîrtie de împachetat, a sforii, a șpaclurilor și măturicilor, a tușului pentru marcat, a ruletelor etc., pînă la mijloacele de transport pentru materialul recoltat. Să nu mai vorbim de benzi rulante, frecvent utilizate în țările vecine pentru evacuarea pămîntului, dar niciodată, după știința mea, folosite și în țara noastră.

Dar necazurile de abia încep. Să zicem că, cu chiu cu vai, arheologul, scoțînd bani din buzunar, punînd la bătaie mașina proprietate personală a reușit — el știe cum! — să aducă materialul descoperit în instituția în care lucrează. Aici se ridică obstacole aproape insurmontabile: lipsa de căldură care a făcut ca în ultimii 6-7 ani, trei-patru luni pe iarnă — cele mai bune pentru studiu — activitatea să stagneze. La ce folosește un material descoperit dacă nu poate fi prelucrat și publicat? Și cum pot publica zeci de arheologi descoperirile lor, avînd la dispoziție doar cîțiva desenatori și ceramiști, care, din cauza frigului, iarna, nici nu pot lucra cu randament? Să nu mai vorbim de spațiile necorespunzătoare și insuficiente de depozitare a materialelor, de multe ori mutate în grabă și arbitrar.

— Obiectivul primordial al oricărei munci de cercetare — implicit al arheologiei — îl constituie împărtășirea rezultatelor ei celorlalți specialiști și, desigur, marelui public. Ce ne puteți spune în privința condițiilor de valorificare a cercetărilor?

— Am enumerat doar cîteva necazuri, după părerea mea esențiale, dar ar mai fi și multe altele de spus. Am lăsat la urmă problema publicării descoperirilor, deoarece puține obiective arheologice au ajuns în stadiul de a fi deplin valorificate din pricinile amintite mai sus. Dar și în domeniul publicațiilor se cer rezolvate cîteva probleme: dublarea spațiului redacțional al revistelor de specialitate *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* și *Dacia;* acordarea unui spațiu editorial mult mărit monografiilor arheologice — atît cît este necesar pentru o prezentare la nivel internațional (inclusiv o hîrtie mult mai bună); traducerea în limba română și editarea în condiții fotomecanice a articolelor publicate de cercetători români în țară sau în străinătate în limbi străine; multe lucrări, scrise în special în germană sau rusă, sînt pur și simplu ignorate de cei ce nu cunosc curent limbile respective și, din păcate, numărul acestora este destul de mare.

Această stare jalnică a arheologiei românești se reflectă din plin și în relațiile cu cercetarea din alte țări. Din ce în ce mai rar cercetătorii români au participat la reuniuni din străinătate. Călătoriile de studii și documentare au fost practic desființate. Este oare firesc pentru cercetătorii istoriei antice să nu fi călătorit în Italia sau Grecia? Și aceasta într-o epocă în care studenții din facultățile de profil din străinătate audiau cursuri de specialitate pe locul marilor monumente ale antichității!

Cetatea feudală din fosta insulă Ada-Kaleh

Am văzut, la Roma, chiar și elevi de liceu din Franța participînd la o lecție de istorie în Forul Roman. Nici un student român n-ar trebui să absolve secția de istorie veche sau străveche fără să fi vizitat, măcar turistic, principalele obiective ale vechilor civilizații.

— Mai puțin ca alte ramuri ale cercetării istorice, arheologia a fost totuși și ea supusă „indicațiilor" și „îndrumărilor" diferitelor foruri tutelatoare.

— Într-adevăr, prestigiul arheologiei românești a avut mult de suferit, mai cu seamă în ultimii 20 de ani, de pe urma unor idei impuse „de sus". De pildă, puterea dacilor făurită de Burebista a fost în mod ridicul denumită „stat independent și centralizat", în pofida celui mai elementar bun simț istoric — dar asupra acestei chestiuni va trebui să se revină chiar în paginile revistei *Magazin istoric* cu un articol special. Ni se cerea, bine înțeles, tot „de sus", ca istoricii să facă un front comun, deși prima condiție a desfășurării cercetării, cu deosebire a celei istorice, este tocmai confruntarea de idei, indiferent dacă acestea servesc sau nu interesele unui partid care s-a vrut identificat cu însuși statul român. Aș dori să subliniez următoarea idee: *Nu există decît o singură datorie a istoricului: să caute într-una numai și numai adevărul, chiar dacă elemente inerente de ordin subiectiv ori obiectiv fac dificilă și plină de controverse urmarea acestei căi, iar adevărul istoric se lasă de multe ori așteptat, învăluit în ipoteze.*

Noi, cercetători ai istoriei vechi a spațiului carpato-danubian, cunoaștem prea bine cît rău ne-au făcut o seamă de diletanți sau irresponsabili care și-au găsit audiență la „forurile superioare". Mă refer în special la tracomani. Au existat și vor exista mereu oameni de diverse meserii (medici, ingineri, juriști etc.) pasionați de cele ale istoriei, ale celei vechi în primul rînd. Nu-i putem împiedica să-și debiteze sau să-și publice pe propria lor cheltuială năzbîtiile. Dar să ne lase în pace. A fost o rușine pentru cercetătorii serioși care au fost obligați să-și piardă multă vreme pentru a demonstra absurditatea unei idei precum descifrarea unor scrieri preistorice, caracterul dacic al limbii latine și multe altele.

În încheiere aș dori să-mi exprim părerea și despre ceea ce trebuie înțeles prin *tracologie*. Spre deosebire de „tracomanie", tracologia este o preocupare permanentă a tuturor cercetătorilor ce studiază perioada în care a înflorit o civilizație ce poate fi atribuită unei populații tracice, respectiv mileniile III-I î. Chr. în spațiul carpato-balcanic. Repet, este o *preocupare*, nu o disciplină în sine. După părerea mea un Institut de tracologie, cum este cel înființat prin „decret prezidențial" în 1979, nu-și mai are rostul. Noi, toți arheologii și istoricii care ne ocupăm cu perioada sus-menționată, sîntem în același timp și tracologi, dar activăm de totdeauna în cadrul unui Institut de Arheologie. Pe de altă parte, revista *Thraco-Dacica*, înființată de Radu Vulpe în 1976, și care a ajuns acum la nr. IX, trebuie să continue *în cadrul Institutului de Arheologie*, ea reflectînd preocupările din domeniul tracologiei ale arheologilor români și străini, ale filologilor, etnologilor etc.

Mă opresc aici, cu această schițare a problemelor preistoriei și, implicit, arheologiei românești, deși ar mai fi multe de spus...

— Vă mulțumim, nu înainte de a preciza că intervenția dv. se arată ca o importantă luare de poziție în ceea ce am numi „dosarul arheologiei". Așteptăm, reintrarea acestei discipline (ca și a altor ramuri ale istoriei) într-o normală viață științifică și culturală.

Interviu consemnat de Gheorghe DAVID

CLIO ANUNȚĂ

CURSA PENTRU „DESCOPERIREA AMERICII"

Cu cît se apropie data aniversării jumătății de mileniu de la prima călătorie a lui Cristofor Columb în America, cu atît sporește numărul candidaților dacă nu la gloria acestei descoperiri, în mod cert la titlul de pionier al pătrunderii în spațiul american, înțeles în întregul său (cele două Americi și cele două oceane ce le înconjură). După fenicieni, cartaginezi, celți, romani, bretoni, de fapt vreo 20 de „descoperitori" ai Americii, iată acum intră în cursă, cu atributele specifice civilizației lor, navigatorii chinezi.

Ei au străbătut pe corăbii de bambus Oceanul Pacific, atingînd țărmurile Americii în urmă cu 5 000 ani, afirmă un cunoscut om de știință, Peng Dehai, președintele Societății chineze de oceanografie, care a îndrumat un mare colectiv de cercetători, autori ai unei lucrări în trei volume, intitulată *Istoria navigației chineze*, lucrare apărută la Beijing.

Schema acestei ipoteze — care pune serios sub semnul întrebării paternitatea geografică a lui Columb — este următoarea: chinezi care locuiau în vremuri imemoriale în sud-estul țării (teritoriile actualelor provincii Jiangsu, Zhejiang, Fujian, Guangdong) s-au încumetat la o întreprindere îndrăzneață: au navigat către răsărit și, din insulă în insulă, au tăiat spațiile oceanului, atingînd litoralul apusean al Americii. Pe ce își întemeiază cercetătorii chinezi această versiune?

Agrafe tipice din piatră și obiecte de olărie, analoage celor din țara navigatorilor chinezi, au fost găsite în Filipine și în Oceania, în Hawaii, insulele Marchize și Cook, în Tahiti și chiar în Noua Zeelandă și America de Sud. Specialiștii consideră că o altă cale, în afara celei maritime, nu există pentru a explica acest fapt.

F.D.

DIN ISTORICUL

UNUI ASASINAT CULTURAL —

DISTRUGEREA MĂNĂSTIRII VĂCĂREȘTI

Autorul acestor rînduri nu are pretenția istoricului contemporaneist. Cercetarea surselor primare încă tăinuite, chestionarea principalilor actori și făptași, descoperirea mobilurilor reale în spatele declarațiilor oficiale sau zvonurilor cu care era manevrat publicul, depășesc scopul urmărit aici. Articolul ce urmează este simpla declarație a unui martor.

Era pe vremurile cînd cuvintele biserică, mănăstire erau interzise și Dumnezeu reîncepuse să se scrie cu minusculă — spre deosebire de Satan. Cînd spre a se referi la cele mai firești urme ale trecutului românesc — întruchipat cu deosebire în biserici și mănăstiri — scriitorii foloseau circumlocuții precum lăcașuri sau ctitorii, pînă ce și acestea din urmă nu mai puteau fi decît „ctitoriile epocii". Era pe vremea cînd numele și chipurile personajelor, fie oricît de istorice, nu trebuiau să apară decît de un număr redus de ori într-o carte — desigur cu o excepție —, cînd în istoriografie stăpîneau „dacomania", „Mircea cel Mare", „Țara Românească Moldova", „Țara Românească Muntenia", „Țara Românească Transilvania" și multe alte asemenea formule despre care va mai trebui scris și vorbit. Erau vremurile Laputei[1] și altor lumi pe care doar imaginații bolnave le-ar fi putut închipui.

Mă întorsesem la finele toamnei anului 1984 de la Paris unde grație unei burse a societății „Jeunesse et Patrimoine" avusesem șansa de a studia la Biblioteca Națională, de a lucra pe șantierul arheologic de la Luvru și a învăța din munca de restaurare și valorificare a monumentelor istorice de la colegii francezi. Cu bucuria atîtor prietenii vechi regăsite și a celor noi, a surselor aflate despre istoria medievală a românilor, m-am înapoiat în Bucureștii teribilei ierni 1984/1985. Cum stăteam foarte aproape de Văcărești, într-o zi de sfîrșit de ianuarie 1985 am aflat cumplita veste a doborîrii de oamenii primăriei a turlelor mănăstirii. Lucram atunci la ilustrarea volumelor consacrate evului mediu din *Istoria militară a poporului român* — sărmană lucrare atît de grav deturnată și mutilată. Am obținut, nu fără alergătură și așteptare, autorizația fostului Consiliu al Culturii și Educației Socialiste să efectuez fotografii și la „complexul Văcărești" pentru ilustrarea amintitei lucrări. Împreună cu priceputul fotograf al Editurii Militare, Constantin Mihăiță, am intrat pe porțile mănăstirii Văcărești la începutul lui februarie 1985. După trecerea prin incinta exterioară, aparița bisericii cu turlele smulse și bolțile sfîrtecate m-a îngrozit.

„Într-al cincelea dară an al domniei Măriei Sale, lui Nicolae Vodă, săvîrșindu-se mănăstirea Măriei Sale de la Văcărești și înfrumusețîndu-se cu toate podoabele și pe den lăuntru și pe den afară, praznic mare au făcut domnul în ziua de Sfenta Troiță, ce iaste hramul mănăstirii. Și mergînd cu toți arhiereii și egumenii și cu toți boiarii și neguțătorii și cu alt feliu de oameni din toată rînduiala, pre toți i-au ospătat după cum să cade". Așa a intrat mănăstirea lui Nicolae vodă Mavrocordat în viața Bucureștilor și a țării după consemnarea memoriilor fostului mare vornic Radu Popescu. Învățatul principe Nicolae (1715-1716; 1719-1730), scoborîtor prin femei din ultimii Mușatini ai Moldovei, alcătuise domnesc hrisov pentru fundația sa, „mai vîrtos pentru milostenie, care credem că din dumnezeiască rîvnă le-au rînduit și le-au poruncit să se facă din veniturile mănăstirii neîncetat: streinii să-i primească, pe goli să-i îmbrace, flămînzii să-i sature, bolnavii să-i caute, pre cei din temniță să-i cerceteze cu milă; acestea toate le-au așezat la hrisov să se ție și să se păzească pînă va sta mănăstirea", după cum însemna același cronicar. Biserica, începută încă la 1716, reluată după 1719, a fost terminată în septembrie 1722, cînd s-a pus și pisania. La un an după sfințirea bisericii (13 septembrie 1724) s-a isprăvit și zidul împrejmuitor al mănăstirii, transformată astfel — după cum remarca la 1740 și călătorul francez Claude-Jean Flachat — într-o adevărată fortăreață. Ca și alte mănăstiri cu puternice ziduri de incintă din țările române, Văcărești au jucat în războaiele ruso-austro-

[1] Țară imaginară din *Călătoriile lui Gulliver*, de Jonathan Swift (1667-1745).

otomane din 1736-1739, 1768-1774, 1787-1792, 1806-1812 un rol militar apreciabil. În cazul Văcăreștilor poziția sa dominantă în sudul Capitalei și funcția de reședință domnească fortificată au sporit această însemnătate. Dar mai mult decît rolul în istoria evenimențială a veacului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, mănăstirea Mavrocordaților înfățișează o culme a artei din țările române. Ea se inspiră din mirifica mănăstire a lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș și duce mai departe arhitectura brîncovenească. Stîlpii de piatră susținători ai turlei centrale a pronaosului nu au pereche: „sînt numai o sculptură înflorită, un brîu de frumuseță îmbielșugată" (N. Iorga). Eliberatorul țăranilor din șerbie, principele Constantin Mavrocordat, a desăvîrșit construcția, adăugind (1736) paraclisul și grațiosul foișor susținut de coloane cu solzi, asemeni unor trunchiuri de palmier. Pictura din biserică, precum și aceea din paraclis, deși de mai multe ori refăcută (1845-1856), păstra chipurile Mavrocordaților, de la Alexandru Exaporitul, sfetnicul de taină al Porții și negociatorul păcii de la Carlowitz (1699), pînă la familia bunului și nefericitului Constantin Vodă. Alături, înșiruirea programului iconografic — Biblia figurativă — din care nu lipsea cetatea Ierusalimului.

Rîndurile de chilii, cuhniile cu trompe conice, colonadele se succedau de-a lungul incintei, făcînd loc pe laturile de nord și de sud caselor domnești și stăreției. Aici la Văcărești s-a aflat celebra bibliotecă a Mavrocordaților, înalta școală greacă și tipografia domnească — un centru de iradiere culturală pentru întreg sud-estul european.

Cu lumea hulubilor adăpostiți sub turle — astfel s-au dezvăluit Văcăreștii încîntaților mei ochi de istoric în anul 1974. Fusesem chemat acolo de colectivul de arhi-

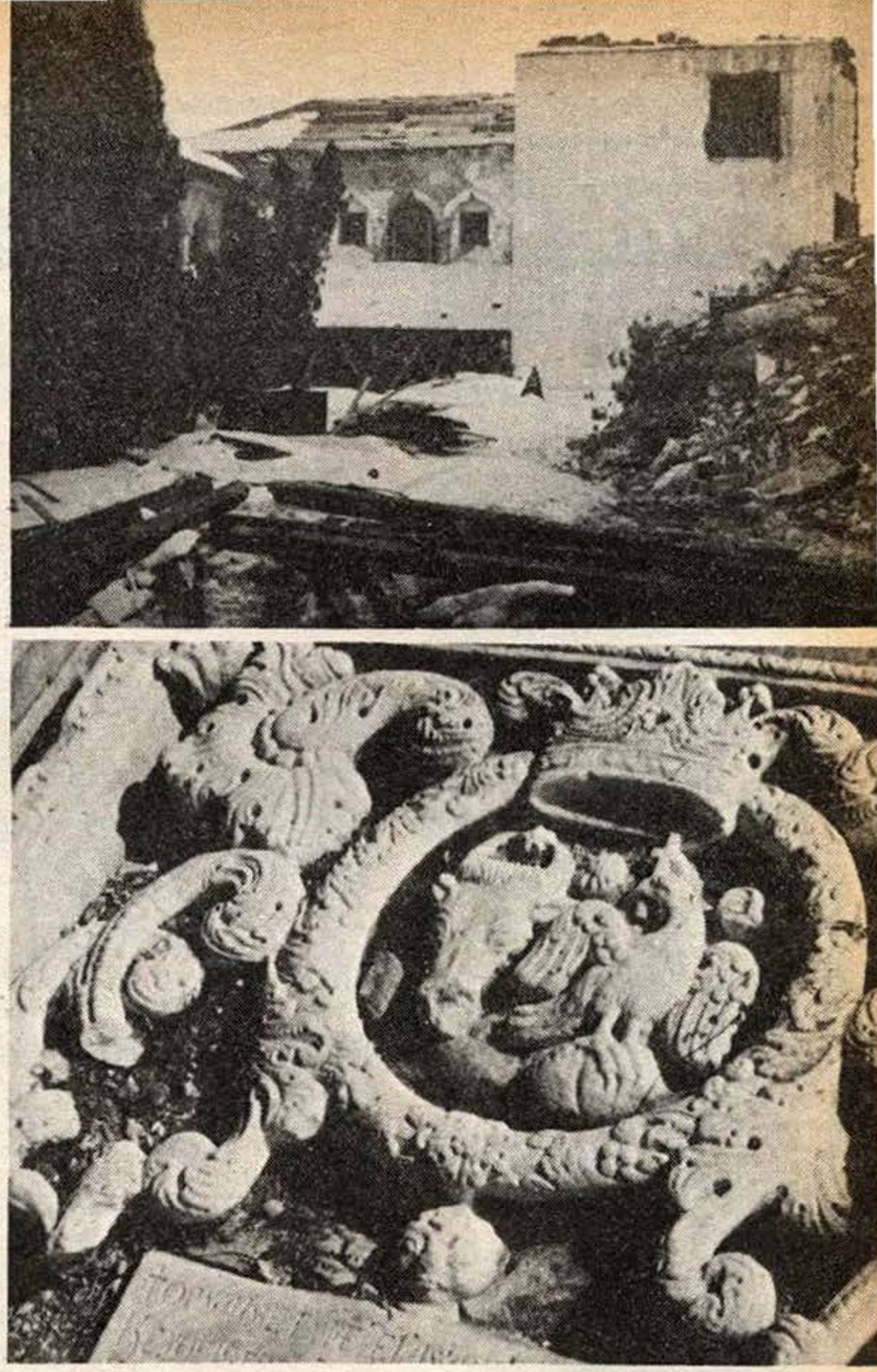

O ruină — astfel se prezenta privitorului complexul mănăstiresc Văcărești în ianuarie 1985 (detaliu din zidul de incintă); frumoasele coloane și stema Mavrocordaților așteaptă să își reia locul într-o viitoare reconstituire a celebrei ctitorii

tecți restauratori — doamnele Ileana Bilciurescu, Victoria Brâncu și Ana-Maria Orășanu, — și împreună am trăit bucuria descoperirii, sub succesivele straturi de tencuială, a vechilor structuri de zidărie, deschiderilor de uși și ferestre, coloanelor incastrate. Am mai văzut însă și celulele cu manivelele exterioare pentru suprimarea patului deținuților politici și carcerele. Căci,de altfel, dreapta lege de secularizare a colosalelor averi mănăstirești — promulgată la 1863, în vremea domniei lui Al.I. Cuza — nu știuse ce să se facă pentru monumentele istorice expropiate[1]. Din 1864, Văcărești au rămas pentru aproape 110 ani penitenciar; pîngărire a hrisovului și destinului fundației mavrocordățești.

Din conlucrarea cu arhitecții restauratori a rezultat „cronica de familie" *Mavrocordații*, găzduită în paginile *Magazinului istoric* (nr. 10/1977), ilustrată cu cîteva din frescele Văcărești și cu imaginea pietrei de mormînt a lui Nicolae vodă pusă la 1730. Mă ridicam atunci împotriva etichetării de „fanariot" sau chiar „turco-fanariot" a celui de-al XVIII-lea secol al istoriei noastre — caracterizare care prelungindu-și insidios efectul malefic avea să desemneze însăși Văcărești drept un monument străin, grecesc, — argument facil pentru deciziile totalitarismului.

După cîțiva ani de lucrări de restaurare și săpături arheologice, abuziva desființare a Direcției Monumentelor Istorice (1977) a abandonat mănăstirea Văcărești unei lente degradări.

Am revenit deci la Văcărești în februarie 1985 și alături de prietenii Laura Georgescu și Radu Ciuceanu, ajutați de studentul, pe atunci, Andrei Căpușan am cules oasele risipite ale ctitorilor și familiarilor acestora, am dezgropat dintre dărămături și de sub zăpadă pietre de mormînt și fragmente de frescă. Fotografiam mereu frescele peste care fulguia sau șiroia apa.

(Continuare în p. 48)

[1] Această catastrofală carență a legii determinase, de altfel, demisia tînărului ministru al cultelor, Alexandru Odobescu.

Nici cimitirele n-au fost cruțate!

Am avut înaintea ochilor noștri chipurile jertfelor căzute pentru dobîndirea Libertății și ne-am amintit de cei care nici în pămînt n-au fost lăsați de dictatura ceaușistă să-și continue odihna.

Am rememorat etapele de ponegrire a spiritualității și tradițiilor românești legate de cultul răposaților și am înțeles că nici morții n-au fost liniștiți în palma de pămînt moștenită sau agonisită. La această profanare am fost martori și am tăcut. Ne resemnăm acum cînd așternem aceste rînduri și sîntem solidari cu lacrimile celor care în condiții vitrege și-au scos morții și i-au mutat în alte locuri repartizate din „mărinimia" dictatorului.

Să nu uităm că această profanare a cimitirelor a fost executată după un demențial plan care nu suporta nici o modificare sau renunțare. *Interesele dictatorului de a se afirma în opera de „înfrumusețare" și „sistematizare" a gliei străbune a făcut din altarele noastre strămoșești mormane de moloz, iar din osemintele strămoșilor noștri urme batjocorite.*

Bisericile din centrul Bucureștilor, monumente istorice sacrificate pentru faraonica construcție, au avut în jurul sau în interiorul lor mormintele ctitorilor sau ale familiilor lor. Preoții noștri au adunat cu respect osemintele acestora și le-au înhumat în cimitirele ortodoxe. Dar să nu uităm că o sumedenie de pietre tombale de mare interes au fost luate în graba demolatorilor, fragmentate sau distruse, pierzîndu-se astfel un mare tezaur al istoriei noastre bisericești și naționale.

Să specificăm aici situația cimitirelor cu un număr mare de răposați. Cum spuneam mai sus, nimic nu putea îndupleca hotărîrea dictatorului ! Așa au căzut pradă transmutărilor morții din cimitirele: Crîngași, Buda, Mihăilești, Ordoreanu, Dimieni, Stroiești (jud. Ialomița), Gurbănești-Sărulești (li se adaugă cimitirul „Sf. Vineri" din București, unde în ultimii 4-5 ani nu s-a mai permis nici o înhumare, urmărindu-se, probabil, tot o dezafectare a lui). Numărul acestor deshumări a fost destul de mare și a necesitat asistență adecvată, dar mai puțin cea religioasă, dată fiind repeziciunea cu care s-au făcut aceste profanări. I-au pomenit creștinii, după aceea, cu rînduiala cuvenită unor astfel de momente.

Ne amintim cum cei din familiile chemate să participe la deshumări adunau cu pioșenie osemintele și își vărsau lacrimile în neputința de care erau cuprinși. Luau pămînt din aceste cimitire și îl duceau în acele locuri unde erau reînhumați, au luat la casele lor crucile sau pietrele tombale, au protestat împotriva repartizării locurilor etc. Aspectul acestor distrugeri ale vecuirii noastre era dezolant și dezgustător. Să nu uităm că aceste locuri erau pentru buni creștini puncte de întîlnire dintre ei și cei ai Bisericii triumfătoare, pentru aceasta le-au înfrumusețat, le-au chivernisit și le-au rînduit, ca și ei să aibă parte de ele mai curînd sau mai tîrziu. Ca bunuri sacre pe care parohiile le administrau, aceste cimitire au constituit mărturii ale istoriei naționale și ale evlaviei creștine. Transferarea lor în locuri destul de greu accesibile, cum este cel din Crîngași, a dovedit o dată mai mult lipsa de respect față de strămoșii neamului românesc

Pr. V. BRIA

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ — REDIVIVA

O mare bibliotecă, o colecție adunată cu trudă și pasiune de-a lungul vremurilor, este mai mult decît o oglindă a zbaterii gîndului, mai mult decît o mărturie a chemărilor inimii, mai mult decît un sălaș al slovelor. O mare bibliotecă este un tezaur de cultură și civilizație, deschis tuturor.

Una dintre aceste importante instituții de cultură, întemeiată la sfîrșitul sec. XIX, a fost Biblioteca Fundației Universitare Carol I, actuala Bibliotecă Centrală Universitară din București.

Cînd, la finele veacului trecut, în 1891, se puneau bazele Bibliotecii Fundației Universitare Carol I, în capitala României, un tineret studios și animat de marile crezuri ale unității naționale și ale ridicării prin cultură — tineretul pe care îl așteptau luptele din care avea să se nască Marea Unire din 1918 — se risipea în căutarea cărții în puținele și săracele biblioteci de facultăți și seminarii din școlile superioare bucureștene ale acelui timp. Cea mai mare colecție a țării, Biblioteca Academiei Române, avea locuri de lectură neîndestulătoare și rămînea aproape inaccesibilă celor mai mulți dintre studenți.

Iubirea de adevăr și țară

Era nevoie de un nou lăcaș al cărții, de o instituție, studențească prin excelență, deschisă pentru întregul tineret universitar al Capitalei. O astfel de instituție a devenit Biblioteca Fundației. De altfel, într-un document din 3 mai 1891, referitor la înființarea Fundației și Bibliotecii, regele Carol I arăta: „Urmînd pilda bunilor domni din trecut... voim a înființa un așezămînt spre binele tinerimii universitare de la toate facultățile din țară, al căruia scop va fi de a procura studenților un loc de întrunire, înzestrat cu o bibliotecă totdeauna deschisă, unde vor putea satisface iubirea lor de studiu; de a veni în ajutorul acelora dintre dînșii care întreprind lucrări speciale sub direcțiunea profesorilor lor, sau pentru tipărirea tezelor, cum și de a da subvenții acelora care, din lipsa de mijloace, ar fi siliți să întrerupă studiile lor în dauna culturii generale a țării".

La 14 martie 1895, Biblioteca și-a deschis porțile în prezența celor mai de seamă figuri ale obștii culturale românești. Erau de față, alături de regele Carol I, Titu Maiorescu și M. Culianu, rectorii universităților din București și, respectiv, Iași, membri de vază ai Academiei Române, ca Victor Babeș, Petru Poni, Spiru Haret, I.C. Negruzzi, profesorii universitari N. Iorga și C. Istrati, miniștri și deputați, reprezentanți ai presei. Evenimentul de cultură avea dimensiune națională, noua instituție fiind cea mai modernă și cea mai frumoasă din țară, realizată la nivelul gîndirii biblioteconomice europene. În discursul rostit cu prilejul inaugurării Bibliotecii, regele Carol I sublinia scopul patriotic al acestui așezămînt cultural, încheind: „După cum va fi tinerimea noastră de astăzi, așa va fi și România de mîine. Greu dar cumpănește în grijile noastre îndrumarea tinerimii pe calea muncii conștiincioase, a iubirii de adevăr și de țară... Facă cerul ca veacurile ce vor urma să ne dea dreptate cu prisos și ca din acest locaș al științei să se răspîndească, ca dintr-un focar nestins, caldele raze ale unui patriotism luminat asupra neamului românesc".

Colecția de început era mică (3 400 volume), dar valoroasă. Ea a crescut rapid, în primii ani după inaugurare, ajungînd în 1905 la 20 000 vol., pentru ca în 1940 să dispună de 142 000 vol. și de cele mai importante colecții de reviste științifice din țară și din Europa. Impunîndu-se încă din primii ani ca o instituție culturală de prestigiu, Biblioteca Fundației beneficia de dreptul de „depozit legal", care obliga editurile și tipografiile să trimită în colecție cîte un exemplar din fiecare lucrare tipărită. Alături de achiziții, o sursă de creștere permanentă au devenit colecțiile particulare, donate de cărturari și oameni de bine, care au văzut în noua structură culturală cadrul potrivit pentru mai buna punere în valoare a cărților pe care le adunaseră cu pasiune timp de ani și decenii. Cea mai prețioasă parte a colecțiilor de pînă la al doilea război mondial se datorează obștii culturale românești. Așa au ajuns în Biblioteca Fundației, încă din 1896, și cele 52 de volume donate de căpitanul Matei Eminescu din biblioteca „Luceafărului" poeziei românești. Mereu adăugată și mereu risipită, în peregrinările marelui iubitor de cărți care a fost Mihai Eminescu, biblioteca lui era fericit simbolizată de cele 52 de „uvraje", cum scria donatorul, venind din varii domenii ale cunoașterii și ilustrînd orizontul enciclopedic și credința nestrămutată în valoarea supremă a muncii celui care afirma în 1880 (*Timpul*, 17 februarie): „Nu există nici libertate, nici cultură fără muncă. Cine crede că prin profesarea unei serii de fraze a înlocuit munca, deci libertatea și cultura, acela se prenumără fără să știe între paraziții societății omenești".

Unul dintre marii donatori ai Bibliotecii Fundației a fost Titu Maiorescu. Cele cca. 5 000 de volume cîte lăsase numai colecției centrale pînă în 1914 purtau adesea urmele studiului, sublinieri și note ale marelui critic, constituindu-se ca un fascinant document de biografie intelectuală și de prezență culturală.

Între marii donatori din prima jumătate de veac a Bibliotecii se mai cuvin amintiți și Ioan Bogdan, N. Iorga, Em. Porumbaru, I. Movilă, dar și foarte numeroși scriitori și poeți, care ofereau periodic cărți și reviste pentru a fi integrate acestei solicitate colecții a tineretului studios. Condusă cu înțelepciune și dăruire, Biblioteca a impus respectul obștii culturale și, prin numele bibliotecarilor ei, între care s-au aflat reprezentative personalități ale vieții culturale, literare, didactice, precum C. Rădulescu-Motru, Șt.O Iosif, Mircea Florian, Al. Tzigara-Samurcaș.

O mare moștenire

Imobilul Bibliotecii, inaugurat în 1895, imaginat de francezul Paul Gottereau, și extins între 1912-1914 după planurile aceluiași arhitect, a figurat de la început printre cele mai frumoase clădiri ale Capitalei și printre cele mai impunătoare și elegante construcții de biblioteci ale vremii. Cine a citit în celebra „Sală a profesorilor", ori a trecut prin „Rotonda cu vitralii", cine a luat parte la ciclurile de conferințe din cea mai frumoasă aulă universitară a țării, în care s-au rostit multe dintre marile nume rămase în panteonul național, nu se poate să nu fi rămas impresionat de armonia construcției, de bogăția detaliilor ornamentale, care confereau Bibliotecii și valoarea unui monument de artă deosebit.

În anul 1948, s-au alăturat Bibliotecii Fundației Universitare colecțiile existente pe lîngă facultăți și catedre din Universitatea bucureșteană, dezvoltîndu-se astfel o structură biblioteconomică largă, care s-a numit de la acea dată Biblioteca Centrală Universitară. Marea moștenire era importantă, valoroasă, dar neunitară în structuri și modalități de organizare. Bibliotecile de facultăți și catedre se dezvoltaseră în ritmuri diferite și, în principal, cel puțin în anii de început, pe baza donațiilor. La Facultatea de filosofie și litere, de exemplu, prima bibliotecă de catedră se înființase în 1892, iar biblioteca facultății abia în 1907, prin strădania și donațiile lui Ioan Bogdan, C. Rădulescu-Motru, Titu Maiorescu și alții. Tot în 1907, s-a constituit biblioteca principală a Facultății de drept, pe baza unei modeste biblioteci de cancelarie, sporită din propriul salariu de Alexandru Lahovary și din donațiile lui George Costaforu. Titu Maiorescu a transmis și el, de asemenea, o donație în 1910. La preluarea modernului local în care se află și azi, biblioteca Facultății de drept număra 35 000 de volume și 700 de colecții de periodice.

O evoluție asemănătoare au înregistrat bibliotecile din cadrul Facultății de științe, consemnate și ele în documentele de arhivă de prin 1900, constituite din contribuția unor profesori ca Alexandru Vitzu, Dimitrie Voinov, Dimitrie Brândză, Gh. Țițeica, David Emmanuel, C. Istrati, Eugen Bădărău, Grigore Ștefănescu, Ludovic Mrazec.

După 1948, toată această zestre trebuia restructurată, supusă unor norme unitare, proiectată într-o viziune sistemică, ceea ce s-a realizat prin eforturile colectivului de-a lungul a mai multor decenii. În 1976 însă alte biblioteci au fost integrate ansamblului ca filiale, provenind din reorganizarea — de fapt, din distrugerea vechii structuri a Academiei Române. Se confirmă, a cîta oară, cît de dezastruoasă este imixtiunea pripită în evoluția bibliotecilor, cît de retrograde sînt ingerințele în teritoriile de perenitate și de legi specifice ale culturii.

Epoca începută încă din 1944 în existența Bibliotecii Centrale Universitare din București a fost complexă și contradictorie. Aproape în toate domeniile acestei activități — pe care mulți o reduc, din necunoaștere, la simple transferuri fizice ale cărții —, s-au produs desfășurări încurajatoare dar și dezarmante în același timp: continuitate și fractură, mișcare și rigiditate, creșteri cantitative și involuții ale calității, acestea toate în ansamblul unei vieți științifice și culturale marcate în întregul ei de nefirescul generalizat al acestei ultime jumătăți de secol de la noi.

Prin strădaniile colectivului, care a trebuit să facă față aproape zilnic unor ingerințe de tot felul în buna desfășurare a activității (înființarea fondului „S", reduceri și sistări de fonduri, îngrădirea relațiilor externe etc.) s-a reușit totuși o creștere semnificativă a colecțiilor, atît la nivelul fondurilor enciclopedice ale bibliotecii centrale, cît și la componentele specializate ale filialelor, apropiindu-se de 3 000 000 de unități de înregistrare. Biblioteca Centrală Universitară din București devenise astfel una dintre cele mai mari colecții românești și, în același timp, una dintre marile colecții universitare ale lumii. Dar dacă structura colecțiilor era echilibrată, dacă lucrările românești din toate timpurile dădeau bibliotecii un caracter național reprezentativ, fondurile publicațiilor străine apărute în ultimii cincizeci de ani erau prea restrînse pentru a permite ilustrarea fenomenului cultural-științific contemporan. O politică xenofobă și izolaționistă — în ciuda sloganelor — a diminuat pînă la anulare totală din anul 1982 alocațiile în valută, obligînd biblioteca la numeroase subterfugii în relațiile cu partenerii de peste hotare. Accentul deosebit — disproporționat, dar necesar — pus în acești ani pe schimburile internaționale de publicații și, mai ales, receptivitatea instituțiilor similare din străinătate, legăturile vechi permanente cu ambasadele de la București ale țărilor cu vechi tradiții de cultură au favorizat procurarea unui minim informațional necesar profesorilor, cercetătorilor și studenților din București. Numai detalierea modalităților concrete, adesea riscante, finalizate prin aducerea în colecții a unor lucrări de mare valoare științifică — modalități utile poate pentru o viitoare istorie reală a rezistenței culturale românești în epoca dictaturii — ar pune în lumină efortul profund patriotic al oamenilor cărții din această mare bibliotecă a țării.

O echipă de specialiști, pasionați și modești, a ridicat biblioteca, în ciuda tuturor vicisitudinilor din anii dictaturii ceaușiste, pe una din treptele de sus ale bibliotecono miei universitare contemporane. Dar cîtă deosebire între mijloacele lor și cele care stau la dispoziția aceluiași tip de profesioniști din țările care au acordat informației, vertiginos sporită, în toate domeniile, locul ce i se cuvine în societatea modernă. Cîtă risipă de muncă și sărăcie a finalizărilor, ce puțin și păgubitor se împlinește rostul contemporan al unei colecții, în care analiza și punerea în relație a informațiilor și documentelor nu a beneficiat de cîștigurile cele mai noi ale domeniului.

Renăscînd din cenușă

Aflată la intersecția a numeroase interese, de studiu și cercetare, Biblioteca Centrală Univer-

sitară devenise cea mai solicitată bibliotecă bucureșteană, ajungînd la peste 21 000 de cititori înscriși și la aproape două milioane de frecventări anual. Cifrele nu reflectă însă nici potențialul informațional al colecțiilor, nici disponibilitatea personalului antrenat în activitățile de relație și vehiculare a cărții. În umbra permanentă a proiectelor faraonice care au mutilat Capitala, planul de extindere a Bibliotecii Centrale Universitare, inclusiv a spațiilor destinate lecturii și altor amenajări de strictă necesitate, a fost multă vreme amînat iar apoi anulat.

În pofida unor greutăți și obstacole permanente în activitate, încercînd să suplinească insuficiența surselor, biblioteca a urmărit valorificarea analitică a celor existente, prin editarea unor instrumente indispensabile în procesul de învățămînt și de cercetare. În condițiile în care toate bibliotecile din România se confruntau cu serioase dificultăți în îndeplinirea rosturilor lor culturale și educaționale, B.C.U. a desfășurat o susținută activitate, reușind să realizeze o bună simbioză între sporirea colecțiilor și circuitul informațiilor. Pornind de la convingerea că dinamismul în cultură poate fi realizat printr-un evantai de activități complementare, Biblioteca Centrală Universitară a inițiat ciclul de acțiuni sub genericul „Ateneele cărții", prelungiri îmbogățite ale suitei de conferințe organizate în anii interbelici de Fundația Universitară.

Mai consemnăm și faptul că, din aceeași nefastă politică culturală a vechiului regim, România ultimelor decenii era printre puținele țări din lume care nu pregătea specialiști în biblioteconomie și informare documentară. În aceste condiții, Biblioteca Centrală Universitară din București a funcționat ca o adevărată școală pentru mulți dintre cei care asigură azi funcționarea bibliotecilor universitare bucureștene.

Dar imaginea caleidoscopică a activității acestei mari colecții universitare este departe de a fi conturată deplin prin cele consemnate aici. Numai în activitatea internațională, de pildă, simpla amintire a faptului că sprijinirea documentară și informațională a universităților din întreaga lume în care se desfășoară programe de studii românești revenea pe plan național Bibliotecii

Fotografie-document din iunie 1939: inaugurarea statuiei regelui Carol I (operă a marelui sculptor iugoslav Ivan Mestrović) în fața palatului Fundației și Bibliotecii Universitare

Centrale Universitare trimite la numeroase și bogate acțiuni de cunoaștere și de relație, pline de consecințe pe multiple planuri.

Aceasta este instituția al cărei nucleu a căzut pradă flăcărilor dezlănțuite de furia teroriștilor regimului ceaușist în zilele Revoluției române din decembrie 1989. Dictatura a ieșit din scenă înfăptuind, prin distrugerea Bibliotecii Centrale Universitare și a altor valori culturale, unul dintre actele care îi definesc esența retrogradă și inumană. Au dispărut 500 000 de volume, între care valori ale scrisului românesc și universal, mărturii culturale legate de viața și creația unor nume sfinte tuturor românilor. Au dispărut valori inestimabile: manuscrise, corespondență semnată de M. Eminescu și de alți mari scriitori și oameni de cultură, rarități bibliofile, tipărituri din veacurile XVII-XIX, cu prețioase referiri la istoria românească (unele dintre ele prezentate de-a lungul anilor și în paginile *Magazinului istoric*), fotografii-document, stampe, tratate și cursuri universitare, precum și multe ediții rare din clasicii români, din scrierile istoricilor noștri, din ale altor autori străini.

Dar, ca de atîtea ori în trecut, spiritualitatea românească a triumfat, din jarul vetrelor de cultură născîndu-se noi comori de gînd și faptă. La numai cîteva zile de la distrugerea Bibliotecii, într-un emoționant elan de generozitate, oameni de bine din toată țara, numeroase instituții și organizații din străinătate au trimis pe adresa B.C.U. zeci de mii de lucrări din toate domeniile, unele foarte rare și prețioase. Cu contribuția tuturor celor care cred în viitorul neamului, cu sprijinul obștii culturale naționale și internaționale, Biblioteca Centrală Universitară din București va redeveni zestrea de spirit a tinerimii studențești, simbolul invincibilității cuvîntului, sărbătorindu-și centenarul renăscută din propria cenușă. ■

Dr. Ion STOICA

GESTA DEI PER RUMANOS

Semnalînd în această revistă[1] uriașul tezaur de documente românești din secolele XIV-XIX descoperite în ultimii ani în arhivele mănăstirești de la Muntele Athos, între lucrările de referință (J. Bompaire, 1964; Eudoximos din Xeropotamu, 1971; D. Nastase, 1983; D. Nastase și Fl. Marinescu, 1987), citățm cartea de sinteză (pentru perioada dintre sec. XIV și 1654) a lui Petre Ș. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains* (Roma, Pont. Institutum Studiorum Orientalium, 1986). Istoricul bănățean, jenit de două decenii în Grecia, apoi în Franța, este, neîndoielnic, cel mai harnic cercetător al relațiilor româno-athonite din perioada următoare celui de-al doilea război mondial. Specialist nu numai în istoria medievală românească în raporturile ei cu Orientul ortodox, dar deopotrivă în paleografie și diplomatică română, slavă și bizantină, P.Ș. Năsturel a examinat critic totalitatea izvoarelor cunoscute anterior sau descoperite de dînsul privind legăturile noastre cu Muntele Athos din cele mai vechi timpuri pînă la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab: monumente, odoare, inscripții, documente, izvoare narative. Le-a stabilit autenticitatea, a eliminat falsurile, a datat piesele lacunare, a extras informațiile capabile să restituie o mare epocă de spiritualitate și cultură românească.

Intrarea documentelor românești de la Athos în fondul accesibil al izvoarelor istoriei naționale, supus, astfel, interpretărilor specialiștilor români sau străini, este un eveniment căruia nu i s-a acordat încă atenția cuvenită, deși cum am arătat în articole sau conferințe, bibliografia recentă este convingătoare, iar informațiile scontate de mare valoare pentru multe capitole ale trecutului românesc. Responsabilii ofi-

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1988.

In imagine: unul dintre cele mai însemnate complexe monastice de la Athos, zidite și oblăduite de români — mănăstirea Prodromul.

ciali ai culturii au manifestat — după temperament și capacități de pricepere — indiferență, curiozitate complezentă dar ineficientă, sau chiar suspiciune, ca față de orice proiect de cercetări în străinătate. Importantă era, desigur, reacția specialiștilor. Pe ei, cantitatea izvoarelor inedite aflătoare la Athos (ca și în alte arhive orientale de la Alexandria, Muntele Sinai și Ierusalim, pînă la Damasc, Istanbul și Ankara) i-a descurajat, ținînd seama de penuria de mijloace la care fusese redusă opera de depistare și valorificare a documentelor românești păstrate în arhive și biblioteci din străinătate. Fondurile semnalate ar fi trebuit cercetate de specialiști trimiși anume (dar care de mulți ani nu mai erau trimiși sub pretextul lipsei de fonduri și ca să nu rămînă în străinătate), în colaborare cu istoricii români de peste hotare care le descoperiseră (colaborare inimaginabilă în condițiile impuse de regimul de dictatură), reproduse pe microfilm sau xeroxate (dar fondurile valutare necesare fuseseră de mult suprimate), sau procurate prin schimburi cu reproduceri de documente și manuscrise grecești aflătoare la noi (ceea ce interziceau reglementări absurde de așa-zisă „protecție a patrimoniului cultural național") și, în sfîrșit, editate critic pentru completarea seriei *Documenta Romaniae Historica* (dar și aceasta apărea cu mari dificultăți).

Ne sînt îngăduite azi speranțele unui reviriment salutar și în acest domeniu, al valorificării izvoarelor privitoare la trecutul național aflătoare în arhive și biblioteci străine. În această operă, și pentru cît privește documentele athonite (în română, slavă, greacă) emise de cancelariile noastre princiare, cartea lui P.Ș. Năsturel va fi, pentru tinerii noștri cercetători, îndreptar și introducere într-un nou capitol al acestei generoase teme de istorie românească.

Îndreptar, pentru că, prin acribia cercetărilor concentrate aci, din peste 30 de lucrări publicate începînd din 1945, istoricul demonstrează competența, exigența, pasiunea cu care trebuie studiat fiecare document, în contextul socio-cultural, de istorie politică și adesea economică al emiterii lui. Introducere într-un capitol nou, pentru că după cartea pr. prof. T. Bodogae *Ajutoarele românești la Sf. Munte Athos* (Sibiu, 1940) aceea a lui P.Ș. Năsturel este a doua sinteză cu acest subiect. Completîndu-și, corectîndu-și adesea antecesorii, istoricul trece izvoarele cunoscute prin filtrul severului examen critic, dar mărturisește cu probitate și modestie: „În imposibilitatea de a face pînă acum cercetări sistematice și exhaustive în fiecare din mănăstirile Sfîntului Munte, și datorită faptului că documentele din arhivele românești privind perioada care interesează subiectul nostru n-au fost încă publicate integral, lucrarea noastră nu pretinde că a epuizat tema pe care ne-am propus-o. Paginile redactate reprezintă o etapă intermediară între descoperirile înaintașilor noștri (și cercetările publicate de noi în trecut) și cele pe care viitorul, sfîrșitul veacului nostru, fără îndoială, le va face posibile".

Dar cartea lui P.Ș. Năsturel ni se pare deschizătoare de drumuri noi și în altă direcție. Capitolul *Motivațiile daniilor românești* (pp. 305-310) continuă filele din *Bizanț după Bizanț* (trad. Liliana Iorga-Pippidi, București, 1972, pp. 124-153) în care Nicolae Iorga se ocupa de *Ideea imperială bizantină prin domnii români (Donatorii, Românii la Constantinopol, Ocrotitorii)*. Năsturel amplifică și sistematizează motivațiile. Pietatea creștină este, firește, prima invocată, datoria milosteniei și grijii pentru așezămintele ortodoxe din Turcocrație. Dar au fost făcute danii și din emulație, din dorința de a imita și întrece pe binefăcătorii anteriori bizantini, sîrbi sau bulgari; din respectul pentru voința părinților care au poruncit prin testamente continuarea unor donații, din teama dispariției așezămintelor ortodoxe sărăcite în condițiile asupririi otomane (cum apare în hrisoavele din 1487-1492 ale lui Vlad Călugărul, domnul Țării Românești, pentru mănăstirile Filoteu și Hilandar); din nădejdea recompenselor în chiar această viață (vindecarea de boale, ca în hrisovul voievodului Radu cel Mare din 1495-1496 către mănăstirea cu hramul Sf. Pantelimon, sfînt tămăduitor), sau pur și simplu gloria (cum îl îmbia Hariton de la Cutlumuș pe Vlaicu-vodă în cererile de ajutoare din 1364-1369, ca să dobîndească „slavă neasemuită între toți purtătorii de coroană"). Cum spune însuși autorul (p. 309) „există material pentru un mare studiu" privind motivațiile daniilor românești, timp de cinci secole, în tot Orientul creștin, reprezentînd o adevărată, superbă *Gesta Dei per Rumanos* (Faptele lui Dumnezeu prin români). O asemenea lucrare ar fi, de fapt, încununarea și rațiunea însăși a laborioaselor depistări, cercetări și editări critice ale documentelor. Venerabile, valoroase, evocatoare, ele ne interesează în primul rînd prin crîmpeiele de trecut românesc pe care le păstrează, și pentru lumina aruncată asupra nedumeririi obsedante: pentru ce și-au înstrăinat românii, într-o jumătate de mileniu plină și pentru ei de enorme dificultăți, o parte însemnată din avuția țării, pentru așezăminte străine din Peninsula Balcanică, Africa de Nord, Orientul Apropiat, Anatolia și insulele din Marea Egee? Nu aveam cumva, între motivațiile mai sus arătate, *elementele unei politici superioare, ținînd de conștiința unei răspunderi istorice, a unei vocații, a unui imperativ?*

Petre Ș. Năsturel ne scrie pe exemplarul trimis în 1987: „Lui Virgil Cândea, cu veche prietenie, această carte, spre folosință și îmbunătățire". În lipsa îmbunătățirilor pe care nu sînt în măsură să i le aduc, va afla însă mulțumire în numeroasele referințe și precizări esențiale incluse, din cartea lui, în *Mărturii românești peste hotare*, care nădăjduiesc că va vedea lumina tiparului, fie și în al douăzeci și cincilea ceas. ■

Virgil CÂNDEA

Tirania antică între real şi imaginar

Aşa cum încercam să conchid în încheierea textului introductiv al acestui ciclu, tirania greacă apare în surse ca o entitate istorică ambiguă, detestată în definiţie, dar nu o dată evaluată ca întrucîtva recuperabilă în fapt. S-ar putea considera că, din perspectiva actuală, în care termenul de *tiran* are o accepţie strict peiorativă, ambiguitatea categoriei antice este indiferentă. Dincolo chiar de faptul că, propunînd o analiză istorică, sîntem ţinuţi să respectăm regula demersului istoric, s-ar putea ca relevarea acestei naturi contradictorii a fenomenului tiraniei antice să poarte, de fapt, şi asupra propriei noastre experienţe, de vreme ce vedem cu ochii noştri — tot mai uimiţi, tot mai increduli — că o tiranie extremă ca esenţă şi ca manifestări, cum a fost cea răsturnată de poporul nostru acum mai bine de două luni, nu a avut, cum cu bună-credinţă eram încredinţaţi, doar cîini de pază stipendiaţi şi îndobitociţi de frică, ci şi aderenţi. Puţini, dar nu inofensivi; putini, dar ţinînd încă cu dinţii de o realitate ireversibil condamnată de istorie, de al cărei violent continut tiranic nu-i mai apără nici un eufemism şi pe care, cu toate acestea, încearcă să-l mai apere, măcar furiş şi postum. În acest fel de gherilă, vorbele se substituie tot mai mult faptelor; dar tocmai de aceea, vorbele îşi redobîndesc brusc densitatea şi nu admit să fie neglijate. Tirania nu a fost nici în Grecia, nici mai aproape de noi, doar o succesiune de fapte oarbe şi mute. A fost şi rămîne şi un discurs, o formă a imaginarului colectiv includzînd, ca ansamblu de antinomii complementare, distorsia tiranică a discursului ca şi contra-discursul ostil tiraniei ca fenomen şi ca structură.

Parcă pentru a ne încredinţa că aşa e, prima menţiune a cuvîntului *tyrannos* în limba greacă se găseşte într-un text poetic. Este vorba de un poem iambic al lui Archilochos din Paros, unul dintre cei dintîi poeţi ai epocii posterioare *epos*-ului homeric, din sec. VII î.e.n. Celebru deopotrivă, încă din antichitate, atît pentru furtunoasa-i biografie care l-a purtat din Paros-ul natal, peste mare, la Thasos, printre întemeietorii căruia se numără, cît şi pentru vehemenţa invectivelor sale poetice, *psogoi*, adevărate pamflete iambice nu o dată socotite ucigătoare, Archilochos era parcă născut pentru a lăsa posterităţii cea dintîi mărturie despre tiranie. Versurile la care mă refer reprezintă un fragment (cei mai mulţi cititori vor fi ştiind, desigur, că o mulţime de opere antice ni s-au transmis doar prin citate pe care autori mai norocoşi sau mai celebri le-au inserat în scrierile lor), amintit deja ca fiind celebru de Herodot în *Istorii* şi de Aristotel în *Retorica* şi citat de Plutarh şi de alţii. Începutul lui sună ca o confesiune de moderaţie şi ca un înţelept refuz al excesului, într-un *crescendo*, al cărui punct maxim e tirania. *Nu-mi pasă de averile lui Gyges cel încărcat de aur, /nici nu rîvnesc să mă întrec cu zeii în lucrări pe măsura lor doar, nici nu ard de dorul unei măreţe tiranii...* (Archiloch. *fr.* 22D = *fr.* 15 L—B).

Încă din acest moment, cititorul nu are cum să nu observe o stranie familiaritate cu experienţe contemporane. Archilochos schiţează din cîteva cuvinte o definiţie implicită (şi izbitoare) a cuvîntului încă neobişnuit în limba lui, greaca poetică a sec. VII, care împrumutase foarte de curînd termenul *tyrannos* din lidiană, unde însemna „stăpîn"; pentru a fi bine înţeles de auditor, el îl foloseşte într-un context care să-i evoce componentele esenţiale; or, aceste componente — averea nemăsurată, construcţiile colosale, setea de putere tiranică, adică absolută şi fără frîu — reprezintă determinări pe care le recunoaştem imediat ca simptome prin excelenţă ale exercitării contemporane a puterii totalitare. Averile cumulate cu titlu personal de dinastia scornicesteană, dar şi avuţiile acumulate de Hitler în numele pervertit de el al „poporului de stăpîni"; strivitoarea arhitectură a dictaturilor, mamuţii stalinişti, Nürnbergul nazist, uriaşul *kitsch* ceauşist — toate manifestă, cu vehemenţă chiar, aceeaşi megalomană „rîvnă" a nemăsurii, aceeaşi vană şi generatoare de haos dorinţă de a se întrece cu zeii. Tiranii epocii arhaice au generat prin însăşi apariţia lor o structură a imaginarului politic al epocii şi o categorie mentală a tiraniei, ceea ce Edouard Will, autorul unei lucrări de referinţă despre Corintul arhaic şi, *ipso facto*, despre tiranie la Corint, numea „portretul-robot al tiranului". Straniu şi incitant este faptul că recurenţele antice se regăsesc şi în comportamentul unui tiran real ca Ceauşescu ori Hitler, şi în comportamentul personajelor literare de tip tiranic, de la Oedip la Ubu, regele imaginar al lui Jarry. Cine pe cine imită? În funcţie de ce instincte naturale un ucenic cvasi-analfabet dintr-un sat amărît de lîngă Olt reface modelul cultural observat de un poet din Thasos în sec. VII î.e.n. şi imediat observabil în practica politică a tiranilor din, să zicem, Agrigent sau Siracusa?

Răspunsul la asemenea întrebări nu e uşor de găsit. Într-un studiu pe care l-am publicat mai de mult (*Le comportement tyrannique*, Actes de la XII-e Conférence internationale d'études classiques EIRENE, Cluj 1972, 563-570), am început o discuţie pe tema raportului între

real și imaginar, limitată, cum era de așteptat, la tirania antică; de atunci, au mai apărut cîteva analize de o importanță incomparabil mai mare, mai ales cea datorată lui Jean-Pierre Vernant, *Tiranul șchiop*, despre care voi vorbi pe larg altă dată. Dar înainte de aceasta, să ne întoarcem o clipă la textul lui Archilochos și la înțelesul lui. Versurile citate mai sus par, cum spuneam, a aparține unei sfătoase și cumpătate argumentări despre meritul modestiei și despre răul cuprins în Hybris, nemăsura atît de des denunțată de antici ca sursă a tuturor relelor. Dar, dacă recitim pasajul din *Retorica* lui Aristotel în interpretarea lui Sir Kenneth J. Dover (*The Poetry of Archilochos*, în *Archiloque, Entretiens... Hardt*, X, 1963, 183-212), finalul textului ne surprinde prin brusca răsturnare a scenariului; înțeleptul refuz al tiraniei devine dintr-o dată altceva în momentul în care, în chiar ultimul vers, aflăm că „așa vorbea Charon dulgherul".

Urmînd regula absolută a poantei finale, poetul trece fără avertisment într-un registru neprevăzut și adaugă sensului moralizator inițial o dimensiune ilară: ce să vrea sau să nu vrea Charon dulgherul într-o lume în care și bogăția și puterea politică nu puteau fi nici imaginate măcar decît în interiorul grupului precis delimitat al aristocrației ereditare a cetăților arhaice? Charon dulgherul „refuză" tirania, așa cum un dulgher din Anglia ar refuza coroana Plantageneților. Într-o vreme cînd nimeni nu se putea gîndi măcar la o altă autoritate în afara celei exercitate de veacuri și netulburat de *hoi aristoi*, cei de frunte, Charon refuză luna de pe cer. În vremuri mai tulburi și mai agitate, și seminaristul oset a putut fi stăpîn peste imperiul Romanovilor, și zugravul austriac a moștenit Reichul; cît despre ucenicul din Scornicești știm, vai, cît de amarnic știm, cum ar fi rîs de bunul simț al bietului Charon. ■

Zoe PETRE-CONDURACHI

Pentru o arhivă a „istoriei vii"

Noi, în general — cercetători și oameni de rînd, deopotrivă — știm foarte puțin despre istoria vie a ultimilor cincizeci de ani. În această istorie sau timp s-au întîmplat evenimente importante: al doilea război mondial, pacea, ascensiunea, forțată, a comuniștilor la putere, desființarea, de asemenea forțată, a celorlalte partide politice, a bisericii unite, a avut loc colectivizarea și tot ce s-a întîmplat după ea în perioada ceaușistă și nu în ultimul rînd migrarea puternică de la sat la oraș, ca urmare a industrializării.

Sumar enunțate, aceste evenimente intră în istoria scrisă îndeosebi prin documente, prin acte concrete, dar intră foarte puțin prin istoria vie. Nu știm, sau știm prea puțin, cum au trăit oamenii aceste evenimente, cum le-au gîndit, cum le-au acceptat sau le-au refuzat în sufletul lor. Adică, nu știm care sînt problemele situației concrete, ale mentalității populare în această epocă.

Pentru a suplini această lipsă a datelor necesare scrierii unei istorii vii, trăite, ar fi deci bine să se culeagă cît mai multe date de la oameni, dacă s-ar putea sub formă de biografii personale. De altfel, cercetarea mentalității pe bază de astfel de documente este o tendință generală în cercetarea istorică actuală pe plan mondial, manifestată, e drept, timid, și la noi. Aș aminti, astfel, volumul de biografii ale șvabilor bătrîni din Banat și, la București, preocupările sociologului Zóltan Rozsdas. Dar este încă foarte mult de făcut și, mai ales, de făcut sistematic.

Ca atare, propun ca institutele de cercetări cu profil sociologic, cel de folclor, etnologic ș.c.l. să acorde o atenție mult mai mare adunării de astfel de materiale, respectiv datelor asupra modului în care oamenii au trăit, au gîndit și au suportat aceste vremuri. Și pentru a nu ne opri la o epocă pe care începem s-o socotim — pe bună dreptate — trecută, n-ar fi rău să se adune cît mai multe astfel de date de la persoane care au trăit Revoluția[1]. Sînt atîtea probleme de atitudini, de mentalitate, care ni s-au pus și ni se vor pune.

Deci aș propune, fără a disprețui ceea ce s-a făcut, să nu culegem numai basme, balade și cîntece tradiționale — fără îndoială și ele deosebit de necesare, pentru reconstituirea unui folclor autentic, amenințat cu suprimarea —, ci și a unor astfel de date, care vor fi foarte importante pentru înțelegerea mai profundă a realităților românești în ultimii cincizeci de ani.

Și, revenind la meseria mea, adică la folclor, cred că în loc să ne preocupăm de folclorul nou, în sensul de pînă acum, n-ar fi lipsit de sens să se publice colecțiile de strigături pline de haz, umor, satiră despre vremurile trecute. Știu personal, de pildă, că în Maramureș, la toate nunțile, botezurile și jocurile s-au strigat și se strigă astfel de strigături — manifestări spontane ale oamenilor față de realitățile, inclusiv de ordin economic și social, cu care se confruntau în viața cotidiană.

Deci, adunați cît mai multe biografii personale, cît mai multe relatări asupra a ceea ce a fost, ca expresii ale vieții trăite, ca documente ale istoriei vii ale acestei vremi.

Prof. univ. dr. docent Mihai POP,
fost președinte al Asociației internaționale de etnologie și folclor

[1] Este tocmai ceea ce își propune revista noastră prin apelul adresat cititorilor de a ne trimite relatări asupra evenimentelor trăite, autentice contribuții la Dosarul istoric al Revoluției din 1989.

Opinii

MANUALUL DE ISTORIE — ÎNCOTRO?

Revista *Magazin istoric* a încercat, în urmă cu cîțiva ani, să inițieze o discuție pe marginea manualelor de istorie, tentativă curmată din fașă. Astăzi, putem găzdui în paginile revistei o parte dintre părerile celor interesați într-o asemenea dezbatere — cadre didactice, elevi, părinți — urmînd ca întregul dosar să îl înaintăm Ministerului Învățămîntului. Sperăm că dezbaterea va contribui la realizarea unor manuale de istorie pe care profesorii să le utilizeze cu folos, iar elevii să le deschidă cu dragă inimă. Precizăm că articolele reflectă opiniile autorilor. Considerăm că Ministerul Învățămîntului are nevoie de un evantai cît mai larg de păreri asupra acestei atît de importante probleme pentru a putea lua hotărîri în deplină cunoștință de cauză.

Puncte de vedere asupra predării unei istorii

prin și pentru adevăr

În momentul cînd am început să așternem aceste rînduri, ne-au revenit în minte cuvintele scrise de Alexandru Papiu-Ilarian acum mai bine de o sută ani, în *Istoria românilor din Dacia Superioară*: „Istoria este maestra vieții, este învățătoarea viitorului. Un popor care nu-și cunoaște istoria orbecă în toți pașii lucrurilor sale. Istoria românilor este una din cele mai frumoase. Cei mai mari bărbați ai națiunii se cuprind cu dînsa...". Remarca lui se vădește deosebit de actuală și îndreptățită căci a înțeles, de altfel ca întreaga sa generație, care a fost și a lui Nicolae Bălcescu și a mirificilor creatori ai României moderne, că istoria este cea dintîi carte a nației.

Orice om de cultură privește istoria, vede ușor că are două domenii componente, oarecum distincte, dar strîns interconexate și inseparabile. Cel dintîi este cel al cercetării științifice. Aici, un grup mic de specialiști, înzestrați cu har, trudesc zilnic pentru descifrarea exactă, reală sau cît mai aproape de adevăr, a reconstituirii trecutului apropiat sau îndepărtat. Roadele muncii lor ieșite din stoarcerea izvoarelor arheologice sau a ansamblului documentelor scrise permit un progres constant al cunoștințelor. Din cele întîmplate în trecut, fie bune, fie rele, se impune să se tragă învățăminte pentru a se putea progresa rapid și, poate, cu pași siguri în viața politică, socială, culturală, în etică etc.

Acest prim domeniu, al specialiștilor, excelează prin lucrări precis orientate, de multe ori de interes pentru un public restrîns, uneori cu o terminologie aparte și cu un limbaj puțin folosit de oamenii obișnuiți. Din aceste caracteristici apare un corolar firesc: lucrările de strictă specialitate au un tiraj relativ redus și o circulație ca atare.

Al doilea domeniu este cel al istoriei ca știință de masă, folosită ca mijloc primordial și de bază pentru a face educația. Istoria apare în această ipostază în învățămînt. Pentru a putea obține rezultatul dorit, s-a impus, se impune și se va impune tuturor celor care s-au dedicat și se vor dedica predării istoriei să facă o deosebire clară, permanentă, între cercetarea științifică fundamentală și cultura științifico-didactică. S-a insistat asupra acestei deosebiri deoarece mulți dintre cei aflați la catedră nu fac distincția între cele două zone ale cercetării. Cea cu caracter didactic trebuie să selecteze atent și să preia de la cea fundamentală numai acele rezultate cu caracter general care oferă garanția că pot rezista tuturor vîltorilor timpului și prezintă suficiente elemente pentru a se atinge scopul urmărit: educația prin adevăr.

În legătură cu acest aspect, un distins profesor și autor de manuale de la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea, arădeanul Vasile Goldiș, atrăgea atenția: „Tot ce n-ar avea loc în țesătura generală a dezvoltării omenirii trebuie să dispară din manualul de istorie pentru școlile secundare, căci în caz contrar școlarul va vedea [în el] o magazie de evenimente întîmplătoare, dar nu va avea idee de ceea ce va să zică istorie și, în cazul acesta, instrucția istorică rămîne fără nici un rezultat pedagogic" (*Istoria universală pentru școala secundară*, vol. III, Brașov, 1897, p. II). Gîndul lui Vasile Goldiș a exprimat sintetic cerința majoră pentru principalul instrument de lucru al profesorilor la toate nivelurile: manualul. Acesta, pentru a-și atinge țelul, trebuie să fie informat în spiritul cercetării didactice, să fie sistematic și sistematizat, să aibă un limbaj accesibil în funcție de particularitățile de vîrstă a celor edu-

cați, și, în fine, dacă este cazul, să fie critic în mod argumentat, ponderat, fără a ajunge la polemică senzațională, dăunătoare învățămîntului. Firesc, se impune ca manualul să atragă prin conținut și prin aspect. Lecțiile nu trebuie să fie prea lungi, ci să extragă esențialul din total pentru a crea o bază informațională solidă în timpul limitat afectat predării, să facă educație morală expunînd evenimentele și interpretarea lor în mod corect, să deschidă poarta curiozității incitante la lecturi suplimentare și, poate, către slujirea muzei Clio. Înfățișarea manualului va trebui să cucerească prin hîrtie, literă, calitatea cernelii, ilustrații, hărți și tabele sinoptice.

Tuturor acestor cerințe primare le-au răspuns manualele de istorie din învățămîntul românesc modern. În primul plan se cuvine să fie amintiți pionierii scrierii manualelor de istorie după reforma înfăptuită în anul 1864 în vremea domniei lui Alexandru Ioan Cuza, strălucit continuată de măsurile „omului școlii", Spiru Haret. Între aceștia și-au înscris numele transilvănenii Florian Aaron, August Treboniu-Laurian și Vasile Goldiș, apoi Alexandru D. Xenopol, Grigore Tocilescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Oreste Tafrali ș.a. Ei au creat buna tradiție de a fi o programă unică pentru predarea istoriei în învățămîntul liceal, prevăzîndu-se două ore săptămînal și finalizarea prin seriosul examen de bacalaureat. Totodată au inițiat obiceiul ca pe bază programei unice de învățămînt să se organizeze concursuri pentru acceptarea manualelor. Reușita era, în mod obișnuit, pentru două sau trei manuale, fiecare profesor avînd dreptul și posibilitatea să indice elevilor instrumentul de lucru considerat a fi cel mai eficace.

Drumul deschis înainte de făurirea României Mari a fost continuat și în perioada interbelică. Atunci s-au remarcat autori ca Nicolae Iorga, N.A. Constantinescu, Virgil Arbore, Gheorghe Lazăr, Scarlat Lambrino, D.D. Pătrășcanu, D. Munteanu-Rîmnic, Andrei Oțetea, C.C. Giurescu, Remus Ilie ș.a.

Privirea muncii și biografiei tuturor acestor oameni arată că au avut o strînsă legătură cu catedra. Fie au fost permanent profesori de liceu de înaltă ținută, fie au fost inițial profesori de liceu și ulterior au devenit universitari, fie și-au păstrat ambele calități. Numai contactul neîntrerupt cu viața elevilor și cerințele profesorilor a făcut posibilă elaborarea unor manuale de prestigiu. Prin ele se scria și se propaga adevărul în spiritul căruia era educat tineretul. În cazul în care într-unul din manuale profesorul găsea o inadvertență, nu îl folosea și o putea corija prin folosirea altuia. Calitatea manualelor de istorie existente în România pînă în 1944 a fost apreciată de elevi și profesori pe plan național și de corpul didactic ce a cunoscut-o, pe plan european și chiar universal. Dovezi în acest sens le constituie premierile manualelor de istorie de către înaltul for științific ce era Academia Română și discutarea, prezentarea și recenzarea lor în reviste și congrese ale specialiștilor.

Brusc, în anii 1947-1948, s-a produs o ruptură față de buna tradiție creată de școala profesorilor de istorie români. S-a cerut să fie recrientată istoria în spiritul școlii Pokrovski-Jdanov, ceea ce implica, a priori, acordarea unei ponderi deosebite pentru epoca contemporană a istoriei și pentru rolul partidului comunist. În 1947 a apărut un prim manual de istoria României unde s-au resimțit efectele acestei concepții, iar în anul următor s-a mers mai departe prin publicarea altuia masiv — peste 800 pagini, stufos, inaccesibil elevilor. De multe ori, pentru cei care participaseră la evenimentele relatate, apărea întrebarea firească: pe ce documente se bazează afirmațiile din text? Discuțiile dintre cei vîrstnici și elevi au început să discrediteze în bună măsură manualul.

Paralel cu acesta, s-a impus ca istoria universală să se învețe după manuale sovietice, traduse în limba română. Uneori, lipsa de pricepere a traducătorilor, servilismul redactorilor au făcut ca unele tendințe pătimașe de expansionism, probabil firești imediat după război, să ducă la denaturări ale lecțiilor, așa cum s-a întîmplat cu cele referitoare la campania lui Napoleon în Rusia.

O oarecare revenire s-a realizat după 1956-1957, cînd s-a reorganizat învățămîntul, iar manualele de istorie națională și universală au fost scrise de profesori români de bună calitate care au căutat să le îmbunătățească, atît cît li s-a permis. Pe acest drum, al unei oarecari deschideri spirituale, s-a continuat pînă către 1978-1979. Ea era permisă de programele de învățămînt ce repuneau istoria în drepturile ei normale, de posibilitățile de exprimare, în unele privințe apropiate de litera documentelor și, în fine, de condițiile tehnice oferite de edituri și de tipografii.

Sclipirea în noapte apărută atunci s-a stins repede, căci dictatura lui nicolae ceaușescu s-a accentuat și, ca urmare, a pretins să fie idolatrizat în școli. S-a impus și, din păcate, autorii și editorii au ascultat plini de supunere, ca toate aprecierile lui, fondate sau nu, să fie impuse elevilor. Întîmplarea a făcut ca dictatorul să spună că marea mișcare a țăranilor pornită de la Bobîlna (1437-1438) ar fi fost o *revoluție*. Imediat, în pofida tuturor realităților documentare și ale aprecierii istoricilor serioși, albiți în arhive, autorii manualului de *Istoria antică și medie a României* pentru clasa a VIII-a, ediția 1989, au numit lecția *Revoluția de la Bobîlna*. Este o situație care compromite manualul, mai ales dacă i se adaugă alte exemple, ușor de găsit în urma unei analize atente.

Fără a stărui asupra manualului pentru clasa a IX-a, *Istoria modernă a României*, vom arunca o scurtă privire numai asupra celui de clasa a X-a, *Istoria contemporană a României*, ediția 1989. Față de anii anteriori, el reprezintă un oarecare progres, dar semnele de întrebare ră-

mîn și pentru profesor și, mai ales, pentru elevi. În legătură cu crearea partidului comunist din România se irosesc multe pagini, dar nu se arată esența discuțiilor purtate în 1920 la Moscova de delegația română cu conducătorii Internaționalei a III-a. În momentul cînd li se va arăta elevilor în ce au constat ele, va rezulta clar că acest partid a fost o simplă secție a Internaționalei a III-a, ceea ce explică și numele partid comunist *din* România. Normal, imediat se înțelege de ce în numai un an numărul membrilor lui a scăzut de la 40 000-45 000 la 5 000 membri: românii nu vroiau să fie comandați de străini. Scoaterea lui în ilegalitate este redată ambiguu și incorect. Ar fi trebuit să se arate că el a executat ordinele Internaționalei de la Moscova și, în 1924, cînd la Viena diplomați români și sovietici discutau problema Basarabiei, a cerut ca aceasta să fie desprinsă de țara noastră. Nu putea să fie admis un partid care, imediat după făurirea României Mari, pleda împotriva integrității naționale rezultate în urma primului război mondial cînd fiecare familie își jertfise cel puțin un membru, iar pămîntul ei fusese udat mai mult de sînge românesc decît de apa ploilor. Impopularitatea partidului nu se arată nici în continuare: la Congresul IV (Harkov, 1928) ajunsese să aibă numai impresionantul număr de 280 membri.

S-a procedat deliberat astfel căci, contrar, nu s-ar mai fi putut prezenta în mod ireal situația grevelor ceferiștilor din ianuarie-februarie 1933. Ele nu au fost organizate și conduse numai de comuniști, la cele mai mari ateliere din țară — Griviția-București. Prezentarea în manual a manifestului p.c.r. de la 17 martie 1939 este departe de a-i servi interesele. Cine citește cu atenție acest document de partid reprodus în manual și îl corelează cu politica plină de patriotism a premierului Armand Călinescu sesizează ușor că atunci comuniștii executau ordinele Moscovei ducînd o politică antinațională.

Demonstrația de la 1 Mai 1939 este total incorect prezentată. Ea a fost organizată de guvern în frunte cu premierul Armand Călinescu. Comuniștii, dacă au participat, nu s-au văzut între miile de manifestanți căci se rezumau la cîteva sute în întreaga țară. Cît despre un oarecare rol al lui nicolae ceaușescu și al elenei ceaușescu, acesta nu a existat. Este uimitor cum a putut fi tipărită în manual o fotografie grosolan trucată cu tendința de a-l arăta pe ceaușescu la demonstrație, cînd și pentru un miop ea constituie cea mai bună pledoarie acuzatorie, fiind un fals istoric.

Cum poate să se vorbească de raporturi bune cu U.R.S.S., cînd se amintește vag despre articolul 3 din protocolul secret Molotov-Ribbentrop[1] și despre cotropirea Basarabiei și Bucovinei de nord la 28 iunie 1940? De aici se poate ajunge ușor la explicarea intrării României în al doilea război mondial alături de Germania, și mulți elevi au făcut-o. România s-a înscris în această luptă, numită în epocă „războiul sfînt", numai din dorința de a elibera Basarabia și a se reuni cu ea.

Actul de la 23 August ridică noi și numeroase întrebări: care a fost rolul real al Palatului, cel al armatei, al partidelor politice, inclusiv al micului partid comunist? O atentă reanalizare a documentelor — a tuturor documentelor — va trebui să ne ofere un răspuns *adevărat* la această întrebare, ca și la cele privind maniera în care a preluat puterea guvernul Petru Groza, alegerile din noiembrie 1946, abdicarea regelui etc.

Finalul, dedicat apologiei lui nicolae ceaușescu, nu se rezumă la o falsificare evidentă, ci devine respingător și prin lungimea și incoerența lecțiilor. S-a ajuns astfel tocmai la ceea ce nu dorea ceaușescu: să fie urit el, dar implicit și modul cum s-au scris aceste lecții.

În legătură cu manualele de istorie universală pentru liceu, clasele XI-XII, ne rezumăm la observații sumare, rezervîndu-ne dreptul de a reveni în viitor. Ar fi util să fie înlocuită predarea așa-ziselor „Probleme fundamentale ale istoriei lumii"... neclar definite nici pentru autori, cu ISTORIA CIVILIZAȚIEI sau cu o reluare, pe o treaptă superioară, după sistemul învățămîntului ciclic, a cunoștințelor de istorie existente.

Nu insistăm asupra elementelor ce trebuiesc corijate în interiorul lor căci sînt numeroase. Două observații, cu pondere inegală, grăiesc de la sine: între porturile antice a fost inclus Atena (sic!), iar partea finală a manualului de clasa a XII-a este plină de elemente fabulate care impun rescrierea lui.

Fiind convinși că istoria este cea mai completă și frumoasă dintre științele umaniste, neurmărind numai să dărîmăm, sîntem obligați să propunem ceva în locul acestor hibrizi deformați și deformatori. Ar fi util pentru istorie, în general, și pentru învățămînt, în special, să se revină la buna tradiție românească de predare 2 ore săptămînal, pe epoci, bine echilibrate, iar finalizarea să se facă prin bacalaureat. Instrumentele de lucru ale elevilor și profesorilor ar trebui să fie scrise în spiritul adevărului și al rigorii științifice, pe baza unei programe unice. În vederea obținerii unor manuale de calitate, ar fi bine ca Ministerul Învățămîntului să inițieze concursuri pentru manuale. Idealul s-ar atinge în cazul cînd nu s-ar impune un manual unic, ci ar exista mai multe de unde s-ar putea alege cel mai convenabil.

Nu am scris în *Magazin istoric* cu intenția de a da sfaturi sau de a impune un anumit drum, ci am dat curs numai unor gînduri care ne-au frămîntat în aceste zile de căutări ale întregului învățămînt românesc. Sperăm ca ele să fie suficient de incitante pentru a genera o discuție benefică slujitorilor muzei Clio, iar din ea să rezulte o educație istorică prin adevăr. ■

Radu-Ștefan CIOBANU

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1989.

TEROARE ÎN PALATUL PRIMĂVERII

Încă din primele zile ale Revoluției — din primele ore chiar, odată cu întîile imagini transmise de Televiziune din fostul palat din strada Primăverii — toți locuitorii acestei țări și ai lumii întregi au luat cunoștință cu fațetele vieții de lux și huzur deșănțat ale fostului dictator și ale familiei sale. Fără îndoială, nu este decît începutul acestor dezvăluiri. După decenii de suferințe și umilințe, după nenumăratele privațiuni la care a fost obligat, în numele unor așazise principii de etică și echitate socială, poporul are dreptul la adevăr, are dreptul să cunoască, pînă la detalii, care era soarta bogățiilor produse de truda sa.

Imaginilor și mărturiilor materiale, din palatele de la Snagov, Neptun, Cotroceni, de pe iachturile și aeronavele prezidențiale precum și numeroaselor documente recente ce încep să iasă la iveală li se adaugă, iată, o serie de mărturii umane. Mărturiile unor oameni care, din postura lor — adeseori modestă —, de membri ai personalului din serviciul familiei dictatoriale, au avut posibilitatea să afle feluirite aspecte mai puțin cunoscute — din viața intimă, familială — a celor ce ne-au întinat istoria vreme de aproape un sfert de veac. Asemenea mărturii sînt și ele necesare reconstituirii tabloului istoric veridic al anilor dictaturii ceaușiste — așa cum ne propunem să-l configurăm. Autorul fragmentelor de amintiri pe care le reproducem în continuare, Vasile Adam, a lucrat vreme de aproape cincisprezece ani ca bucătar, calitate în care a fost martor a numeroase întîmplări și evenimente ilustrative pentru chipul neomenos al dictatorilor, nu numai în viața publică, dar și în cea particulară.

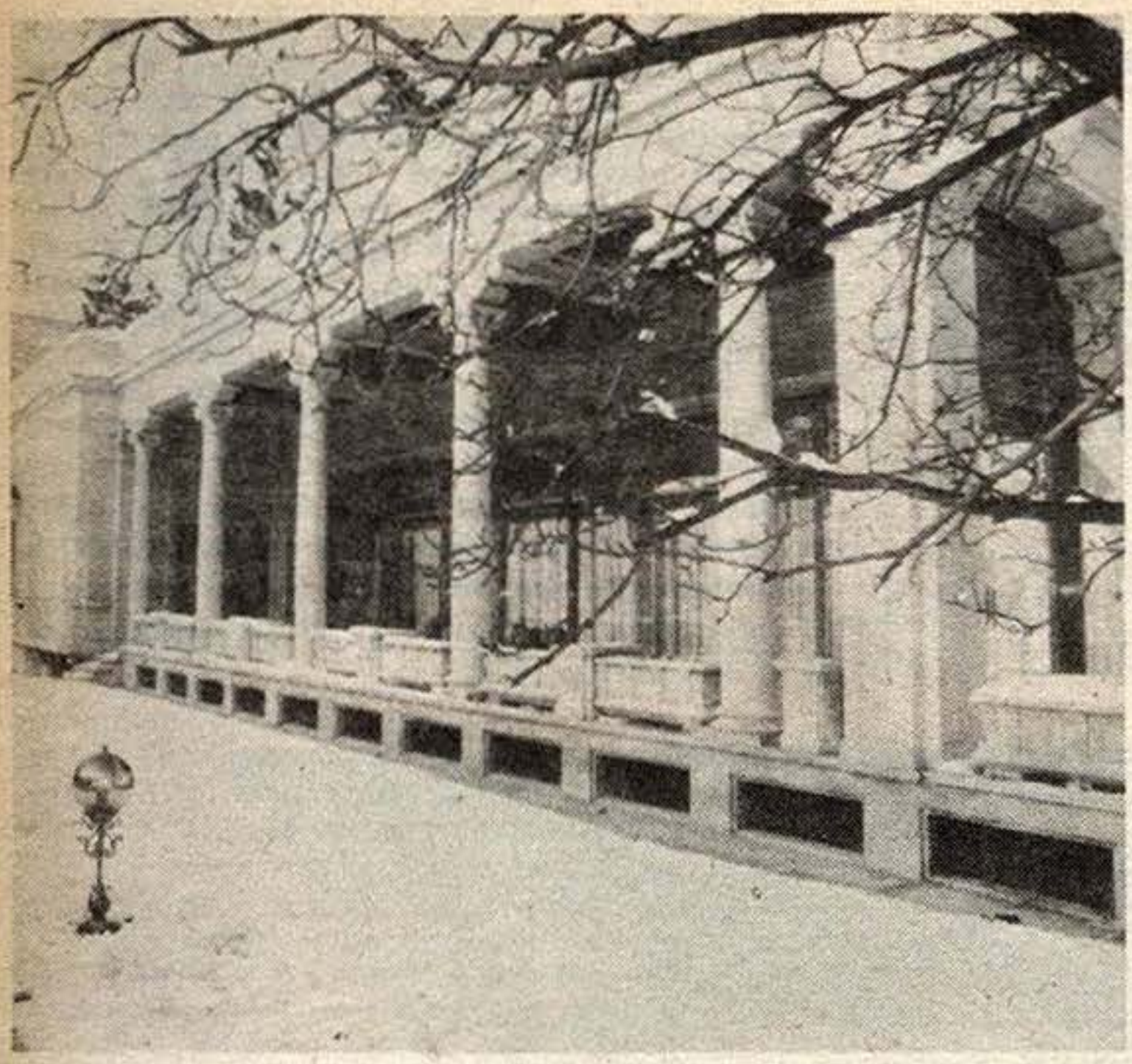

Aprilie 1965. Astăzi am fost chemat de șefii mei de la gospodăria de partid și mi s-a comunicat că începînd de mîine voi începe să lucrez în casa secretarului general (pe atunci era numit încă prim-secretar) al partidului. Nu știu dacă să mă bucur sau nu pentru această veste. L-am întîlnit, firește, cu prilejul diferitelor recepții la care am asigurat serviciul. Totuși, îl cunosc prea puțin pentru a-mi putea face o imagine mai clară asupra a ceea ce mă așteaptă. Aș vrea să fiu explicit. Pentru mine, ca și pentru mulți dintre colegii mei, care lucrează în diferitele case ale unor „șefi", această alegere a reprezentat o șansă. Parcă mă văd aievea, cu cîțiva ani în urmă, sfios și — recunosc — destul de modest îmbrăcat, abia venit din satul meu de pe Trotuș, din Moldova, atît de sărăcită de război, atît de înfometată de seceta cumplită ce a urmat războiului. Hoinăream, fără nici un rost și fără nici o perspectivă, cînd mi s-a propus înscrierea la școala de ospătari-bucătari pentru cadrele de partid. Cum să nu te bucuri la ideea că ai asigurată măcar mîncarea? Și încă nu una oarecare.

Au urmat anii de școlarizare. Educație dură, militărească, în care învățam nu numai cum se aranjează o masă obișnuită, una festivă sau care este succesiunea felurilor, ori cum trebuie aranjate tacîmurile și vesela, ci și lucruri despre valoarea nutritivă și arta culinară. Pe mine m-a pasionat dintotdeauna, de cînd m-am apucat de această meserie, modul de îmbinare a diferitelor alimente, în așa fel încît să obții nu numai mîncăruri savuroase, dar care să întrunească și maximum de calități dietetice. De altfel, nici nu mă voi intitula bucătar propriu-zis, ci dietetician. Firește, tot printre oale și crătiți.

Am lucrat pînă acum în mai toate casele „tovilor" din conducere. Și la Dej, și la Maurer. Unii învățau eticheta odată cu noi. La alții, serviciul era mai stilat, mai protocolar. În ultimii ani, am lucrat la dl. Gheorghe Apostol. Avea mari probleme cu un ulcer rebel. Nu putea să mănînce mai nimic și nu-l putea mulțumi nici un bucătar. Mi-am pus toată priceperea în acțiune și, în cîteva luni de zile, i-am oferit, la masă, chiar și iahnie de fasole (care-i plăcea mult, dar din care, de ani de zile, nu putuse gusta nici măcar o îmbucătură). Cu asta l-am cucerit. Altfel, viața, aici a fost liniștită. Cum va fi de mîine?...

Prima zi în casa din strada Primăverii. De fapt, am mai fost aici. Palatul, a cărui construcție a fost inițiată de Gheorghe Gheorghiu-Dej, era destinat primirilor oaspeților străini. Acum însă a devenit reședință particulară. Principala reședință a șefului partidului și statului român. Și situația noastră, a personalului de serviciu este alta. La o recepție oficială, ne adunam din mai multe locuri, stabileam pe loc sarcinile fiecăruia, ne îndeplineam îndatoririle, după care ne reîntorceam la vechile noastre îndeletniciri cotidiene, în case și la stăpîni cărora le cunoșteam (începusem să le cunoaștem) capriciile, preferințele, obiceiurile. Aici, luam însă totul de la început și nu s-ar putea spune că acest tot mă încînta, mai ales după prima întîlnire cu „tovarășa". Ne-a adunat pe toți în hol și ne-a ținut o scurtă „predică" ce s-ar rezuma la următoarele: Că știe că toți sîntem niște hoți, puși numai pe căpătuială, știe că sîntem niște puturoși, dar o să aibă dînsa grijă să nu mai fim nici una, nici cealaltă. Adică, nici hoți, nici leneși. Mărturisesc că și în alte locuri mai fuseserăm puși în situații jenante, erau însă trecătoare și-n general aș putea spune că atmosfera de acolo era armonioasă. Aici însă, la noul loc de muncă, simțeam de la început numai tensiune și încordare. Mai corect spus, sentimentul predominant era teama; o teamă aproape animalică de a nu greși, de a nu fi suspectați măcar de intenția de greșeală. Și-apoi era permanentul sentiment de desconsiderare. Faptul că nu eram socotiți nici măcar niște instrumente, ci obiecte casnice însuflețite. „Oficial" contiuam să fim în subordinea gospodăriei de partid, dar în realitate eram tratați ca servitori permanenți ai casei. În fapt, aș putea spune că — deși termenul ar părea forțat — în Palatul Primăverii întreg per-

sonalul de serviciu, de la cei mai înalți pînă la ultimul îngrijitor, era terorizat de permanenta suspiciune.

Poate că mulți ne invidiau; am și auzit deseori, mai clar sau mai puțin explicit formulată, părerea că noi, cei din serviciul casnic, am huzuri; că nu ne-ar lipsi nimic și nu am prididi să cărăm acasă tot ce se putea imagina. Realitatea era alta. Zilnic, la plecare eram controlați amănunțit de securiști și nu ni se îngăduia să plecăm cu vreun pachet. Dar, în fond, pentru a trăi liniștit, contează și altceva. Or acest „altceva", adică o atmosferă de calm, de liniște, care singure asigură optim munca, ne lipseau. Nu numai nouă, celor din bucătărie, ci și la cei din celelalte compartimente ale serviciului casnic.

Încă în anii aceia, în care mi-am făcut serviciul în această casă, amîndoi tiranii erau obsedați de ideea unei posibile crime organizate împotriva lor. De aici măsuri excepționale: produsele agricole nu veneau decît de la fermele proprii, supravegheate de securitate, și în care nu se foloseau nici un fel de îngrășăminte chimice; laptele și derivatele erau, de asemenea, de la vacile și oile personale de la ferma specială, destinate numai pentru ceaușescu și familie. Cu toate acestea, frica nu-i părăsea și această frică se deducea dintr-o atitudine de suspiciune și ură împotriva tuturor celor aflați în subordine. De aici teama noastră că un gest, o privire sau mai știu eu ce ar putea trezi bănuieli ne apăsa tot timpul și mulți dintre noi au îngroșat substanțial numărul pacienților cabinetelor medicale de neurologie și psihiatrie. Pentru eliberarea de acest coșmar, în care ni s-ar fi putut aduce, în orice moment, învinuiri dintre cele mai grave, poate chiar intenții criminale (nu le aveam nici unul, dar mereu ni se făceau reproșuri), am fi fost gata oricînd să renunțăm. Dar nici acest lucru nu era posibil. Totul putea fi interpretat. Odată intrat în acea casă blestemată, nu-ți mai aparțineai.

Și-apoi, așa-zisele avantaje nu erau nici pe departe cum le credeau cei din afară. „Tovarășa" controla cu maximum de severitate toate notele de comenzi și, deși habar n-avea de prețurile diferitelor articole, de fiecare dată ne învinovățea, fie de încărcarea prețurilor, fie a cantităților comandate. Îmi amintesc de un scandal de pomină, pe care l-a făcut la un revelion, în legătură cu notele de comenzi. Copiii, Valentin, Zoia și Nicu, pare-mi-se, urmau să petreacă, împreună cu diferiți prieteni, vreo optsprezece în total, revelionul și încă vreo trei zile la Pîrîul Rece. Am primit dispoziție să alcătuiesc o notă privind produsele necesare pentru o petrecere adecvată. M-am conformat, firește: o cutie de sticle de vermut Martini, alta cu o duzină de sticle de whisky (erau, pare-mi-se, încă școlari sau studenți, pentru că mai tîrziu cantitatea ar fi fost, cu greu, îndestulătoare pentru unul singur). Apoi, vinuri, de diferite sortimente, preparate din carne, mușchiuleți ș.a., nu mi le pot aminti toate. În coada listei — asta voi ține minte toată viața — figurau două kilograme măsline. Doar două. M-a chemat la dînsa.

— Ce-i asta, Vasile? Ce-i bătaia asta de joc? Pentru ce atîtea măsline?

N-a fost cu nici un chip s-o potolesc. Am încercat să-i explic. Nu erau decît două kilograme, pentru 18 persoane și pentru trei zile era chiar mai puțin decît necesar. Ținusem cont tocmai de faptul că copiilor nu prea le plac, de obicei, măslinele. Inutil. Din hoți și bandiți nu ne-a scos. M-a întrebat cît costă. I-am răspuns: 30 de lei kilogramul. Nu m-a crezut.

— Păi, dacă ar fi așa, toți ar mînca numai măsline — mi-a zis.

Cum să-i mai explici că de ani de zile măslinele, banalele măsline, cărora și în copilăria mea li se spunea „hrana săracului", deveniseră un articol rarisim în galantarele magazinelor? Despre sticlele de băuturi (numai o sticlă de Martini costa mai mult decît cele două kilograme de măsline), n-a scos o vorbă. Alea i se păreau firești, la niște tineri care abia săriseră vîrsta adolescenței.

Și tot de domeniul întîmplărilor din bucătărie, un fapt petrecut la cîteva săptămîni după ce, în sfîrșit, reușisem să plec, acum vreo zece ani. La o recepție, la care urma să participe un oaspete străin, se serveau, printre multe altele, icre de Manciuria. Din neatenție, un chelner a scăpat, pe masa pe care se preparau „hors d'oeuvres", borcanul, care s-a spart. Speriat și intimidat, mai ales, de reproșurile ce s-ar fi abătut asupră-i, a adunat, cît a putut de atent, conținutul. Un ciob a scăpat totuși, fiind descoperit de oaspete, în tartina din fața lui. A urmat o anchetă furibundă, în care nici acum nu știu cum a scăpat respectivul de acuzația de încercare de crimă cu premeditare. Dar cîte asemenea momente de „destindere" nu mi-a fost dat să trăiesc în cei aproape cincisprezece ani petrecuți în Palatul din strada Primăverii? În clipa cînd asemenea scene se dezlănțuiau, dispăream cît se putea de repede, pentru a nu declanșa noi reacții. În Palatul Primăverii nu se știa niciodată ce poate aduce clipa următoare. ■

(Va urma)

IMPORTANT!

Numeroși cititori, participanți la ediția 1989 a concursului *Magazin istoric*, ne-au întrebat, atît în scris, cît și telefonic, sau direct la redacție, cînd vor fi cunoscuți cîștigătorii premiilor atribuite în cadrul acestui concurs.

Le răspundem acum, lor, ca și tuturor concurenților: în numărul viitor, 4/1990 al revistei, veți putea afla numele celor 200 cîștigători — oameni din toate colțurile țării, de vîrste și profesiuni diferite —, precum și precizările privind eliberarea premiilor.

Viața dramatică, plină de aventuri neprevăzute, de evadări spectaculoase și călătorii în cursul cărora a străbătut aproape toată Europa și o bună parte a Orientului Apropiat și Mijlociu, a principelui Țării Românești Petre Cercel (1583-1585) a mai fost evocată[1].

Fiu al lui Pătrașcu cel Bun (1554-1557), Petru Cercel (născut prin anul 1545) a fost chemat — potrivit obiceiului vremii — ca ostatic la Poartă, împreună cu fratele său. Era una dintre modalitățile prin care sultanii sperau să-și asigure loialitatea voievozilor români. Ținut sub supraveghere severă pînă la 14 ani, a fost reținut și în continuare ca ostatic, întrucît Mircea Ciobanul, care urmase la domnie lui Pătrașcu, a obținut exilarea posibilului candidat la domnie în Rodos, apoi în Siria. A reușit totuși să fugă din Siria, de unde dorea să se întoarcă în țară, în speranța obținerii tronului părintelui său, decedat între timp. Nu a reușit, fiind obligat să se refugieze în Transilvania, de unde și-a început peregrinajul prin diferite țări europene, încercînd să obțină ajutorul diplomatic fie al suveranului Poloniei, fie al împăratului Sf. Imperiu sau al diferiților principi germani — fără a omite să trimită memorii, în acest sens, papei, regelui Franței, lui Filip II al Spaniei, reginei Angliei.

Din Germania, a trecut în Italia (1578). Sosit la Genova, a încercat să intre în contact cu comandanții armatelor creștine care luptau în Malta, contra otomanilor, dar la îndemnul unui prieten a rămas la Roma, pentru a fi recomandat de papă regelui Franței.

La Genova, principele român a cunoscut pe un oarecare Franco Sivori, care va

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1967.

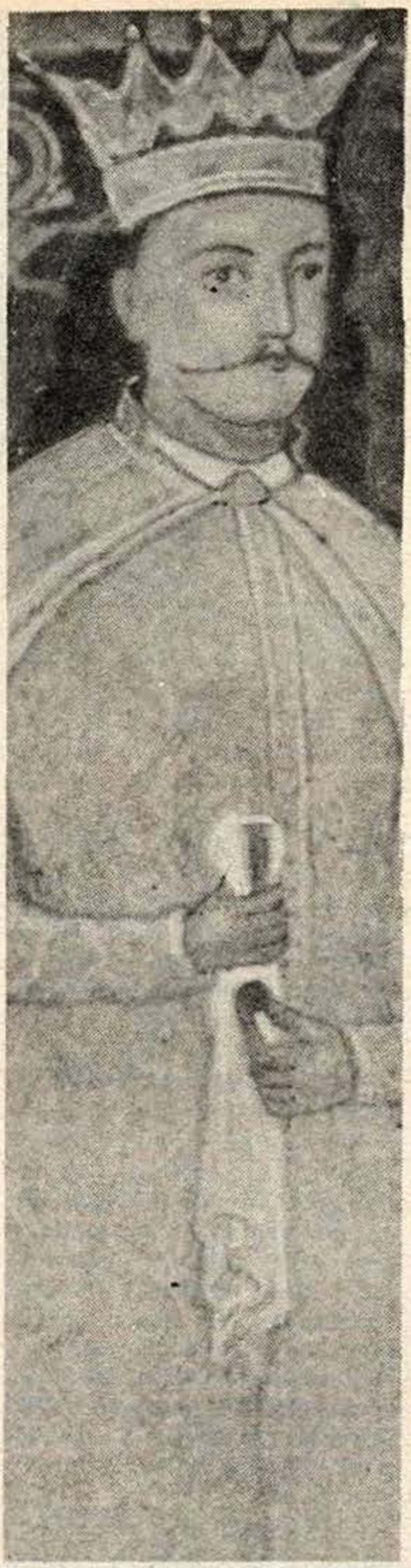

rămîne, vreme de aproape 11 ani — pînă la moartea principelui — unul dintre secretarii, ambasadorii și devotații săi prieteni. Sivori este autorul unei opere importante pentru istoria românilor, *Memoriale delle cose occorse a me Franco Sivori del signor Benedetto dopo la mia partenza di Genova, l'anno 1581 per andar in Wallachia* (Memorialul întîmplărilor mele, Franco Sivori al lui Benedetto, după plecarea mea din Genova în anul 1581, pentru a ajunge în Valahia), păstrată în Biblioteca Vaticana, fondul Ferraioli, 43.

Ajuns la Roma, principele a fost primit cu bunăvoință de Papa Grigore XIII; aici și-a atras simpatia și admirația multor cardinali și nunții apostolici. Principele era un tînăr frumos, cult, elegant, întreținînd o strălucitoare curte, din care făceau parte și „cavalieri" italieni, vorbea curent italiana și franceza (în afară de greacă, latină și alte limbi, între care, perfect, turca); compunea cu dezinvoltură „concetti" (cîntecele) la modă la curțile timpului, imne și terține în italiană. Un profund cunoscător al literaturii italiene a vremii, Ramiro Ortéz, îl caracteriza ca „petrarchist al ultimilor ani ai Cinquecento-ului [sec. XVI]". Dar cel mai entuziast elogiu i l-a făcut secretarul său, Francesco Pugiello, considerîndu-l: „prea fericit scriitor în proză și rime toscane, curtean desăvîrșit, diplomat distins și om de lume".

În ianuarie 1579 (în urma recomandărilor date de papă nunțiului apostolic de la Paris, pentru a-l prezenta regelui Henric III), Petru Cercel a sosit la Curtea Franței. Regele, regina și regina-mamă, Caterina de Medici, îl numeau „dragul nostru văr și bun prieten", acordîndu-i subsidii pentru el și curtea sa; la Paris, principele

TREI SCRISORI INEDITE DE LA PETRU CERCEL

a făcut cunoștință cu o seamă de personalități dintre cele mai importante ale vieții politice franceze. Ajutorul susținut al lui Henric III coincidea cu proiectele acestui rege de creștere a influenței franceze în rîndul țărilor din Europa de răsărit. Să nu uităm că înainte de a deveni rege al Franței, Henric III fusese rege al Poloniei (1573-1574), perioadă în care întreținuse strînse relații cu țările române, îndeosebi cu Moldova; lupta antiotomană inițiată de Ioan vodă cel Viteaz se bizuia, între altele, pe sprijinul promis de Henric III, sprijin nesosit în cele din urmă, întrucît regele era angrenat în succesiunea la tronul francez.

Din Paris, principele a trimis mesageri la Madrid și Londra (referitor la activitatea din capitala Angliei e de subliniat descoperirea, în arhiva lui Wolsey, secretar al reginei, a „plicului" unei scrisori trimise de Petru Cercel, avînd pe spatele lui pecetea viitorului domn, cea dintîi emblemă sigilară cu legenda în limba română[1]), solicitînd suveranilor Filip II, al Spaniei și Elisabeta I, a Angliei, sprijinul în apărarea cauzei sale.

Dacă suveranii celor două state au rămas puțin sensibili la solicitările lui Petru Cercel, intervențiile lui Henric III, ale Caterinei de Medici și ale altor personalități franceze pe lîngă sultanul Murad III și alți demnitari otomani au fost numeroase și insistente.

Nu se știa însă pînă acum de ajutorul primit de Petru Cercel din partea ducilor de Piemont. Cercetări efectuate în fondurile Arhivelor Statului din Torino mi-au îngăduit identificarea a trei scrisori necunoscute istoriografiei române, adresate de Petru Cercel ducilor Piemontului Emmanuele Filiberto și, respectiv, Carlo Emmanuele I. Scrisorile se păstrează în fondul „Scurte scrisori de la Curte", Mapa II (1527-1580) și Mapa III (1580-1700).

În prima scrisoare, purtînd data de 16 decembrie 1579, trimisă din Paris ducelui Emmanuele Filiberto, Petru Cercel îi mulțumea călduros

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1980.

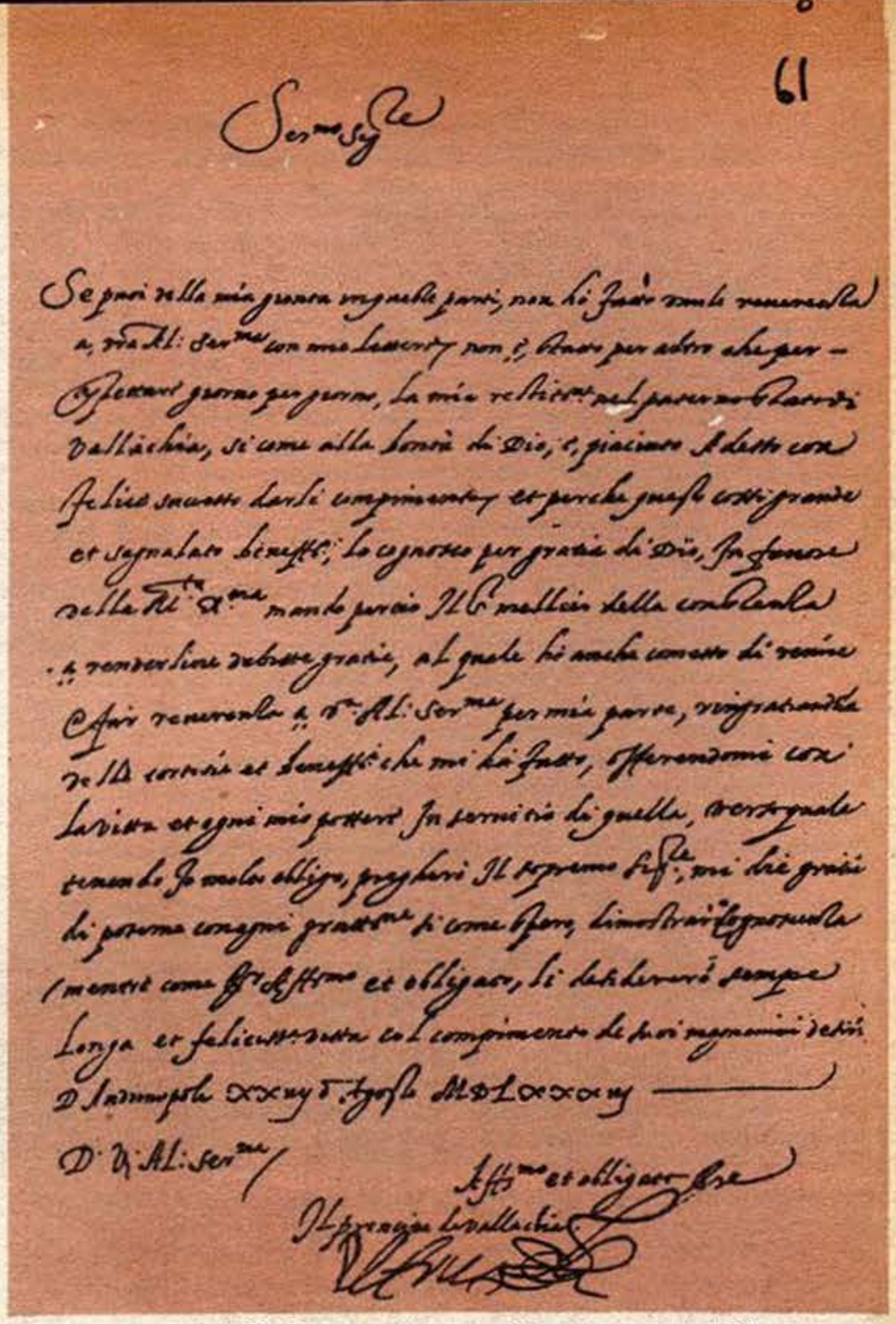

Facsimil după scrisoarea din 23 august 1583

În p. 30: *portretul voievodului, așa cum apare în mănăstirea de la Căluiu*

conducătorului Piemontului pentru intervenția făcută în vederea învestirii sale ca domn al Valahiei, atît pe lîngă sultan (numit, potrivit obiceiului vremii, Marele Turc — *Gran Turco*), cît și pe lîngă marele vizir (*primo Bassa*). Îl informa, de asemenea, asupra bunei primiri de care se bucurase la Curtea Franței, precum și a intervenției pe care ambasadorul Piemontului în Franța o făcuse în favoarea sa.

Petru Cercel își încheia scrisoarea semnînd în latinește „*Petru Demetrius Princeps et haeres Magnae Valaciae*" (Petru Dimitrie, principe și moștenitor al Marii Valahii).

A doua scrisoare identificată în fondurile arhivelor piemonteze era trimisă din Veneția, la 20 martie 1581, fiind adresată noului duce al Piemontului, Carlo Emmanuele I.

La data respectivă, Petru Cercel pornise spre Constantinopol. El mulțumea noului stăpîn al Piemontului, „pentru multele favoruri pe care mi le-a făcut Alteța Voastră", amintindu-i, totodată, plecarea la Constantinopol cu o galeră pusă la dispoziție de Serenissima Republică (cum era denumită Republica Veneției). Din scrisoare aflăm, de asemenea, amănuntul revelator că principele, care dispunea inițial doar de 12 slujitori, număra acum în suita sa 40 de oameni. Petru Cercel îi promitea, de asemenea, să-l țină la curent cu evoluția evenimentelor, informîndu-l că în favoarea sa acționau atît Henric III al Franței, cît și papa Grigore XIII.

În cele din urmă, după mai bine de doi ani de înfrigurată așteptare la Constantinopol, în cursul căreia trebuise să uzeze nu numai de intervențiile diferiților săi sprijinitori, ci și de însemnate daruri, pentru care a făcut uriașe datorii, Petru Cercel a obținut învestitura ca domn al Țării Românești. Plecînd din Constantinopol către țara sa, el și-a ținut promisiunea de a-l informa pe ducele Piemontului asupra evoluției evenimentelor, adresîndu-i din Adrianopol, la 23 august 1583, o scrisoare de recunoștință, mulțumiri asemănătoare transmițînd regelui Franței, dogelui Veneției, ducelui de Ferrara, precum și nobilului francez Mellier, care îi acordaseră, de asemenea, sprijin.

Petru Cercel — cum deducem din această a treia scrisoare — și-a inaugurat domnia cu un act de mare rezonanță în toată Europa: eliberarea unui mare număr de sclavi creștini, prizonieri la Constantinopol.

Domnia sa a fost de scurtă durată. Sultanul îl suspecta (și suspiciunea sa nu era neîntemeiată) de legături cu Liga Sfîntă, ce se înfiripa atunci. Ca urmare a intrigilor altor pretendenți la tron, în primul rînd ale lui Mihnea II, antecesorul său la domnie, Petru a fost acuzat de trădare, fiind mazilit (martie 1585) după mai puțin de doi ani de guvernare. Somat să se reîntoarcă la Poartă, Petru Cercel a reușit să fugă în Transilvania, cu o suită de opt mii de oameni: soldați slujitori, boieri de la curte.

Arestat de principele Sigismund Bathory, care rîvnea îndeosebi la averile lui Petru Cercel, pe care, de altfel, le-a confiscat, principele fugar a fost întemnițat mai întîi în cetatea Chioarului, timp de un an, apoi la Hust unde a rămas, de asemenea, un an. În tot acest timp, nobilii unguri nu au dat curs intervențiilor regelui Poloniei, ale regelui Franței și chiar ale papei de a-l elibera pe voievodul român.

Petru Cercel a scăpat tot datorită curajului său. Într-o noapte a reușit să evadeze, coborînd cu o frînghie de la înălțimea turnului din Hust, unde era întemnițat, ajutor fiindu-i credinciosul său secretar, slujitor și prieten, Franco Sivori. Prin Cașovia (cum se spunea atunci localității Kosice), el a reușit să ajungă la Viena, de aici la Veneția, apoi la Roma, papa și Henric III făcînd noi demersuri pentru a i se încredința tronul. Moartea lui Henric III l-a lipsit însă de cel mai apropiat sprijinitor. Ajuns la Constantinopol, în loc de a primi onorurile pe care le spera, a fost arestat și întemnițat în faimoasa închisoare Șapte Turnuri — Yedikulé.

Orbit și mutilat (cu nasul tăiat, pentru a nu mai putea emite pretenții la domnie), urma să fie exilat din nou în Rodos. Adversarii săi se temeau însă în continuare de el, acționînd în consecință. În drum spre locul surghiunului, Petru Cercel a fost asasinat și aruncat în mare. Era anul 1589. Patru ani mai tîrziu, pe tronul țării urca fratele său, Mihai, făptuitorul primei uniri a țărilor române în vechile hotare dacice. ■

Prof. univ. dr. Ovidiu DRIMBA

CARTI SOSITE LA REDACTIE

Pantelimon Halipa, Anatoli Moraru—TESTAMENT PENTRU URMAȘI.

München, 1988, 235 pp. + ilustr.: *domnul inginer Nicolae Radu P. Halipa, din București, ne-a adus la redacție această carte cu rugămintea de a o prezenta cititorilor revistei* **Magazin istoric.**

Lucrarea a fost tipărită în Republica Federală Germania de către domnul Johann Urwich. Acesta a primit în anul 1972, de la Pantelimon Halipa — directorul revistei **Viața Basarabiei** *și vicepreședinte al Sfatului Țării din 1918, de la Chișinău — un manuscris în care relata, ajutat de unul dintre prietenii săi din vremea luptei pentru Marea Unire, Anatoli Moraru, modul cum s-au desfășurat evenimentele din Basarabia, de la jumătatea anului 1917 și pînă la 27 martie 1918, cînd Sfatul Țării a votat Unirea Basarabiei cu patria mumă. Cartea are și o anexă cu numele celor 86 deputați care au votat pentru Unire și ale celor trei care s-au opus, cît și un mare număr de ilustrații. Este un document important, o mărturie a unuia dintre fruntașii românilor basarabeni care au înfăptuit istoricul act de acum 72 ani.*

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Reprezentant al umanismului renascentist românesc, principele Petru Cercel (1583-1585) a călătorit în numeroase țări ale Europei sec. XVI și a întreținut corespondență cu o serie de personalități ale vremii, în vederea constituirii unei ligi sfinte antiotomane. În imagini, stampe și gravuri contemporane, înfățișînd orașe prin care a călătorit ori a trimis mesageri **(Trei scrisori inedite de la Petru Cercel,** p 30)

Istanbul

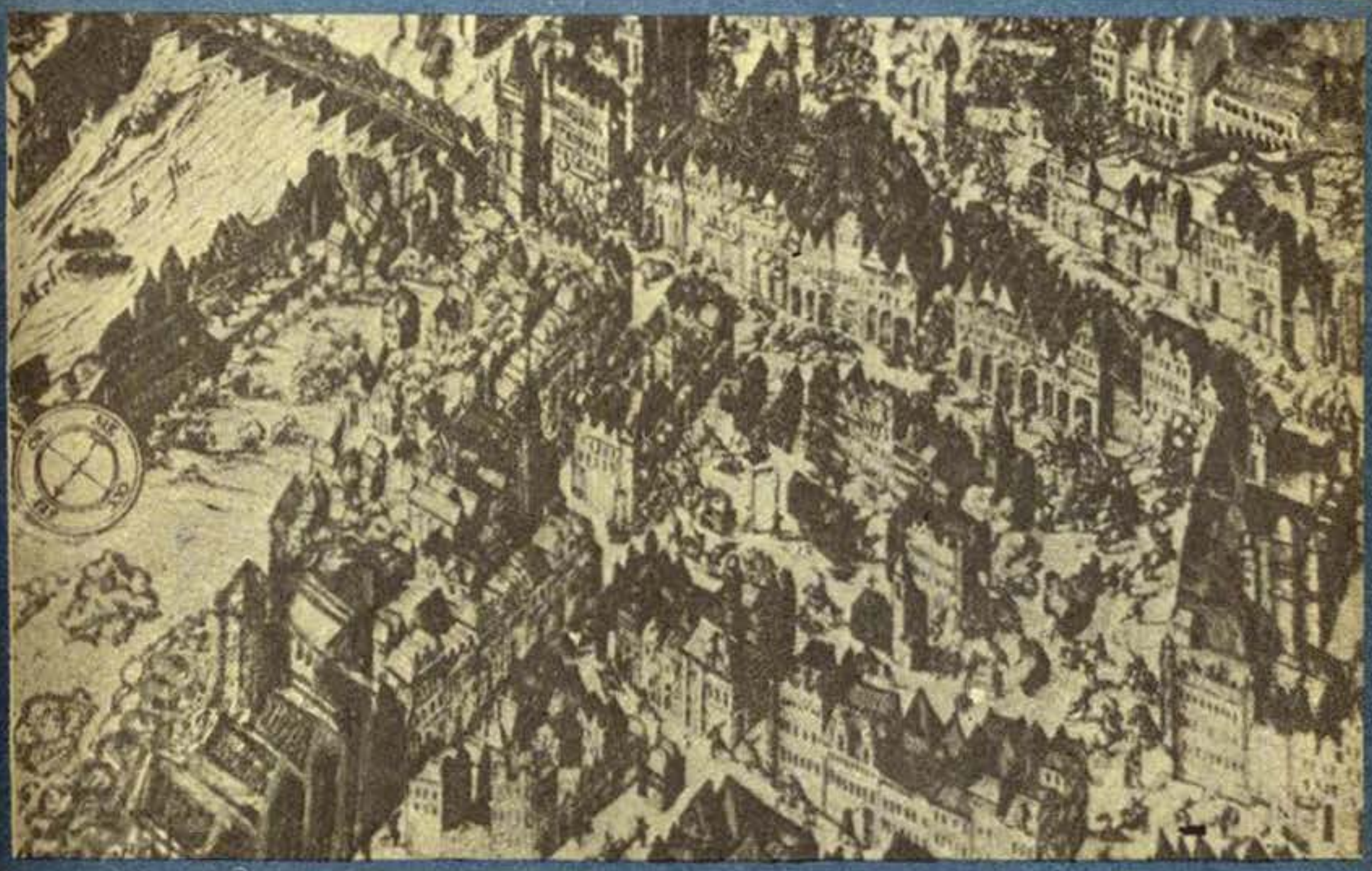

Praga

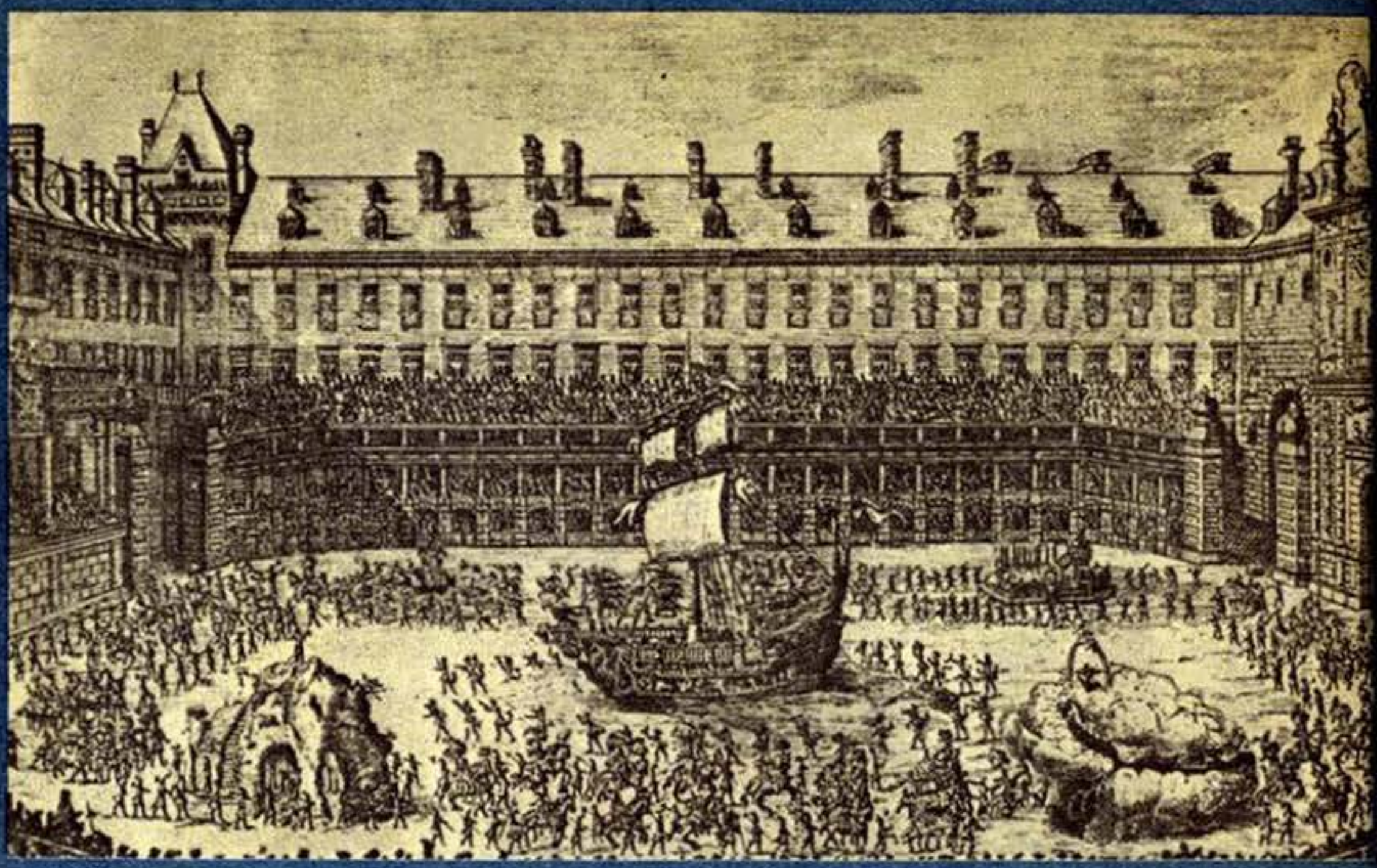

Venice

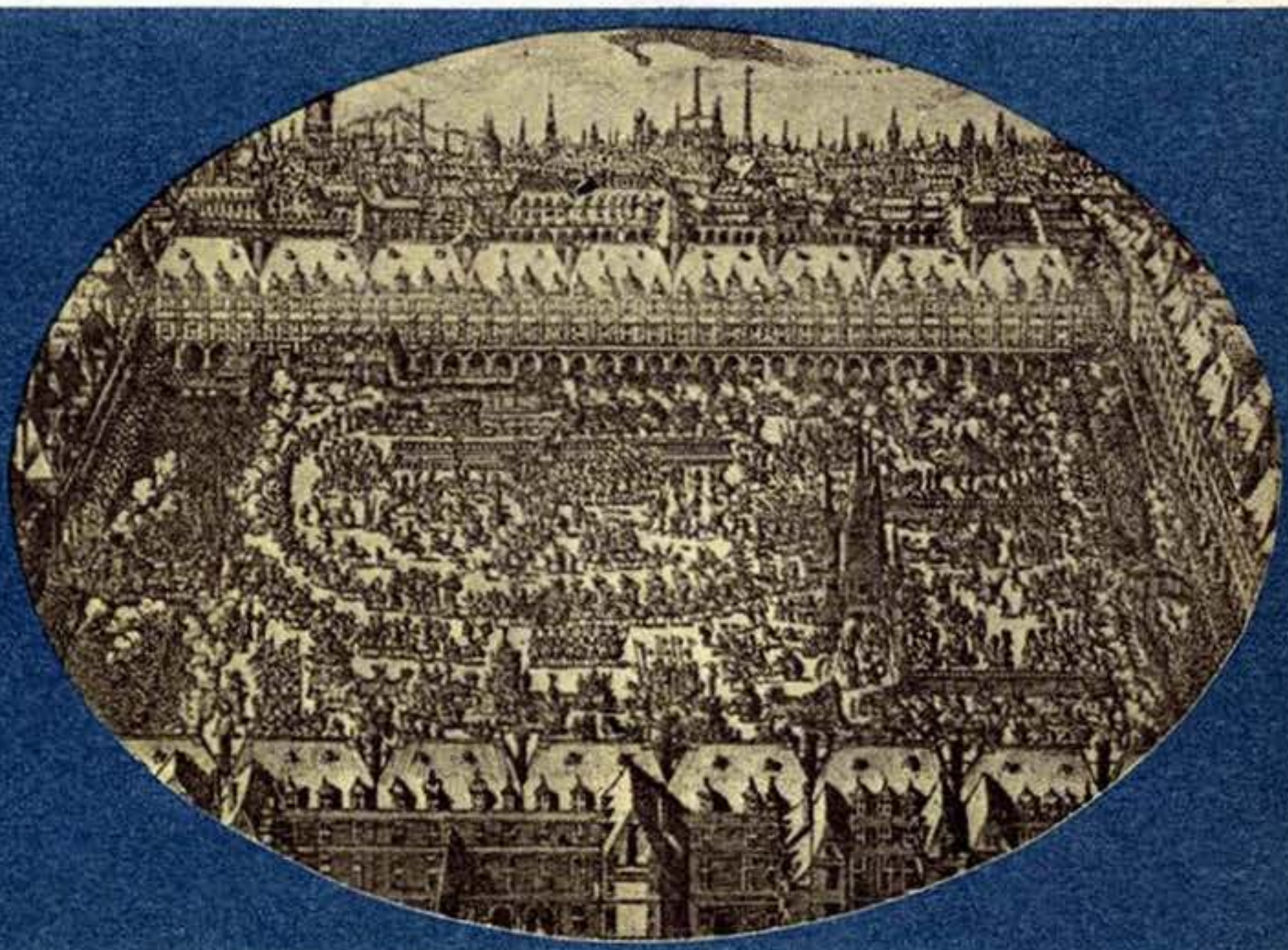

Paris

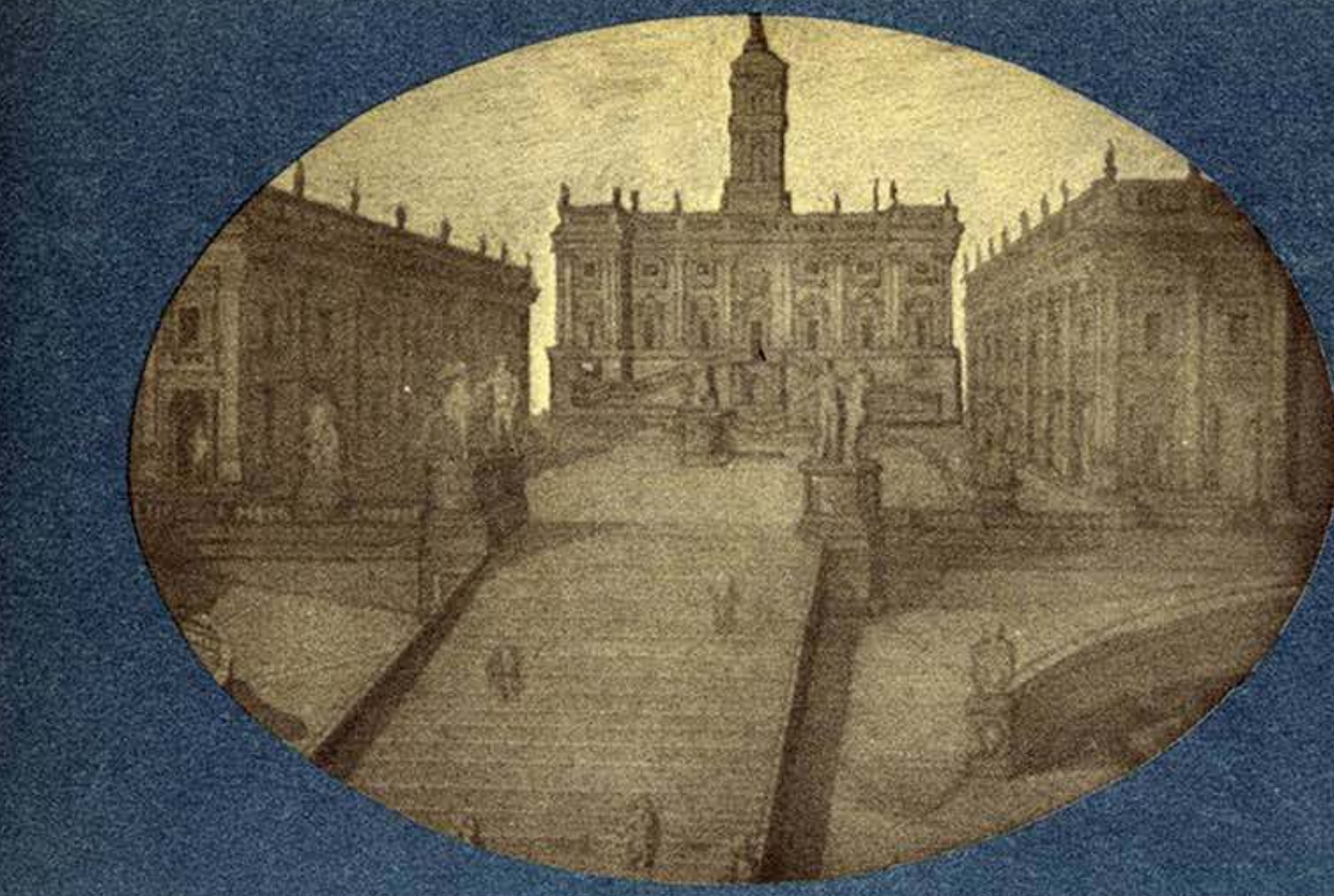

Roma

Veduta della Piazza Ducale e Chiesa di S. Giorgio

Venetia

Londra

Madrid

Din culisele conciliatorismului

DUPĂ MÜNCHEN, MAI DEPARTE...

După München, aliaţii Franţei din centrul şi sud-estul Europei au constatat de facto **abandonarea lor în faţa marilor pericole revizioniste externe. Cabinetul de la Paris şi, evident, cel de la Londra nu erau însă** singurele **mari vinovate de starea de gravă degradare a situaţiei internaţionale în 1938. În ce măsură ceilalţi aliaţi ai Cehoslovaciei, cum anume Societatea Naţiunilor şi-au onorat angajamentele înscrise în tratate şi convenţii?**

„O măsură absolut normală"

Se ştie astăzi foarte bine că reţeaua de tratate de alianţă şi asistenţă care legau Cehoslovacia de Franţa şi U.R.S.S., precum şi cele două mari puteri între ele, era astfel concepută încît Franţa şi U.R.S.S. îşi condiţionau reciproc asistenţa pentru Cehoslovacia în caz de atac german. Dacă Franţa şi-a definit net poziţia în sensul că ajutorul pentru aliata sa mai mică nu trecea dincolo de convorbiri de stat major, din partea guvernului sovietic precizările s-au făcut prin declaraţii disparate pînă în 1938, pentru ca în timpul crizei poziţia să fie definită clar în limitele tratatului, adică subordonată celei a Franţei. În octombrie 1936 încă, într-o convorbire cu Virgil Madgearu, ministrul sovietic la Bucureşti, Mihail Ostrovski, întrebat asupra intenţiilor ţării sale cu privire la Cehoslovacia, a spus că armata roşie „va aştepta Germania la hotarele ruseşti. Cehoslovaciei îi va da ajutor numai în aviaţie şi muniţii". Acest ajutor s-a putut materializa în adevăr în vara anului 1938 datorită acceptării de către România, în pofida riscurilor mari ce şi le-a asumat, a traversării teritoriului său de avioane sovietice; după cum se ştie, guvernul român nu avea nici un fel de obligaţie contractuală în acest sens cu Cehoslovacia sau U.R.S.S.

„Toată lumea ştie aici că, de cîtva timp, numeroase avioane sovietice survolează teritoriul României spre a se duce în Cehoslovacia — raporta ataşatul militar francez la Bucureşti, colonelul André Delmas, la 19 septembrie. Au fost văzute trecînd pe la Piatra Neamţ şi prin Bucovina. S-a crezut, la început, că ar fi fost vorba de lotul de avioane cumpărate de Cehoslovacia din Rusia, dar trecerile continuînd fără întrerupere, fiecare este convins — în pofida dezminţirilor oficiale — că sînt avioane de luptă puse în serviciul Cehoslovaciei pentru cazul unei invazii germane... Au fost numărate mai multe sute de avioane ruseşti, cel puţin trei sute au trecut frontiera, în Cehoslovacia. Toată lumea consideră această măsură ca fiind absolut normală, iar guvernul închide ochii. Asta dovedeşte — adaugă Delmas — că România doreşte ca Cehoslovacia să poată opune cea mai puternică rezistenţă posibilă în faţa unei agresiuni germane".

Atitudinea României faţă de Cehoslovacia pe toată durata crizei politice din 1938 este cunoscută[1]. După anexarea Austriei, Armand Călinescu nota: „Germanii au reuşit pînă acum prin bluf. Lipsă de reacţiune la timp. Cînd vor înfrunta rezistenţa nu se vor aventura. De aceea avertisment. Una e amiciţie şi afaceri economice cu Germania şi alta e politica faţă de expansiunea ei agresivă". Şi tot el, în septembrie, după faimoasa sesiune a Societăţii Naţiunilor, unde s-a discutat problema cehoslovacă, rezuma astfel discuţiile din cadrul Consiliului de Coroană restrîns ţinut la Sinaia la 26 septembrie: „Comnen: Litvinov a spus că dat fiind că Cehoslovacia a acceptat, m-aş socoti degajat. Totuşi, dacă Franţa va merge, va merge şi ea [U.R.S.S.]"

România, prin pierderea aliatului său cel mai sigur — Cehoslovacia — se afla într-o situaţie extrem de dificilă, înconjurată de ţări care îi contestau frontierele departe de o Franţă care-şi abandonase aliaţii mai mici şi la fel de departe de o Anglie preocupată de problemele insulare şi ale Commonwealthului şi nu de soarta statelor antirevizioniste din răsăritul Europei, pîndite de Germania hitleristă ce aspira la dominaţie economică şi politică mondială, de Ungaria horthystă căreia abia i se deschisese apetitul prin înghiţirea unor teritorii din sudul Slovaciei şi Ucrainei Subcarpatice. „Germania nu face nici un secret din planurile la adresa României — se scria într-o notă a Serviciului secret de informaţii francez, în ziua semnării tratatului economic româno-german, la 23 martie 1939. Ea a lăsat să se înţeleagă clar că problema românească trebuie să fie rezolvată înainte de vara aceasta". În ceea ce priveşte Ungaria, „germanii contează pe atracţia ce o

[1] Vezi *Magazin istoric*, nr. 3, 4/1982.

exercită asupra ungurilor perspectiva recuperării totale sau parțiale a Transilvaniei". „În acest moment — constata nota amintită — România este la fel de amenințată cum era Cehoslovacia cu cîteva luni in urmă". Cît privește tratatul economic impus de Germania României în condiții

Ce punct de sprijin au avut proximele victime ale agresiunii naziste în perioada de după desființarea statului independent cehoslovac? A existat un reviriment în politica Angliei și Franței în sensul angajării lor *de facto* în menținerea statu-quo-ului teritorial în centrul și sud-

vor realiza, în fața dictatorilor, o axă Paris-Londra, fără fisuri și fără mistere, concentrînd energiile și pregătind planuri comune. Dar n-a fost nimic din toate acestea". Discuțiile sterile și contradictorii pe marginea garanțiilor pentru Cehoslovacia au dovedit lipsa dorinței de angajare expresă a celor două puteri. „Concluzia netă ce se poate trage din aceste dezbateri — scrie istoricul susamintit — este *continuitatea*. Münchenul nu a schimbat comportamentul celor două democrații nici în privința modificării sensului alianțelor, nici în acela al întăririi solidarității democratice. Chamberlain, imperturbabil, urma [politica de] *appeasement* și Daladier, îngrijorat, urma «linia engleză»".

La întoarcerea de la München, N. Chamberlain era convins că prin sacrificarea Cehoslovaciei va stăvili poftele expansioniste ale Germaniei hitleriste

Estul european — „problema proprie a politicii germane"

ultimative și sub amenințarea invaziei, se aprecia: „Faptul că acordul economic semnat marchează o netă dare înapoi din punctul de vedere al germanilor în raport cu primele propuneri prezentate pare a confirma faptul că România va beneficia de un răgaz oarecare de timp. Aceasta se vede de altfel și din faptul că trupele germane, din care o parte se afla în ziua de 16 martie la cîțiva kilometri de frontiera Rutteniei, au fost readuse pe linia Waag". Semnificația pentru România a tratatului „Wohltat" o exprimă exact Armand Călinescu: „Țin să spun că dacă am făcut acordul economic cu Germania, a fost pentru a cîștiga timp și unele avantaje economice, nu pentru a ne apropia politicește de Germania". După cum se știe, aplicarea acestui tratat a fost sabotată, temporizată de guvernul român în tot cursul anului 1939, cît și ulterior, în pofida presiunilor tot mai amenințătoare ale Germaniei.

estul Europei — punctul cel mai fierbinte în acea perioadă —, în sensul stopării expansionismului Germaniei naziste și al altor state revizioniste?

După München, Chamberlain și Hitler au semnat Declarația comună germano-britanică ce stabilea metoda consultărilor în probleme de interes comun și exprima dorința celor două state de a nu intra niciodată în război unul contra altuia; declarația, deși pare anodină la prima vedere, a avut pentru guvernul britanic o semnificație mult mai largă, trădînd dezinteresul pentru viitoarele evenimente din zonă. Că este așa o dovedește faptul că problema cea mai acută a momentului — garanțiile pentru Cehoslovacia în noile frontiere — nici măcar n-a fost schițată. La 24 noiembrie, convorbirile franco-britanice de la Paris „ar fi putut fi — scrie istoricul francez J.B. Duroselle — o trezire după dezastru. Se imagina că cele două țări

Declarația comună franco-germană semnată la Paris la 6 decembrie 1938 de Ribbentrop și Bonnet ne pune în față două întrebări. *Dacă* s-a pus și *cum* s-a pus problema Europei răsăritene în convorbirile dintre cei doi miniștri de externe, textul declarației neavînd practic nici o referire la aceasta. Analizînd scrisoarea trimisă de Ribbentrop lui Bonnet la 13 iulie 1939, de la Fuschl (lîngă Salzburg), apar neconcordanțe, obiectul scrisorii fiind înlăturarea oricărei neînțelegeri în ceea ce privește „poziția guvernului german în domeniul relațiilor germano-franceze în general și în chestiunea Danzigului în particular". Referindu-se la discuțiile preliminare semnării declarației, ce au avut loc la Paris, Ribbentrop amintește că „ne-am pus de acord atunci să ne respectăm reciproc interesele vitale ca bază și ca principiu al dezvoltării în viitor a bunelor raporturi franco-germane. Cu această ocazie am remarcat în mod expres că Europa orientală constituia o sferă de interese germană, iar dv. ați subliniat,

la rîndul dv., că în atitudinea Franței față de problemele Europei Orientale s-a produs un reviriment radical de la conferința de la München".

Ministrul de externe german preciza pe un ton foarte categoric, aproape depășind limitele protocolare: „Germania, care nu s-a amestecat niciodată în sferele intereselor vitale ale Franței, trebuie să respingă o dată pentru totdeauna și de o manieră categorică orice imixtiune a Franței în sferele sale de interese vitale. Înfățișarea raporturilor Germaniei cu vecinii din răsărit nu aduce nici o atingere intereselor franceze și este o problemă proprie a politicii germane". În continuare, Ribbentrop atrăgea atenția că „rezolvarea problemei Danzigului" privește exclusiv Germania, invitînd Franța să nu-i stea în cale.

La 21 iulie, Bonnet răspundea lui Ribbentrop arătînd că „niciodată, nici înainte și nici după declarația din 6 decembrie, n-a fost posibil ca guvernul german să-și închipuie că Franța a decis să se dezintereseze de răsăritul Europei". După ce face un istoric al relațiilor Franței cu Polonia, Bonnet spune totuși: „Franța n-are nici o răspundere în evoluția raporturilor dintre Berlin și Varșovia. Ea s-a abținut întotdeauna și va continua să se abțină de la orice imixtiune în chestiuni care, interesînd relațiile particulare între două țări vecine, nu riscă să afecteze situația generală internațională și menținerea păcii". Ambiguitatea exprimării lui Bonnet este în afară de orice discuție: ori *nu se dezinteresează* de răsăritul Europei și atunci politica de forță a Germaniei aici nu o poate lăsa indiferentă, ori *se dezinteresează* și atunci această politică apare sub formă de „relații particulare" între Germania și Polonia. E greu de înțeles cum s-ar putea încadra „problema Danzigului" în categoria „relații particulare" germano-polone!

Dintr-o amănunțită analiză a documentelor ce se referă direct sau indirect la convorbirile franco-germane din jurul datei de 6 decembrie 1938, reiese că Bonnet a avansat această idee a dezinteresului Franței față de Europa centrală și de răsărit. Între procesul-verbal al convorbirii dintre cei doi miniștri de externe, asistați de Alexis Léger și von Welczeck, document întocmit de secretarul general de la Quai d'Orsay, și nota redactată de G. Bonnet însuși asupra aceleiași convorbiri în vederea expozeului ce avea să-l facă la 14 decembrie 1938 în fața Comisiei de politică externă a Camerei Deputaților, există deosebiri substanțiale. „Dezinteresul Franței pentru est" a fost pronunțat de Bonnet într-o convorbire separată cu Ribbentrop, la care a asistat doar Paul Schmidt, interpretul personal al ministrului german. Schmidt relatează episodul în cartea sa de memorii (*Sur la scène internationale*, Paris, 1950, pp. 182, 183). Această „mînă liberă" lăsată Germaniei în est de Franța prin declarațiile lui Bonnet a fost primită cu vie satisfacție la Berlin și comentată amplu în cercurile politice și în presă. La 7 decembrie, *Frankfurter Zeitung* scria că, după explicațiile date de Bonnet, „Franța n-are intenția să se amestece în situația de echilibru creată de acordurile de la München în estul Europei". Un alt ziar german, *Lokal Anzeiger*, din 6 decembrie, reproducese, din *Le Temps* (29 noiembrie), fragmente dintr-un articol care se încheia astfel: „Prăbușirea care s-a produs în Europa centrală — prăbușire la care erorile politicii poloneze au avut o parte de răspundere — are drept consecință faptul că limitează mult mai strict ca altădată interesul activ pe care puterile occidentale îl pot avea pentru crizele ce se vor produce în această parte a continentului". Despre aceeași chestiune a „sferei de interese" germane în Europa de est l-a întreținut pe larg mareșalul Göring pe Robert Coulondre, ambasadorul Franței la Berlin, la 29 noiembrie 1938. S-ar putea aduce multe alte mărturii. Semnificativ este însă faptul că *niciodată* Quai d'Orsay nu a dat într-un fel sau altul vreo dezmințire acestor aserțiuni.

În principiu, concepția abandonării estului european bunului plac al Germaniei pentru o așa-zisă „salvare" a vestului, concepție veche și materializată în diverse forme de-a lungul a două decenii, s-a clarificat pe deplin odată cu Münchenul și nu se mai punea decît problema salvării aparențelor. Un document extrem de edificator în acest sens este sinteza alcătuită la Quai d'Orsay, purtînd data 16 noiembrie 1938, pentru uzul premierului Daladier în

Ribbentrop și Bonnet semnînd declarația comună franco-germană din 6 decembrie 1938

vederea apropiatei sale vizite la Londra. Ea poartă titlul *Politica externă a Franței*, are patru capitole și concluzii (59 pagini dactilo) și tratează principalele aspecte ale politicii externe franceze — orientare, obiective, mijloace și metode — în contextul internațional dat. În capitolul intitulat: *Revizuirea politicii și a ambițiilor noastre în răsăritul Europei* se pornește de la ideea falsă că Germania „dorește să stabilizeze pacea la vest pentru a avea mîinile libere la est, fiind dispusă să negocieze orice concesii vizînd securitatea noastră pentru a ne cîștiga bunăvoința asupra intereselor sale vitale la est". Trecîndu-se apoi în revistă evenimentele ce au precedat și succedat Münchenul, se conchide: „Prin urmare, nu ne lipsesc motivele care să ne conducă la concluzia că a venit momentul să lăsăm moarte toate aceste acorduri [cu Polonia, România, Iugoslavia] înșelătoare și contradictorii care ne creează atîtea greutăți și nu ne asigură nici un cîștig... Astăzi, iluzia s-a spulberat, avantajul poziției strategice s-a răsturnat în beneficiul Germaniei și armata cehoslovacă este neutralizată. Estul întreg, debarasat de Masaryk, Beneș și toți naționaliștii în veston, revine la ideologia în uniformă: feudalii, militarii și rasiștii".

Nici măcar aparențele

În acest context se plasează și controversata chestiune a convorbirilor secrete Bonnet-Ribbentrop; dezinteresarea Franței pentru est *era o concepție veche de politică externă*, iar Bonnet, indiferent sub ce formă va fi declarat-o lui Ribbentrop, nu făcea un lucru nou, ci răspundea exact orientării politicii externe franceze.

Orientarea dezangajată a Angliei și Franței față de problemele tot mai acute ce se puneau în centrul și sud-estul Europei ca urmare a politicii de forță a Germaniei naziste și a aliaților săi s-a exprimat și în cunoscutele „garanții" unilaterale din martie-aprilie 1939 oferite de Londra și Paris Poloniei, României și Greciei — instrumente diplomatice avînd aceeași valoare morală, teoretică, ca și cele elaborate în anii precedenți. Declarațiile de bune intenții, de ajutor și colaborare nu aveau însă nici o valoare practică; referindu-se tocmai la această trăsătură, ministrul de externe Grigore Gafencu observa: „este evident că va fi foarte dificil pentru Anglia să stabilească un contact direct cu România în cazul unui război care va diviza Europa în două părți". De altfel, Halifax era convins că „nici guvernul polonez, nici guvernul român nu și-au făcut iluzii în privința măsurilor concrete de ajutor la care s-ar putea aștepta din partea Marii Britanii în cazul cînd Hitler ar vrea război". Să amintim însă că proba de netăgăduit a caracterului formal al acestor garanții o reprezintă protocolul secret anexat tratatului tripartit anglo-franco-turc încheiat la 19 octombrie 1939 la Ankara, act necunoscut guvernului român și care specifica angajamentul celor două puteri occidentale „de a coopera efectiv cu Turcia și de a-i acorda, la cererea sa, ajutorul și asistența ce le stă în putere, în momentul în care ofensiva militară declanșată de o putere europeană ar atinge frontierele Bulgariei sau ale Greciei". Cu alte cuvinte, chiar dacă România ar fi acționat în spiritul „garanției" din 13 aprilie, opunîndu-se cu armele unei agresiuni neprovocate, cele două puteri occidentale tot nu i-ar fi venit în ajutor — protocolul secret de la Ankara precizînd limpede *punctul* geografic sensibil ce ar fi declanșat acțiunea militară franco-britanică.

În aceeași ordine de idei, decizia adoptată în septembrie 1939 la Geneva că „măsurile militare prevăzute de art. 16 [al Pactului Societății Națiunilor] nu mai au un caracter obligatoriu" venea să dezlege complet mîinile diplomației anglo-franceze în ceea ce privea chiar și „salvarea aparențelor".

„Ce oarbe sînt aceste țări ale Occidentului și cîtă răbdare trebuie să avem noi ca să îndurăm atîtea și să nu ne aruncăm definitiv în brațele lui Hitler — scria Carol II în jurnalul său. Sigur că mulți ne-ar înjura — dacă am face aceasta, dar și mulți ar fi bucuroși.

Eu rămîn la părerea mea, adică a păstra cît mai mult independența noastră politică și economică, dar pentru aceasta trebuie să fim și noi ajutați oleacă de așa-numiții noștri prieteni din apus.

Greu este să duci o politică rectilinie, să te ții de un plan și de un scop și scopul meu este Anglia".

În contextul tot mai amenințător din vara anului 1939, era în adevăr greu să se mențină o politică rectilinie. Eforturile care s-au făcut pe toate planurile erau dominate de concepția potrivit căreia într-un eventual conflict generalizat România trebuia să se afle în tabăra anglo-franceză, excluzîndu-se orice altă posibilitate. Pe plan militar, apărarea națională era concepută din același unghi: „Oricare ar fi dificultățile prin care ar trece inițial — se arăta într-un studiu al Marelui Stat Major Român, din 14 aprilie 1939 — o Românie victorioasă alături de coaliție n-ar avea nimic de temut în ce privește viitorul său. În schimb, o Românie victorioasă alături de Centrali ar fi un stat vasal din punct de vedere economic, politic și cultural Germaniei".

Speranțele pe care România, ca și alte state amenințate din zonă, și le-a legat, în vara anului 1939, de posibilitatea constituirii unui front unit în fața agresiunii naziste s-au spulberat curînd. De altfel, avîntul pe care-l căpătase revizionismul horthyst după München, susținut nu numai de Hitler, dar și de grupări din Marea Britanie și alte țări care compătimeau de douăzeci de ani destrămarea Ungariei milenare și dispariția Imperiului habsburgic, constituia pentru România un pericol în conti-

(Continuare în p. 48)

RADU R. ROSETTI:

alte pagini de jurnal

„A fost o ironie a soartei că tatăl meu, generalul Radu R. Rosetti, care de-a lungul întregii sale vieți a detestat totalitarismul, a fost determinat să accepte o însărcinare ministerială într-un guvern totalitar[1] și a trebuit să-și sfîrșească zilele în închisoare din această pricină. Un om cu o viață dedicată țării sale, cu o carieră militară strălucită, care elaborase studii fundamentale în domeniul istoriei militare, un membru al Academiei Române avea să-și dea sufletul într-o sordidă și sinistră pușcărie comunistă".

Cu aceste cuvinte începe schița biografică citată în nr. 1/1990 al revistei noastre și întocmită de Radu V, fiul generalului și istoricului din al cărui jurnal am transcris în Magazin istoric de-a lungul anilor un număr important de pagini. Mulțumim încă o dată moștenitorilor distinsului om de cultură (în speță doamnei Safta Variam) care ne-au încredințat acest manuscris. Socotim de datoria noastră să reproducem din acest document descrierea împrejurărilor dramatice în care s-a stins din viață generalul Radu R. Rosetti, împrejurări similare în multe privințe cu cele în care și-au găsit sfîrșitul numeroși intelectuali de valoare ai acestei țări, ca și mulți alți oameni, în primii ani postbelici. Revista noastră va căuta documente pentru a reda adevărul despre dispariția unor asemenea cărturari și a unor oameni politici, adevăr pe care am fost împiedicați pînă la Revoluția din decembrie 1989 să-l dezvăluim, amintindu-l doar printre rînduri.

În februarie 1945 generalul Radu R. Rosetti a refuzat să mai fie reales pentru un al treilea mandat de 5 ani în postul de conservator al colecțiilor și bibliotecii Academiei Române. În mai 1946 el a fost arestat din ordinul unui Tribunal al poporului, atribuindu-i-se următoarele capete de acuzare: „acceptarea intrării trupelor germane în țară; declararea războiului Rusiei Sovietice", elaborarea legilor rasiale și contribuția la prădarea Ucrainei. Tribunalul poporului, luînd în considerare că generalul Rosetti nu era ministru în octombrie 1940, cînd trupele germane au venit în România; că guvernul nu a fost consultat la începerea ostilităților contrare Rusiei Sovietice (nu a existat nici o declarație formală de război — generalul Antonescu, în calitate de conducător al statului și de comandant șef al armatei, a ordonat trupelor să treacă Prutul în Basarabia); că nu a elaborat nici o lege rasială și a protestat împotriva devastării Ucrainei, a dat o decizie (Nr. 13/august 22/1946) de scoatere de sub urmărire a cazului.

Eliberarea sa se datora de asemenea depozițiilor numeroșilor martori evrei care au arătat în fața Tribunalului că el, în calitate de ministru al educației, a aprobat înființarea școlilor particulare evreiești și că nu i-a persecutat în nici un fel. O depoziție care l-a impresionat profund a fost aceea în care se declara că „sala de lectură a Bibliotecii Academiei Române era în timpul războiului un adăpost, un adevărat refugiu pentru cititorii evrei care veneau aici pentru a scăpa de pericolul de afară și de persecuțiile la care erau supuși".

În 1948, R.R. Rosetti a fost exclus dintre membrii Academiei Române fără nici un temei legal, deși fusese membru corespondent din 1917 și titular din 1934. A urmat o nouă arestare, în 15 august 1948, cînd a fost ținut în regim de izolare de lumea exterioară.

Iată cum relatează fiul său demersurile familiei în această dramatică situație: „Starea proastă a sănătății sale ne provoca o mare îngrijorare, întrucît el suferise un atac de cord și era bolnav de Diabetes mellitus, boală pe care o putuse ține sub control pînă în urmă cu 1-2 ani, doar printr-o dietă severă, dar de atunci fusese obligat să înceapă tratamentul cu insulină. Tratamentul cu insulină nu putea fi întrerupt și noi aveam mari bătăi de cap cu procurarea insulinei, deoarece fiolele erau eliberate numai pe baza prezentării buletinului de identitate al pacientului (care-i fusese confiscat la arestare).

Am obținut o audiență la un funcționar din Ministerul de interne, de la care am primit destul de ușor permisiunea de a-i duce fiolele cu insulină la infirmeria închisorii Văcărești, unde era deținut. Cu obișnuitul dar de a minți al acestor funcționari, mi s-a spus să nu fiu îngrijorat deoarece în închisoare el va fi mai bine îngrijit decît afară, acolo avînd la dispoziție cele mai bune medicamente. Inutil să spun că tatăl meu nu a primit niciodată injecțiile de insulină și nici un fel de dietă. Ni s-a îngăduit, în vreme ce se afla în arestul preventiv, să-i aducem o dată pe lună, la o anumită dată, un pachet cu alimente. Pentru a preda pachetul la poarta închisorii eram obligați să stăm la coadă ore în șir pînă ne venea rîndul. În ianuarie 1949 sora mea Ioana Sturdza a stat

---

[1] Referire la postul de ministru al educației naționale, cultelor și artelor deținut de generalul Radu R. Rosetti în primul cabinet alcătuit de generalul Ion Antonescu, după rebeliunea legionară din ianuarie 1941 (vezi *Magazin istoric*, serie nouă, nr. 1/1990).

la coadă 12 ore în vîntul aspru al iernii «pentru a putea da pachetul lunar»".

Fiul său aminteşte atitudinea curajoasă şi prietenia adevărată dovedită în acele grele circumstanţe de profesorul Traian Săvulescu — care a depus ca martor în favoarea tatălui său — şi de Victor Slăvescu.

El aminteşte apoi cum avocatul Emanuel Socor a preluat — la solicitarea prof. Victor Slăvescu — apărarea generalului R.R. Rosetti în faţa tribunalului făcînd-o în mod curajos şi din toată inima, invocînd decizia de neurmărire dată pentru aceleaşi capete de acuzare de Tribunalul poporului în 1946.

Procesul a avut loc în ianuarie 1949, scrie Radu Rosetti V. „Familiile acuzatului nu aveau voie să asiste la dezbateri şi singurul lucru pe care l-am putut face era să stăm în picioare în hol, sperînd să putem prinde o privire a deţinuţilor. Aceştia au fost aduşi în sala tribunalului sub o pază puternică a cărei justificare (din cîte ne-am putut da seama) nu era de a păzi pe prizonieri să nu fugă, întrucît toţi erau oameni în vîrstă şi extrem de slăbiţi prin înfometare, ci să-i împiedice să vorbească sau măcar să schimbe o privire cu rudele sau prietenii din sala de aşteptare. Tata, foarte slăbit şi subţire după cinci luni de detenţie, a fost deseori escortat afară din sala tribunalului pentru a merge la toaletă (suferea de prostată) şi de două ori la infirmeria tribunalului, totdeauna sub o escortă de cel puţin 3 soldaţi. Am aflat mai tîrziu că medicul infirmeriei primise ordin din partea tribunalului să-i administreze un tonic cardiac pentru a-i reda suficientă energie spre a putea urmări dezbaterile pînă la sfîrşit, fără să se prăbuşească. Dezbaterile s-au încheiat în seara aceleiaşi zile; nu trebuie mult pentru a judeca 12 acuzaţi (zece prezenţi, doi în contumacie) cînd sentinţele sînt luate dinainte. Tata a primit cea mai uşoară condamnare dintre toţi miniştrii lui Antonescu: 2 ani închisoare. Aceasta cel puţin a fost sentinţa pronunţată de tribunal, ori de către cei ale căror ordine le asculta tribunalul; în realitate, adevărata sentinţă, dacă se iau în considerare starea sănătăţii sale şi tratamentul absolut inuman căruia îi erau supuşi aşa-numiţii criminali de război, a fost moartea prin chinuri.

Ultima oară cînd ne-am văzut tatăl în viaţă — eu cel puţin nu l-am mai văzut niciodată — a fost sub pază în holul tribunalului, străduindu-se să-şi depăşească slăbiciunea fizică pentru a-şi ţine capul sus: un ostaş pînă la capăt".

A urmat, în martie 1949, arestarea fiului, care, fiind încă în prevenţie, a aflat că tatăl murise la 2 iunie 1949, vegheat de un bun prieten, amiralul Koslinski.

Revăzînd textele scrise de generalul Radu R. Rosetti pe care le-a publicat revista Magazin istoric, ca şi multe alte pagini ale sale, credem că una dintre multele îndatoriri ce rămîn a fi împlinite este şi aceea de a-i aduna laolaltă întreaga moştenire istoriografică şi de a i-o însoţi de o adîncită înfăţişare a vieţii.

Cristian POPIŞTEANU

1939

13 septembrie... Din Franţa ne vine acum un vapor cu armament. Din Anglia ni se trimite îmbrăcăminte şi harnaşament, acum e la Gibraltar. Oricine ar intra în ţară — trupe — va fi dezarmat şi internat... După datele ce au [Slăvescu şi ceilalţi membri ai guvernului] comandamentul polon slab, ostaşul se bate bine. Se va expedia din Occident armament şi echipament pentru poloni, pe la noi. Vom îngădui tranzitul, dar va fi o cestiune foarte delicată. De vin prea tîrziu, le vom reţine noi...

După părerea lui, ceea ce s-a arătat ca armă nouă de mare efect este aviaţia germană, care coboară aproape „à ras de sol" cu viteze mari de tot. Aviaţia noastră e încă slabă. Eu spun că succesul se datoreşte şi forţelor cuirasate [blindate] şi motorizate germane.

Stăm slab şi în această privinţă. Este revoltat de căutarea multora de a se ambusca şi de puţina conştiinţă a unor ofiţeri activi şi de rezervă, mici şi mari...

Cu toată credinţa ce o am că războiul se va isprăvi cu izbînda Angliei şi a Franţei, chipul cum decurg operaţiile acum mă face să fiu şi mai convins că va trece multă, multă vreme pînă la izbîndă. Polonia pare că va fi scoasă din cauză curînd. Nemţii au o aviaţie foarte puternică, întrebuinţînd o tactică specială; au multe unităţi blindate, cuirasate şi motorizate. Nu ştiu dacă anglo-francezii au atîtea asemeni unităţi şi dacă au o asemenea aviaţie, folosind o tactică similară. O vor avea, cum vor avea şi Statele Unite de partea lor, dar că acestea toate, ca şi zdrobirea liniei Siegfried[1], cer timp, cer mult timp.

Pînă atunci, nemţii vor avea o sumă de divizii libere. Ce vor face cu ele? Dacă cumva atacă prin Olanda, Belgia sau Elveţia, procură Angliei şi Franţei prilejul de a folosi, în cîmp deschis, armatele lor — atunci? Au ei interes să ne atace acum? (că ar avea în cazul cînd ar fi victorioşi şi la est şi la vest, nici o îndoială nu poate exista). Nu cred, pentru că pericolul cel mare rămîne tot în Occident. Numai o înţelegere cu Rusia, şi încă nu o cred posibilă pentru împărţirea Răsăritului, ar putea poate să pună în primejdie *acum* existenţa noastră. Deci să fim calmi şi să ne pregătim cît mai temeinic...

17 septembrie. Dejunez la Athéneé Palace, cu Lysbeth Ştirbey, cu care am o bună lungă convorbire pînă la ora 16: mă întinereşte cu 30 de ani.

Ajuns acasă, Safta-mi spune că la Radio-Londra şi Radio-Bucureşti s-a anunţat intrarea ruşilor în Polonia[2], ceea ce agită lumea, cu toate că ruşii ar fi dat noi asigurări. Eu îi spun că trebuie a se vedea în ce calitate au intrat în Polonia. Telefonez lui Slăvescu caremi comunică la telefon textul comunicatului Radio-Moscova... Noi rămînem — cel

[1] Sistem de fortificaţii germane construit la graniţa cu Franţa.

[2] *Magazin istoric*, nr. 3/1989, p. 32.

puțin deocamdată — în situația anterioară, deși ce se întîmplă nu e plăcut pentru noi. Spre seară merg la Victor Slăvescu; nou, în afară de ce-mi spusese la telefon, îmi spune că nemții au prins pe poloni nemobilizați...

18 septembrie... Deși nu se pot scoate încă învățăminte complete din actualul război, sînt unele care apar:

1. Greșeala polonilor acum un an de a nu fi rezistat germanilor cu cehii și cu rușii, care atunci ar fi mers[1].

2. Imposibilitatea de a mobiliza și de a concentra cînd adversarul a făcut deja aceste operațiuni și are o aviație și trupe motorizate puternice; deci imediat ce există pericol de conflict armat trebuie mobilizat și apoi trebuiesc studiate dispozitive de acoperire mai adecvate.

3. Importanța acțiunii aviației nu numai pe cîmpul strategic, dar și în cel tactic. Nemții par a fi studiat și adoptat procedeele aviației italiene în Abisinia.

4. Același lucru în ceea ce privește trupele motorizate.

5. Îngreuierea situației strategice pentru noi față de un atac rusesc, care poate acum să întoarcă rezistența ce am opune pe Nistru, Prut, Siret.

19 septembrie... Lucrat cu colonelul Băscoveanu la apărarea pasivă a Academiei. Ce rușine pentru mareșalul Smigly Rydz — sau cum l-o chema pe comandantul de căpetenie polon; armata polonă continuă a se bate, civilii se bat, iar el s-a refugiat la noi!?

Andrei Rădulescu vine la mine, revoltat contra mișeliei celor dintre români care caută numai a se adăposti,

---

[1] Aluzie la evenimentele care au precedat acordul de la München din 29-30 septembrie 1938. Cum se știe, la 24 august 1938 s-a semnat un acord polono-german privind coordonarea acțiunilor celor două state împotriva Cehoslovaciei, iar în zilele de 2-3 octombrie, același an, trupele poloneze au ocupat regiunea rîului Olše (Těšin).

Trecerea în revistă a unei unități a armatei polone înainte de plecarea pe front

Trupe engleze debarcă în Franța

Demonstrație antifascistă pe străzile New Yorkului

a-şi scuti automobilele de rechiziţie etc.

21 septembrie. Făcînd turneul meu pe la diferitele servicii şi săli publice, văd la manuscrise pe G.I. Brătianu, în uniformă, stînd de vorbă cu P.P. Panaitescu, acesta întunecat la faţă şi părînd supărat cum părea şi ieri şi alaltăieri. G.I. Brătianu, acum concentrat la Divizia 7-a, venit în Bucureşti într-o permisie. Vine la mine pentru a cere voie să reproducă pentru un studiu al său nişte hărţi ale Academiei. Vorbim de război; prima parte e cîştigată de nemţi, zice el. Pentru ca Franţa şi Anglia să cîştige va trebui mult timp. A fost pe graniţa Bucovinei cu comandantul său de divizie. Ruşii se arată prietenoşi şi nedoritori de a se bate, dar au întrebat dacă bande de gardişti de la noi nu-i vor ataca. Intelectualii ucrainieni sînt topiţi de intrarea ruşilor. Ofiţeri poloni i-au spus că au fost surprinşi de trecerea tancurilor nemţeşti peste Carpaţi. Smigly Rydz a desgustat pe toţi la Cernăuţi, arătîndu-se, între altele, mirat că nu a fost salutat de o companie de onoare românească şi însoţit de un general român.

Trupele noastre de acolo fac efect rău neavînd încălţăminte; trupa bun moral; ofiţerii mai slab, pentru că-şi dau seama, zice Brătianu, că ne lipsesc multe.

Pe cînd eram, o oră mai tîrziu, la raportul săptămînal cu personalul bibliotecii, vine Al. Lapedatu, care-mi vorbeşte de nişte documente ale sale ce avea să depună la Academie. Spunîndu-i ce am auzit de la G. Brătianu, îmi spune că acesta ar putea face ţării acum un mare serviciu şi anume, să facă, prin relaţiile sale cu nemţii, ca aceştia să declare că n-au încredere în actualul guvern. Acum că scriu aceasta încă nu pot să-mi stăpînesc revolta că a putut Lapedatu să se gîndească la amestecul străinului în afacerile noastre interne.

La dejun, Lysbeth Ştirbey şi Gordon Heyward[1]. Stăteam de vorbă cînd la 13.50 mă cheamă Lapedatu la telefon şi mă întreabă dacă n-am auzit strigătul de la radio că cineva a fost asasinat — se zicea executat — de gardişti. Cine e persoana asasinată? Telefonez imediat la Slăvescu, de unde d-na Slăvescu, în lipsa lui Slăvescu, îmi comunică că cel asasinat e Armand Călinescu. După aceea, aud de la unul şi altul ştiri complementare, dar nu toate concordante, încît mă abţin a le comenta. Un singur lucru spun însă: revolta, adînca mea revoltă că în situaţia de azi s-au găsit români care, desigur, împinşi de străini, să fi făcut acest fapt odios. Al doilea lucru: cu cine va fi înlocuit Armand Călinescu, care a păcătuit desigur, dar s-a învederat curajos, hotărît şi capabil. Cine-l va înlocui?...

28 septembrie... Al. Lapedatu îmi spune că ştie din izvor sigur: 1) că ultimele execuţii[2] nu s-au făcut nici din ordinul, nici după îndemnul lui Gabriel Marinescu, care a fost contra şi a penultimelor execuţii. Ele s-au făcut de generalul Bengliu, inspectorul jandarmeriei, care a primit ordin de sus; 2) că la ultimul consiliu ce s-a ţinut cu consilierii regali, Armand Călinescu a făcut o expunere a situaţiei. A arătat că Bulgaria a întocmit un memoriu arătînd nevoia bunelor relaţii dintre ea şi România, relaţii ce s-ar putea căpăta prin retrocedarea pe cale paşnică a Cadrilaterului. Acest memoriu l-a remis la Londra, care l-a transmis la Bucureşti cu sfatul de a ajunge la o înţelegere. Guvernul român a răspuns celui englez arătînd că se miră ca un guvern amic şi care a semnat tratatul de la Neuilly[3] să facă asemenea demers...

Călinescu a mai spus apoi că guvernul nostru a întrebat la Berlin ce atitudine ar avea guvernul german în cazul cînd Rusia ar revendica Basarabia. Germanii au răspuns că interesul lor este ca să existe o Românie puternică la gurile Dunării, element de ordine şi producător. Fabricius ar fi dat de atunci unele asigurări.

29 septembrie. Argetoianu prim-ministru! Cinic personagiu! Doar nemţii să se bucure de numirea lui.

Colonelul D.I. Vasiliu vine la mine şi îmi arată că stadiul fortificării ţării e următorul:

Pe frontul de vest sînt terminate fortificaţiile permanente pe un front de 150 km. Aripele sînt însă întărite numai cu fortificaţii pasagere. Îi atrag atenţia că tocmai aripile sînt punctele slabe.

În Banat, pe Dunăre, construieşte baterii pentru a bara eventual trecerea de vase germane; deasemeni se construiesc baterii pe Dunăre, între gura Oltului şi Turtucaia, spre a opri o trecere a Dunării de bulgari.

Toate aceste baterii vor fi armate cu material vechi (de la 76 mm la 210 mm) ce se scoate acum din magazii şi cu care se vor organiza circa 80 baterii, cu personal din rezerva artileriei. Muniţiuni sînt suficiente.

În Dobrogea pe graniţă lucrează trupele fortificaţii pasagere, iar el va începe să construiască fortificaţiuni permanente puţin la nord de vechea frontieră, unde frontul e mai scurt.

Faţă de Rusia, se lucrează acum de trupele concentrate acolo patru linii de fortificaţii pasagere: una pe Nistru (gura Potocului-Dubăsari), una pe Prut (izvor — mai jos de Ungheni); două de-a curmezişul Moldovei, din Carpaţi pînă-n Prut, una la nord de Iaşi şi una la sud de Iaşi. Iar el începe acum o linie de fortificaţie permanentă din Munţii Vrancei-Milcov — malul drept al Siretului, pînă la Dunăre.

Cum spune cu drept cuvînt Vasiliu, s-a început tîrziu. Şedinţă a Academiei. În şedinţa intimă fac din nou expunere de învăţămintele războiului în curs; voi urma aşa în toate şedinţele. Colegii ascultă cu multă atenţie. Slăvescu-mi spune că avem acum 987 000

---

[1] Gordon Heyward, cetăţean englez, stabilit o vreme în România şi căsătorit cu Elisabeta, născută Miclescu.

[2] Se referă la măsurile represive împotriva mişcării legionare provocate de asasinarea lui Armand Călinescu.

[3] Se referă la Tratatul de pace de la Neuilly-sur-Seine, încheiat la 27 noiembrie 1919 între Puterile aliate şi asociate (Antanta) şi Bulgaria şi care reafirma, între altele, şi graniţa româno-bulgară.

de oameni și 450 000 de cai sub arme. Se plînge de micul debit al fabricilor noastre de încălțăminte și de sîrmă ghimpată. S-a apucat de discursul său de recepție în Academie[1]

Iorga foarte logic și cuminte în păreri. Cere să rămînem neutri dar să ne arătăm tari.

Inculeț, care citește presa rusă și ascultă radioul rusesc, crede că rușii nu ne vor ataca.

Dorința generală este ca războiul să înceteze. A înceta acum războiul ar constitui o înfrîngere pentru Anglia și Franța și n-ar scăpa lumea de primejdia germană...

Eliza Brătianu, pe care o văd către seară, insistă pentru afilierea bibliotecii Brătianu la Academie, dar nu se mișcă...

30 septembrie... Întîlnesc pe colonelul D.I. Vasiliu; vorbim de publicațiunea sa de documente cu privire la istoria fortificațiunii la noi în secolul al XIX-lea și de marele ei folos. Îl îndemn să o continuie, cu toată munca ce are acum în cîmpul practic. Îmi spune că de cînd a fost însărcinat cu fortificarea țării, înseamnă zilnic tot ce face, tot ce i se spune, greutățile ce întîmpină. Îl sfătuiesc să urmeze cu aceasta fiind chiar o datorie din partea sa. În altă ordine de idei, el insistă asupra rolului însemnat pe care l-a avut Armand Călinescu în reînarmarea țării. Dă cifre îmbucurătoare despre înmulțirea masivă a armamentului nostru de la martie încoace. Pe frontul de Vest avem în mijlocie o mitralieră pentru 40 metri de front, în afară de puști-mitraliere; dotația de tunuri este însă cu totul neîndestulătoare. Face plăcere să stai de vorbă cu Vasiliu, care e atît de entuziast, atît de devotat lucrului.

Isprăvit de citit *Survival through War and Revolution in Russia* [Supraviețuire în timp de război și revoluție în Rusia] de D. Fedotoff White; interesant. Zozo Sturdza[2], venită de la Copenhaga cu fiul său, este arestată în casă, în urma unei percheziții. Era o gardistă notorie, ca și mama sa[3], care e plecată în străinătate acum. Fiul ei, Ilie Vlad Sturdza, alt gardist înfocat (și om de puțină onorabilitate prin chipul cum s-a purtat cu vara sa, Sonia Starostescu, cu care avea relații și a părăsit-o după ce aceasta rămăsese însărcinată); temîndu-se de arestare a fugit în străinătate.

2 octombrie. G.I. Brătianu, venit în permisie (e cu Divizia a 7-a în regiunea Storojinet), vine să mă vadă și-mi spune că la intrarea lor în țară polonii au adus camioane pline de arme și de muniții și că au vîndut multe din ele populației rutene, nefiind acolo destui jandarmi pentru pază și control. Acum se caută a se lua aceste arme de la populație, dar multe sînt ascunse. Aceasta constituie o primejdie foarte serioasă.

Radu e desgustat de potlogăriile și de chipul cum colonelul Floriano, comandantul său de regiment, nu știe a comanda. Vorbesc cu Slăvescu care va interveni spre a se trimite o anchetă serioasă acolo și va cere să se ieie sancțiuni.

În scrisoarea sa, Radu exprimă din nou dorința de a fi mutat într-o unitate luptătoare. Înțeleg sentimentul său foarte onorabil, dar cred că ar fi mai folositor, cel puțin la începutul unui război, la o unitate de T.F.F. și mai ales la acea pe care o formează și o instruiește el acum. După o lună-două de război, cînd unitatea sa va fi „aguerrie"[4], atunci poate ca să meargă pe front și-l vom ajuta să obțină mutarea. Îi scriu în acest sens...

3 octombrie.... La amiază vine Constantin (Bébé) Brătianu pe care-l rog, din partea Elizei Brătianu — care m-a însărcinat formal — să convingă pe Dinu Brătianu să facă înțelegere cu Academia Română în privința bibliotecii I.I.C. Brătianu. O va face...

Îmi spune că Dinu Brătianu a trimis, acum 3-4 zile, un memoriu regelui, arătîndu-i greșeala făcută cu executările masive [de legionari] și consecințele ce pot avea...

6 octombrie. Vine să mă vadă O. Górka, istoricul polonez, membru corespondent al Academiei, în privința unei comunicări ce vrea să țină la Academie cu privire la o inscripție ce ar fi existat la Mănăstirea Putna, arătînd că Ștefan cel Mare ar fi descendent din Dragoș. Vorbim, apoi, de o lucrare a lui în care dovedește că, la finele secolului al XVII-lea, efectivul armatei tătare era de maximum 16-20 000 de oameni. Trecînd apoi la evenimentele de azi, își exprimă părerea că și Germania și Rusia sînt ostile României. Rusia vrea să se constituiască marea Rusie și să ne ieie Basarabia și nordul Bucovinei, în care scop se va rosti în 2-3 săptămîni sau la primăvară. Cît despre Germania, a fost astă iarnă la Berlin, pentru niște conferințe și a văzut pe mulți dintre conducătorii mari. Toți s-au interesat despre starea României și unul din cei apropiați de Hitler i-a spus lămurit că mișcarea gardistă era condusă de la Berlin și că nemții nu vor ierta niciodată lui Carol II că a doua zi după ce a avut întrevederea cu Hitler, a pus să împuște pe Codreanu...

7 octombrie. Am citit cu luare aminte cuvîntarea de ieri a lui Hitler și trebuie să spun că, dacă se pornește de la aceeași temelie ca dînsul, discursul e logic. Dar temelia lui Hitler e reaua-credință. ■

Selecție și note:
Mihai GRECEANU,
Ioana URSU

---

[1] Acest discurs a avut ca temă viața și opera economistului Dionisie Pop Marțian (*Magazin istoric*, nr. 6/1989).

[2] Zoe, născută Mavrocordat, era soția șefului legionar Mihail (Lucă) Sturdza, ministru secretar de stat la externe (14 septembrie - 15 decembrie 1940, cînd a fost destituit de I. Antonescu, acesta devenind și ad-interim la Ministerul afacerilor străine).

[3] Maria, născută Ghika-Comănești și căsătorită cu generalul Leon Mavrocordat.

[4] „Aguerrie" — călită în luptă, obișnuită cu primejdiile războiului.

MARTIE 1940

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Se deschide Salonul oficial de primăvară, organizat de Ministerul artelor. Sînt expuse aproape 400 lucrări de pictură și sculptură ale artiștilor din întreaga țară, printre care Jean Steriadi, Marius Bunescu, Camil Ressu, I. Iser, N. Dărăscu, A. Murnu, I. Jalea, O. Han, C. Medrea, C. Baraschi.

● Dintre conferințele lunii în Capitală: P.P. Panaitescu — Miron Costin, cu prilejul unei noi ediții a operelor sale; V. Madgearu — Ideologia și realizarea economiei de război; Silviu Dragomir — Temeiuri românești în Ardeal; Traian Săvulescu — Științele biologice și economia; Ion Marin Sadoveanu — Teatrul elisabetan; Mihail Sadoveanu, la Academia Comercială — Ion Creangă; I. Lupaș — Contribuția Transilvaniei la progresul culturii naționale.

● La Facultatea de istorie din București se inaugurează seria ședințelor Institutului de istorie națională înființat de prof. C.C. Giurescu. Participă, între alții, Al. Rosetti, P.P.Panaitescu, Bazil Munteanu, Victor Papacostea, C. Moisil, Al. Busuioceanu, M. Popescu-Spineni, I.C.Popa-Lisseanu, V. Grecu, I. Conea, G. Potra, Dan Simonescu, Damian P. Bogdan.

● La Academia Română are loc o ședință publică pentru comemorarea a 150 ani de la moartea economistului englez Adam Smith (1723-1790), la care participă și Reginald Hoare, ministrul Angliei la București. Vorbește prof. I. Răducanu, rectorul Academiei Comerciale din Capitală.

● Pe ecranele Capitalei un nou film de cunoscutul regizor sovietic V.I. Pudovkin, Prințul Pojarski (în original: Minin și Pojarski), consacrat unor evenimente istorice din primele decenii ale sec. XVII. Apreciind calitățile deosebite ale montării, ziarul Timpul notează: „Prin înflăcărata și sublima sa ținută patri-

Urmărind evoluția situației internaționale, comentatorii ziarelor bucureștene prezintă cititorilor cele două alternative aflate în acel moment în fața statelor europene: o iluzorie revenire a păcii sau, mult mai previzibilă, o extindere a conflagrației. „Vremurile actuale — scrie *Timpul* din 3 martie — ne-au învățat că nimic nu este imposibil și că se pot produce schimbări fundamentale în cîteva ceasuri. Deci speranțele nu pot fi spulberate cu totul. Dar sînt mult mai multe posibilități ca războiul să ia o întorsătură violentă, decît să se ajungă la o pace fără bătălii"[1].

Situația Europei și, în general, a lumii în actualul conflict mondial și perspectivele după o eventuală restabilire a păcii fac obiectul anchetei deschise de ziarul *Jurnalul* (director Tudor Teodorescu-Branișteanu) și la care participă o serie de oameni politici și intelectuali. Iată cîteva dintre aceste răspunsuri:

Dr. *N. Lupu*: „Problema care se pune astăzi este nu numai organizarea păcii, ci menținerea civilizației care amenință să se prăbușească în sînge, sub oțel, beton și sîrmă ghimpată. Trebuie să înceteze egoismele diverselor națiuni. Trebuie să amuțească propagandele care duc la ură și la măcel. Trebuie să tacă vanitățile șovine. În locul tuturor acestora, trebuie să așezăm vechile principii de respect al dreptului oricui, indiferent dacă este puternic sau slab. Respect pentru om, respect pentru credința lui, respect pentru țara lui".

Mircea Djuvara: „O nouă organizare a Europei nu va putea avea ca bază decît egalitatea statelor europene, mari sau mici. A reedita în liniile lui generale regimul politic internațional care a îngăduit ca viața europeană să fie supusă legilor junglei, ca state stăpîne să se sfîșie între ele și să transforme continentul într-un abator omenesc ar fi a prepara un viitor tot așa de plin de catastrofe ca și trecutul și toate sacrificiile, oricît de sîngeroase, ar rămîne zadarnice".

Virgil Madgearu: „Dacă am fi lipsiți de experiența războiului mondial, dacă lumea n-ar fi fost amăgită în așteptările ei de a vedea o întocmire socială mai dreaptă și o civilizație mai ridicată și mai accesibilă mulțimilor, poate că am fi dispuși să închidem ochii în fața perspectivei sigure a dezastrului ce ar urma unui război prelungit, pe ruinele căruia urmează a se clădi o nouă civilizație. Asemenea iluzii nu mai sînt însă îngăduite generației care a făcut războiul din 1914-1918".

---

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că, în redarea acestor extrase, am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

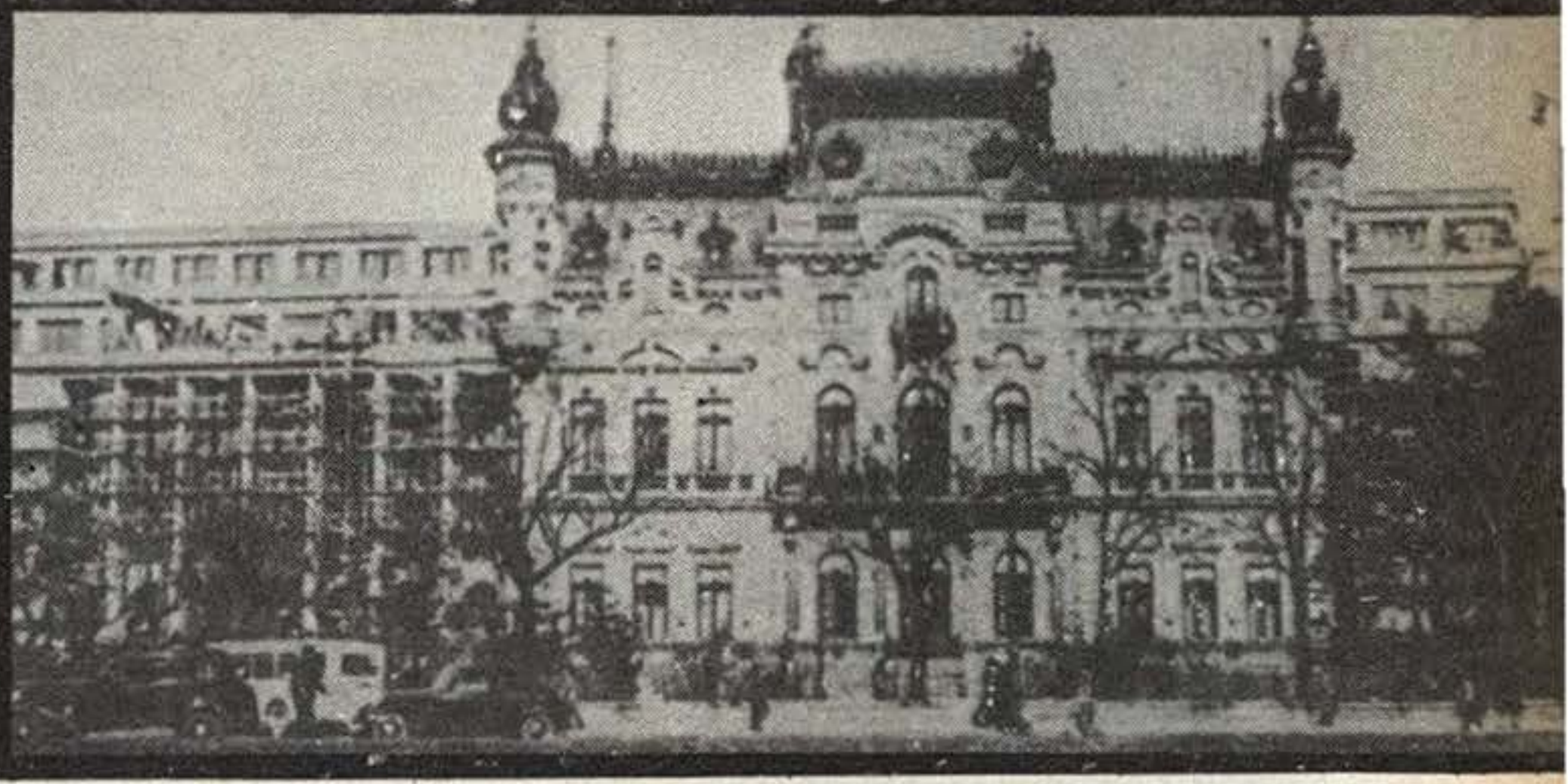

Palatul Sturdza, în curs de demolare, în locul lui construindu-se clădirea Ministerului de externe

Din cronica politică a acestei luni martie 1940, consemnăm redeschiderea lucrărilor Corpurilor legiuitoare, la 7 martie. Este o sesiune parlamentară mai mult formală (va dura pînă la 19 aprilie), monarhul nelăsînd nici o libertate deputaţilor şi senatorilor pentru discutarea legilor supuse spre aprobare. Astfel, în sesiunea respectivă, sînt depuse în Parlament spre ratificare 163 de decrete-lege, un număr foarte mare în raport cu timpul socotit necesar pentru dezbaterea lor. De altfel, se fac auzite proteste din rîndul deputaţilor chiar în cadrul Parlamentului. Astfel, la 23 martie, cineva observă: „Ratificarea aceasta nu este o simplă formalitate; prin ratificare se cere învoirea noastră la ceea ce s-a comis, se cere să dăm acestor decrete-lege un caracter de definitivat, de permanenţă. Prin urmare, trebuie să ştim ce se aduce spre ratificare. Or, domnilor, în loc să ni se aducă, după cum era firesc, după umila mea părere, aceste legi la cunoştinţă, ni s-a dat o tabelă conţinînd titulatura lor. Astfel încît noi nu sîntem în măsură de a aprecia, în exercitarea acestui atribut al nostru, legislativ, ce decrete-lege ratificăm".

Atitudinea de respectare strictă a neutralităţii, adoptată de guvernul român chiar din momentul începerii ostilităţilor, este reafirmată de ministrul de externe, Grigore Gafencu, într-o expunere în cadrul Senatului, la 18 martie: „Ne-am străduit să afirmăm neutralitatea şi deplina noastră independenţă. În timp de pace, am contribuit cu hotărîre prin comerţul nostru exterior să strîngem raporturile între popoare. Nu înţelegem azi să slujim, cu bunurile noastre, scopurile de război ale nimănui". Sînt subliniate, de asemenea, eforturile statului român pentru înzestrarea armatei în vederea apărării ţării şi a liniştii popoarelor din această parte a continentului.

De altfel, comentariile presei internaţionale subliniază rolul deosebit ce-l deţine România în menţinerea securităţii în sud-estul continentului european. Ziarul grec *Eleftheron Vima* notează, astfel: „Efectivele [române] reprezintă o forţă de care trebuie să se ţină foarte mult seama, dat fiind că armata română şi-a dovedit deja virtuţile ei, atunci cînd a oprit în timpul marelui război năvălirea unei forţe duşmane de trei ori mai mare".

Pentru Peninsula Balcanică şi popoarele din ea, „armata română nu constituie numai o garanţie pentru siguranţa lor, ci şi un aliat extrem de preţios pentru înlăturarea eficace a oricărei primejdii ce ar putea ameninţa pacea Balcanilor".

Ziarul *Lumea nouă* evocă pagini din trecutul mişcării socialiste din ţara noastră din ultimele decenii ale veacului tre-

Cronică măruntă

otică, prin dinamismul şi epicul său neîntrecut, cum şi prin măreţia scenelor războinice, Pojarski stabileşte recordul genului".

● Se stinge din viaţă actorul Ianeu Brezeanu (n. 1870), neuitat interpret al pieselor lui I.L. Caragiale şi care, la vîrsta de 27 ani, a fost numit societar al Teatrului Naţional din Bucureşti.

● Se constituie Asociaţia România-Japonia, „în scopul strîngerii relaţiunilor culturale şi artistice între cele două popoare". Ca preşedinţi de onoare ai asociaţiei au fost aleşi Katsutaro Miyazaki, ministrul Japoniei la Bucureşti, Ion Nistor, ministrul cultelor şi al artelor, şi Grigore Gafencu, ministrul afacerilor străine.

● În urma tragerii la sorţi, semifinalele Cupei României la fotbal, ediţia 1940, se vor disputa între Venus-Sportul Studenţesc (la Bucureşti) şi F.C. Rapid-F.C. Brăila (la Brăila).

● Apare volumul III din Enciclopedia României, consacrat economiei naţionale.

● În ciclul Album contemporan, din ziarul Timpul, poetul Gheorghe Dinu (Ştefan Roll) scrie despre Militza Petraşcu, iar M.R. Paraschivescu despre Mateiu I. Caragiale.

● 100 ani de la naşterea inventatorului mitralierei moderne, Hyram Maxim (1840-1916). Originar din S.U.A., Maxim s-a stabilit în 1881 în Anglia, devenind directorul întreprinderilor de armament „Wickers". În 1882, a experimentat prima sa mitralieră, cu o singură ţeavă, pe care se trăgeau un număr mare de focuri într-un interval scurt. „Invenţia lui Maxim — scrie Realitatea ilustrată — a fost, fără îndoială, interesantă din punct de vedere tehnico-mecanic. Dintr-un punct de vedere însă mai general şi mai omenesc, credem că aşazisa glorie a lui Hyram Maxim este îndoielnică".

MARTIE
1940

Stația
de tramvai
de la Universitate,
în martie 1940

Cronică măruntă

● Ansamblul „Comediei Franceze", în frunte cu Jean Yonnel, marele tragedian de origine română, dă un ciclu de spectacole pe scena Teatrului Național din București cu piesele Andromaca, de Racine, Mizantropul, de Molière și Cu dragostea nu-i de glumit, de Musset.

● În cursul lucrărilor de restaurare efectuate la biserica San Marco din Florența, s-au descoperit, sub o lespede de piatră, osemintele marelui poet renascentist Angelo Poliziano (1454-1494). Cu ocazia aceloraşi lucrări, a fost găsit şi mormîntul lui Pico della Mirandola (1463-1494), una dintre cele mai reprezentative figuri ale Renașterii (vezi și Magazin istoric, nr. 6/1986).

● Are loc instalarea noului șef rabin al Uniunii Comunității Evreiești din Capitală — dr. Alexandru Șafran. La ceremonie participă I. Nistor, ministrul cultelor și al artelor, C. Rădulescu-Motru, președintele Academiei Române.

● În sala teatrului „Savoy", Floria Capsali, maestră de balet a Operei Române, prezintă recitalul Sentimentele umane exprimate prin dinamismul dansului. Recită: Emil Botta. Scenografia: Mac Constantinescu.

● Editura „Cartea românească" publică romanul scriitorului polonez Bouguslaw Kuczynski Panica vine din văzduh, cu o prefață de Liviu Rebreanu. Cartea, notează revista Muncă și voie bună, este „primul roman al acestui război care s-a abătut din nou ca un cataclism asupra lumii. El este în același timp și epopeea tragediei polone. Autorul a trăit clipă de clipă această tragică epopee și în acest roman ne înfățișează sobru, fără accente patetice, dar cu o mare sinceritate, acea înfiorătoare stare de panică, de spaimă colectivă care cuprinde locuitorii unei țări, făcîndu-i de la o zi la alta pribegi fără țintă".

cut, scriind despre activitatea Cercului de studii sociale din București și a ziarului *Drepturile omului*[1].

Organizat în noiembrie 1884 de un grup de tineri intelectuali progresiști (între care Vintilă C.A. Rosetti, Constantin Mille, C.C. Bacalbașa, Al. Gh. Radovici, Paul Scorțeanu, C.A. Filitis), cercul își propunea să abordeze — sub forma unor conferințe publice — probleme de ordin social. Astfel, în cadrul unor întruniri săptămînale, în fața unui public format din muncitori, ucenici, intelectuali, elevi, studenți, funcționari etc. erau dezbătute chestiuni economice, sociale, morale, politice, culturale.

La 1 februarie 1885, a ieșit de sub tipar primul număr al organului de presă al Cercului de studii sociale, ziarul *Drepturile omului*. „Interesele mulțimii muncitoare — se arăta în editorialul primului număr, intitulat *Steagul nostru* și scris de C. Dobrogeanu-Gherea —, dezrobirea economică a poporului, iată ce stă scris pe steagul nostru, iată pentru ce *Drepturile omului* se va deosebi cu totul de celelalte ziare din țară!". Editorialul se termina cu următoarea chemare: „Vie toți sub steagul *Drepturilor omului* și nu va trece mult pînă ce acest steag să fîlfîie victorios, purtat de oameni liberi într-o țară liberă economicește și politicește".

Să mai consemnăm, din paginile ziarului *România*, rîndurile pe care acesta le închină, la 30 martie, uneia dintre importantele personalități politice din a doua jumătate a veacului trecut: Lascăr Catargiu (1823-1899). Născut într-o veche familie boierească din Iași, Lascăr Catargiu a intrat de tînăr în viața publică, fiind pîrcălab (prefect) de Fălciu (1849), de Iași (1850) și de Galați (1853). În 1854 a fost numit agă (prefect de poliție) la Iași. În timpul luptei pentru Unire, s-a aflat alături de Kogălniceanu, Negri, Cuza, Panu, militînd pentru realizarea marelui ideal al românilor. În 1858, Adunarea electivă a Moldovei l-a desemnat printre candidații la tron, însă el a refuzat, stăruind în alegerea lui Alexandru Ioan Cuza.

A îndeplinit, de mai multe ori, funcția de ministru de interne și prim-ministru. A fost președinte al Adunării Deputaților și șef al Partidului Conservator. „Bărbat politic cumpătat, dar energic", după cum scrie *România*, Lascăr Catargiu a fost, după cum îl caracterizase Kogălniceanu, „un om de bun simț", participant la toate marile acte politice legate de constituirea și afirmarea statului român modern. ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1984.

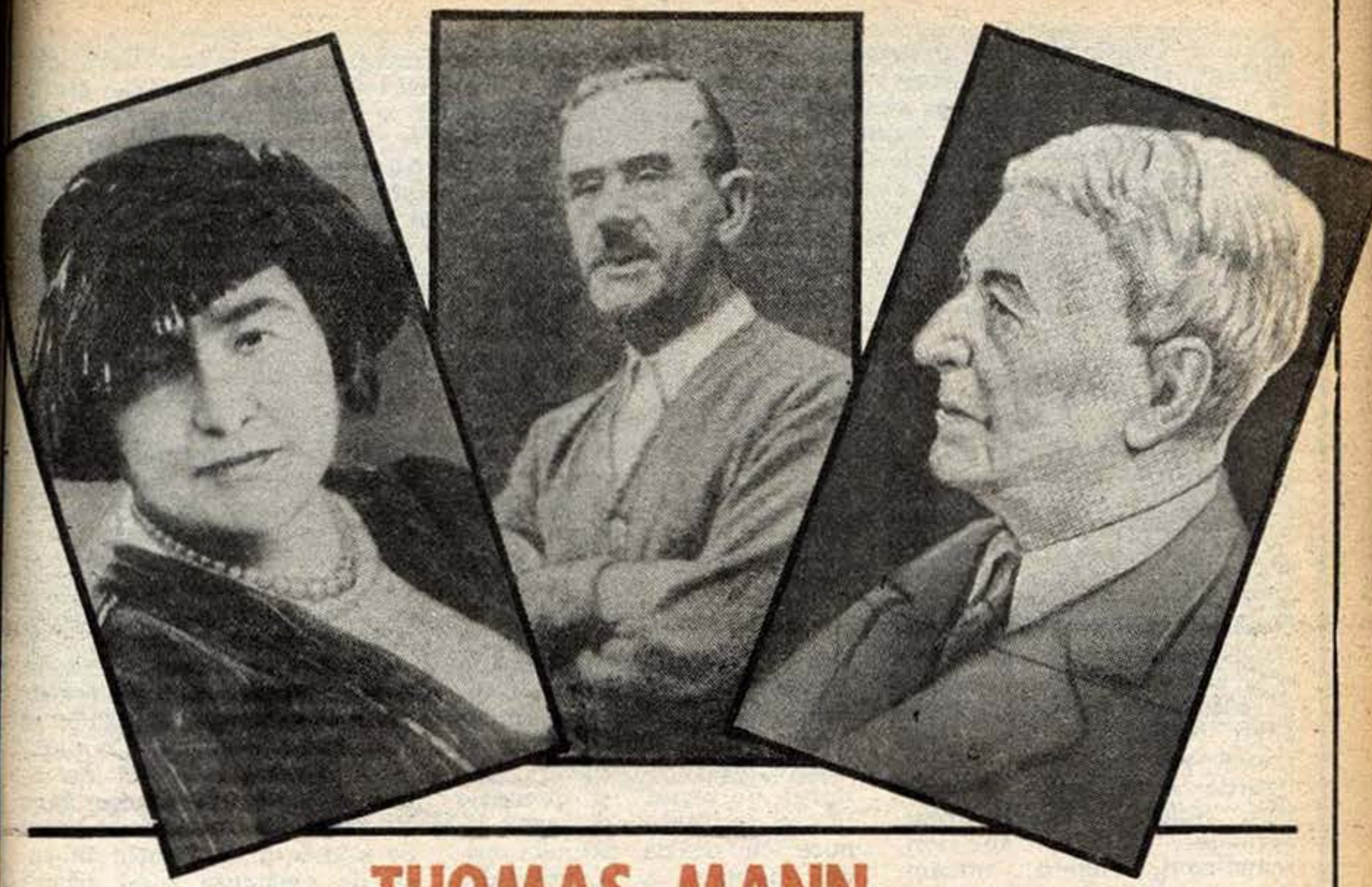

THOMAS MANN –

INTERFERENȚE ROMÂNEȘTI

Relațiile lui Thomas Mann (1875-1955)[1], cel mai important scriitor german al secolului XX, cu o seamă de personalități culturale din țara noastră, interesul manifestat de el față de activitatea lor și, în genere, față de stările de lucruri de la noi sînt încă prea puțin cunoscute. În arhivele noastre există scrisori încă inedite ale lui Thomas Mann. Scriitorul a acordat interviuri unor publicații românești. În 1936, Thomas Mann a trimis o scrisoare deschisă unui număr de ziare românești, spre a protesta împotriva unei ridicole acuzații de pretins plagiat. Marele scriitor a intenționat în două rînduri să ne viziteze țara pentru a ține conferințe. Împrejurări potrivnice l-au împiedicat însă să-și materializeze această dorință.

Pe Constantin Brâncuși, Thomas Mann îl considera „părintele sculpturii moderne", iar în cursul unei convorbiri cu scriitorul de limbă germană Oscar Walter Cisek, referindu-se în general la români, el a exclamat: „Un popor înzestrat. Și-l mai aveți pe acest Titulescu, pe Nicolae Titulescu, omul care, pentru a doua oară, a fost ales președinte al Ligii Națiunilor. L-am cunoscut cîndva pe plaja de la Lido [Veneția]. După cît mi-aduc aminte, am și fost fotografiați împreună. Vorbea franceza mult mai fluent decît mine".

Jurnalul lui Thomas Mann cuprinde numeroase notații despre personalități sau situații care priveau România. Ele atestă că interesul marelui scriitor față de stările de lucruri din țara noastră n-a pălit nici atunci cînd, sub presiunea evenimentelor, el a trebuit să părăsească Europa și să-și caute adăpost departe de patria sa, în S.U.A.[2]. La 21 septembrie 1939, Thomas Mann însemna de pildă: „Asasinarea primului ministru român [Armand Călinescu], guvern militar antinazist". Joi, 1 februarie 1940, el consemna:

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1971, 1/1972.

[2] Se știe că Thomas Mann, adversar ireductibil al nazismului, a ales calea exilului încă din 1933. În acel an, la 10 februarie, cîteva zile după venirea lui Hitler la putere, el a plecat din Germania într-o călătorie prin mai multe țări europene, fără să fie încă hotărît să emigreze. Dar rezultatul alegerilor pentru Reichstag, din 5 martie, alegeri prin care naziștii și acoliții lor și-au consolidat puterea, l-a decis să nu se mai întoarcă în țara sa. După ce a locuit o vreme în Elveția și Franța, scriitorul s-a stabilit în 1938 în S.U.A.

„Nation despre războiul propagandistic. În Balcani, şi în special în România, se crede că Germania a pierdut de pe acum războiul". Dar vineri, 21 iunie 1940, Mann nota îngrijorat: „Carol a pus în libertate Garda de fier şi a inclus în guvern membri ai acesteia". Iar vineri, 6 septembrie 1940, în timp ce se afla la Brentwood, remarca: „Fuga regelui român. Dictatura Gărzii de fier, care, se înţelege, face ravagii".

În cele ce urmează, vom evoca cîteva momente ale nobilei întovărăşiri spirituale dintre doi ambasadori ai culturii româneşti — poeta Elena Văcărescu[1] şi profesorul George Oprescu — şi marele scriitor german, într-un moment de cumpănă pentru istoria omenirii, cînd atît cei dintîi, cît şi Thomas Mann, s-au situat de aceeaşi parte a baricadei, în lupta pentru salvgardarea valorilor umaniste şi pentru stăvilirea ciumei brune.

Nu simple discuţii academice

„Cine sîntem? — întreba retoric scriitorul, într-un articol publicat în octombrie 1932, în cunoscutul cotidian elveţian *Neue Zürcher Zeitung*, referindu-se la participanţii la colocviile Comitetului permanent pentru litere şi arte al Ligii Naţiunilor[2]. Las să-mi treacă pe dinaintea ochilor figurile renumiţilor mei colegi. Sîntem francezi, cehi, germani, italieni, austrieci, scandinavi, englezi, români, spanioli, unguri şi sud-americani". După care trecea să-i enumere: poetul Paul Valéry, istoricul de artă Henri Focillon, romancierul şi publicistul spaniol Salvador de Madariaga, compozitorul Bela Bártok, dramaturgul şi prozatorul Karel Čapek, poetul britanic John Masefield, poetul şi romancierul bolivian Adolfo Costa du Rels, esteticianul vienez Iosef Strzygowski şi încă alţii. Pe participanţii români i-a caracterizat astfel:

„*Elena Văcărescu*, poeta româncă, maestră a baladei, care face parte încă din 1920 din organismele Societăţii Naţiunilor, ca delegată a statului român la Institutul de cooperare intelectuală; de o elocventă cordialitate şi însufleţită de un nobil entuziasm pentru demnitatea şi misiunea poeziei, şi concetăţeanul ei *George Oprescu*, profesor la Universitatea din Bucureşti, care şi el a făcut parte, în calitate de secretar, din Comitetul de cooperare intelectuală, un om de o căldură sufletească ce trezeşte prietenia şi de o mare sensibilitate a spiritului". După care a mai citat — pe amîndoi — într-un alt paragraf, ca autori ai unor intervenţii despre semnificaţia operei lui Goethe şi despre legăturile dintre „scriitorul universal" şi diferitele ţări şi naţiuni, intervenţii ţinute cu ocazia primei sesiuni publice a Comitetului permanent pentru litere şi arte, din primăvara lui 1932.

Din aceeaşi mărturie a lui Thomas Mann mai putem stabili că prima întrunire a Comitetului permanent pentru litere şi arte a avut loc la 6 iulie 1931, în spaţioasa şi confortabila sală ce dădea spre o terasă închisă a Palatului Naţiunilor din Geneva. „Participanţii — scrie Thomas Mann —, în majoritatea cazurilor străini unul de altul, dar cunoscîndu-şi totuşi, bine unul altuia opera, veneau fiecare din productiva lor însingurare, dar plini de dorinţa de a-şi dizolva rigoarea acestei singurătăţi într-o locvace sociabilitate. Ne-am aşezat în jurul mesei lungi, am convenit asupra liniilor mari, asupra sensului şi scopurilor acelei întîlniri... Curînd, s-au făcut auzite propuneri în legătură cu cele mai bune mijloace de a realiza aceste ţeluri. Şi, mai cu seamă, am fost cu toţii de acord ca legăturile dintre participanţi să fie menţinute şi după despărţirea noastră, printr-un schimb de scrisori care să privească interesele comune ale spiritului şi ale popoarelor şi care să fie, eventual, şi publicate".

Acest din urmă deziderat nu a fost totuşi împlinit. Iar dintre cei doi membri români ai Comitetului permanent pentru litere şi arte, numai Elena Văcărescu s-a referit public la lucrările acestuia. Într-un interviu acordat lui Petru Comarnescu şi publicat de acesta în revista *Vremea* (anul VI, nr. 284, din 23 aprilie 1933), Elena Văcărescu a povestit: „Vorbesc în fiecare an şi la Comisiunea VI a Cooperaţiei intelectuale. Aici ne aflăm pe un teren mai bine cunoscut de dumneavoastră. Se ştie însă mai puţin în ţară de existenţa unui recent Comitet permanent pentru litere şi arte, un fel de expresie sublimată a Comisiunei de Cooperaţie intelectuală. Mi s-a făcut cinstea să fiu numită în acest Comitet, alături de Paul Valéry, Focillon, Thomas Mann şi alte cîteva personalităţi europene de prim rang. Ne reunim în sesiuni anuale — anul trecut la Frankfurt, unde am comemorat pe Goethe, anul acesta la Madrid, unde vom discuta despre viitorul culturii.

Şi să nu se creadă că este vorba de simple discuţii academice. Rezultate precise şi practice se obţin din aceste schimburi de vederi, rezultate pe care Societatea Naţiunilor le poate transforma în realităţi de mîine".

Valoarea schimbului de idei promovat de Comitetul permanent pentru litere şi arte, în cadrul căruia reprezentanţii români au scris un frumos capitol de gîndire şi acţiune, poate fi reconstituită graţie volumelor de *Entretiens*, care cuprind stenogramele dezbaterilor Comitetului, publicate după fiecare sesiune a acestuia.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1977, 6/1982.

[2] Comitetul permanent pentru litere şi arte fusese înfiinţat în 1930, după ce forul internaţional genevez hotărîse să dizolve un mai vechi şi costisitor Institut de cooperare intelectuală, cu numeroase subcomisii şi cu sediul la Paris. Se considerase totuşi că Comisia pentru artă şi ştiinţă trebuia nu numai să fie menţinută, ci chiar să i se confere atribuţii lărgite şi o libertate de mişcare care să o ridice mult deasupra statutului unui obişnuit comitet de experţi din subordinea Ligii Naţiunilor.

Participanți la colocviile Comitetului permanent pentru litere și arte al Ligii Națiunilor.

În p. 45; *Thomas Mann (în centru) și doi dintre ambasadorii culturii românești cu care a conlucrat: Elena Văcărescu și George Oprescu*

Aceste volume ne descoperă, pe de altă parte, că reprezentanții români au fost alături de Thomas Mann atunci cînd, în 1935-1936, marele scriitor începuse să se ridice fără menajamente împotriva ideologiei fasciste, iar eleganța formulărilor sale punea parcă și mai bine în relief afirmațiile-i categorice. Într-un tablou înfricoșat al celor întîmplate „în anumite țări", pe care oricine le putea însă recunoaște în subtextul afirmațiilor sale, Thomas Mann arăta că: „debarasată de orice stavilă, o cultură derizorie... își răspîndește pretutindeni falsele ei noțiuni și tezele ei nocive, galimatiasul... și nerușinatele ei pretenții milenare"[1].

Aceeași familie spirituală

Era, după cum vedem, o disecție — remarcabilă prin precizia ei — a temeliilor pe care se rezemau toate variantele ideologiei fasciste, indiferent de straiul național pe care-l puteau îmbrăca într-un loc sau altul. Dar comunicarea lui Thomas Mann — relevînd șubrezenia ideologiei fasciste — a părut totuși atunci unora dintre participanții la colocviul de la Nisa prea sumbră, ba chiar exagerată în concluziile ei.

Profesorul George Oprescu, intelectual cu vederi democratice, i s-a alăturat însă fără rezerve, declarînd: „Am fost impresionat și mișcat citind expozeul lui Thomas Mann. Nu sînt de acord cu opinia domnului Zimmen[2], care consideră că acest expozeu este prea pesimist și că nu corespunde realității faptelor. N-aș vrea să dau exemple precise, dar am avut prilejul să mă conving personal că tot ceea ce afirmă Thomas Mann în studiul său este purul adevăr. Or, această situație care, în unele locuri din Europa, este exact așa cum o descrie Thomas Mann (deși în Anglia și alte state e incontestabil mai bună), creează o stare de spirit ce justifică aprehensiunile pe care unii dintre noi le-au exprimat aici. Nu e bine să ne facem iluzii". „Eu sînt absolut convins — își completa ideea George Oprescu, referindu-se la țările cu regimuri fasciste — că dacă în anumite țări, nu vreau să dau nume, profesorii ar fi rezistat, o seamă de lucruri nu s-ar fi putut întîmpla".

Schimburile de idei dintre Thomas Mann și profesorul George Oprescu nu se limitau de altfel doar la temele abordate în sesiunile Comitetului permanent pentru litere și arte. În *Jurnalul* pe anii 1933-1934 al lui Thomas Mann putem găsi, de pildă, această însemnare care confirmă aserțiunea de mai sus: „Sîmbătă 28 VII 1934. Lido-Veneția, H. des Bains. La sfîrșitul dineului aflăm prin Oprescu despre sîngeroasa acțiune de la Viena, asasinarea lui Dolfuss[3] și tot restul. Mare consternare și îngrijorare".

În cursul dezbaterii temei *Spre un nou umanism*, Thomas Mann a avut din nou o intervenție care dovedea că marele scriitor opta pentru a-

[1] Aluzie la propaganda hitleristă care pretindea că cel de-al treilea Reich era menit să dureze 1 000 ani.

[2] Profesor de relații internaționale la Universitatea din Oxford.

[3] *Magazin istoric*, nr. 8/1976.

doptarea şi apărarea unui umanism militant, combativ, în faţa exploziei de fanatism a fascismului. Şi tot atunci, într-un referat intitulat *Cum să reîntinerim umanismul*, Elena Văcărescu şi-a expus consideraţiile ei, ce o situau în aceeaşi familie spirituală cu marele scriitor german: „Nu în zadar termenul de umanism include în el noţiunile de om şi umanitate. Această implicaţie etimologică trădează o alta, de ordin moral şi psihologic. Cu alte cuvinte, vreau să spun că umanismul a existat şi a funcţionat nu pentru ştiinţa pură şi nici pentru literatură sau artă, ci în primul rînd şi mai presus de toate pentru om, considerat în esenţa umanităţii sale. Umanismul — sugera mai departe poeta — studiază omul sub toate faţetele şi relaţiile sale, însă în limitele vizibile ale acestor faţete şi relaţii. Şi tocmai de aceea, conchidea Elena Văcărescu, el e raţional şi raţionalist şi orice misticism îi este străin"

*

În 1935, Thomas Mann purta o luptă sfîşietoare cu sine însuşi. Alesese cu bună ştiinţă exilul, dar acesta îl apăsa. Casa, biblioteca îi fuseseră confiscate, familia îi era împrăştiată şi hărţuită. Cu toate acestea, el spera că „barbaria, promiscuitatea" ce se instalaseră în patria lui nu puteau dăinui, căci prea erau contrare raţiunii, bunului simţ elementar. Încît, întrebat de un ziarist ce părere avea despre regimul nazist, obrazul i s-a crispat, iar răspunsul i-a fost scurt:

— Cred că, în curînd, intelectualii şi toţi slujitorii spiritului vor putea trăi din nou în Germania.

Optimismul marelui scriitor era prematur atunci, dar el trăda convingerea-i intimă că fascismul, care călca în picioare atributele fundamentale ale civilizaţiei umane şi însăşi logica istoriei, era doar un accident de parcurs al acesteia, un accident sîngeros şi ruşinos, care nu putea abate însă umanitatea de la menirea ei. ■

Dumitru HÎNCU

DIN ISTORICUL UNUI ASASINAT CULTURAL

(Urmare din p. 16)

Grotesc: Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste mă somase în aprobarea sa „să respect normele de protecţie a picturii în cazul fotografierii cu blitzul" Am revenit săptămînă de săptămînă la Văcăreşti, dintre învăţaţii noştri încumetîndu-se să mă însoţească arhitect Eugenia Greceanu, Radu Greceanu, precum şi Dinu C. Giurescu.

Demolatorii culturii şi sufletului acestei ţări stăteau la pîndă.

În luna iunie 1985, am înaintat conducerii Ministerului Apărării Naţionale un memoriu pentru salvarea mănăstirii Văcăreşti şi transformarea ei într-un centru cultural-ştiinţific al tineretului Capitalei[1]. Ca şi alte demersuri care poate vor fi fost înaintate regimului totalitar, şi acesta nu a putut împiedica monstruoasa crimă comisă în iarna 1986/1987 — raderea de pe faţa pămîntului cu buldozerele a mănăstirii Văcăreşti şi punerea pietrei fundamentale de către cei doi tirani „în anul 2070 de la Burebista" a uneia dintre „ctitorii".

În primăvara anului 1987 în cel de-al treilea volum al *Istoriei militare a poporului român* publicam alb-negru şi color — cu sprijinul şi riscul domnilor Mircea Cociu şi Andrei Duţă de la Editura Militară — planurile, imaginile bisericii, paraclisului, zidurilor împrejmuitoare, caselor domneşti de la Văcăreşti. Atunci, în alte locuri, nici numele Văcăreşti nu mai putea fi pronunţat.

Sfărîmate, rămăşiţele sculpturale de la Văcăreşti, faimoasele coloane şi preţioasele pisanii, au fost aruncate din basculante în curtea palatului brâncovenesc de la Mogoşoaia. Tragedia Brâncovenilor se îngemăna astfel cu tragedia postumă a Mavrocordaţilor. ■

Sergiu IOSIPESCU

[1] Pentru acest demers mi-am făcut un sever examen de conştiinţă căci propunerea însemna încălcarea destinaţiei fundaţiei mavrocordăteşti. Întrucît Patriarhia Ortodoxă Română se dezinteresase cu totul de soarta mănăstirii şi salvarea acesteia conta, mi-am îngăduit să fac această propunere.

DUPĂ MÜNCHEN, MAI DEPARTE...

(Urmare din p. 36)

nuă creştere. În perioada cînd la Moscova se derulau tratativele tripartite anglo-franco-sovietice, însărcinatul cu afaceri englez la Bucureşti a predat ministrului de externe român, Gr. Gafencu, un *aide-mémoire* al guvernului britanic în care se susţinea „justeţea" revendicărilor teritoriale ungare, sfătuind guvernul român să le ia în consideraţie. „Reacţionăm violent — nota Armand Călinescu. Informăm şi pe francezi. Englezii par impresionaţi şi vorbesc de retragerea actului"[1]. Era ziua de 9 august 1939.

Luînd în consideraţie contextul internaţional dat şi perspectivele evoluţiei raportului de forţe între marile puteri, Marele Stat Major Român considera că „în ansamblu, coaliţia rezultată din alianţa franco-engleză, sporită cu Polonia şi Înţelegerea Balcanică (chiar fără Iugoslavia) poate opune iniţial axei germano-italiene şi sateliţilor ei (Ungaria, Bulgaria, Spania) *forţe sensibil egale* cu condiţia ca intrarea în acţiune să se facă de la început solidar şi simultan de toate puterile coaliţiei".

În acest punct însă, viaţa politică europeană a cunoscut o nouă rupere de ritm, cu consecinţe şi mai grave. Convorbirile tripartite anglo-franco-sovietice în vederea încheierii unui tratat de asistenţă mutuală au eşuat în a doua decadă a lunii august. În schimb, la 23 august 1939 s-a semnat tratatul de neagresiune sovieto-german[2]. Din acest moment România s-a aflat în imposibilitatea de a mai putea folosi vreunul dintre instrumentele diplomatice realizate în perioada anterioară pentru a-şi asigura statu-quo-ul teritorial. Izolarea ei politică devenise completă. ■

Viorica MOISUC

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 8/1977, p. 59; 12/1989.

O soartă potrivnică sau năstrușnică l-a aruncat pe El Hasan ibn Mohammed al-Wazzan, cunoscut sub numele de Leon Africanul, în mijlocul unor mari evenimente ale vremii sale: capitularea Granadei, în 1492, cucerirea Egiptului de către otomani, în ianuarie 1517, pătrunderea trupelor lui Carol Quintul în Roma, în mai 1527, urmată de jefuirea orașului vreme de două luni. Între timp, maurul a traversat Africa, a fost capturat de pirați, vîndut ca sclav, a legat prietenie cu un papă. Amin Maalouf, autorul mai multor lucrări consacrate lumii arabe, a publicat o biografie reconstituită a lui Leon Africanul și un articol în revista Historama, **în care evocă personalitatea acestui mare călător și explorator arab, autor al celebrei lucrări** Descrierea Africii, **apărută în 1559, la patru ani de la moartea sa. Reproducem acest articol, cu titlul și subtitlurile redacției** Magazin istoric.

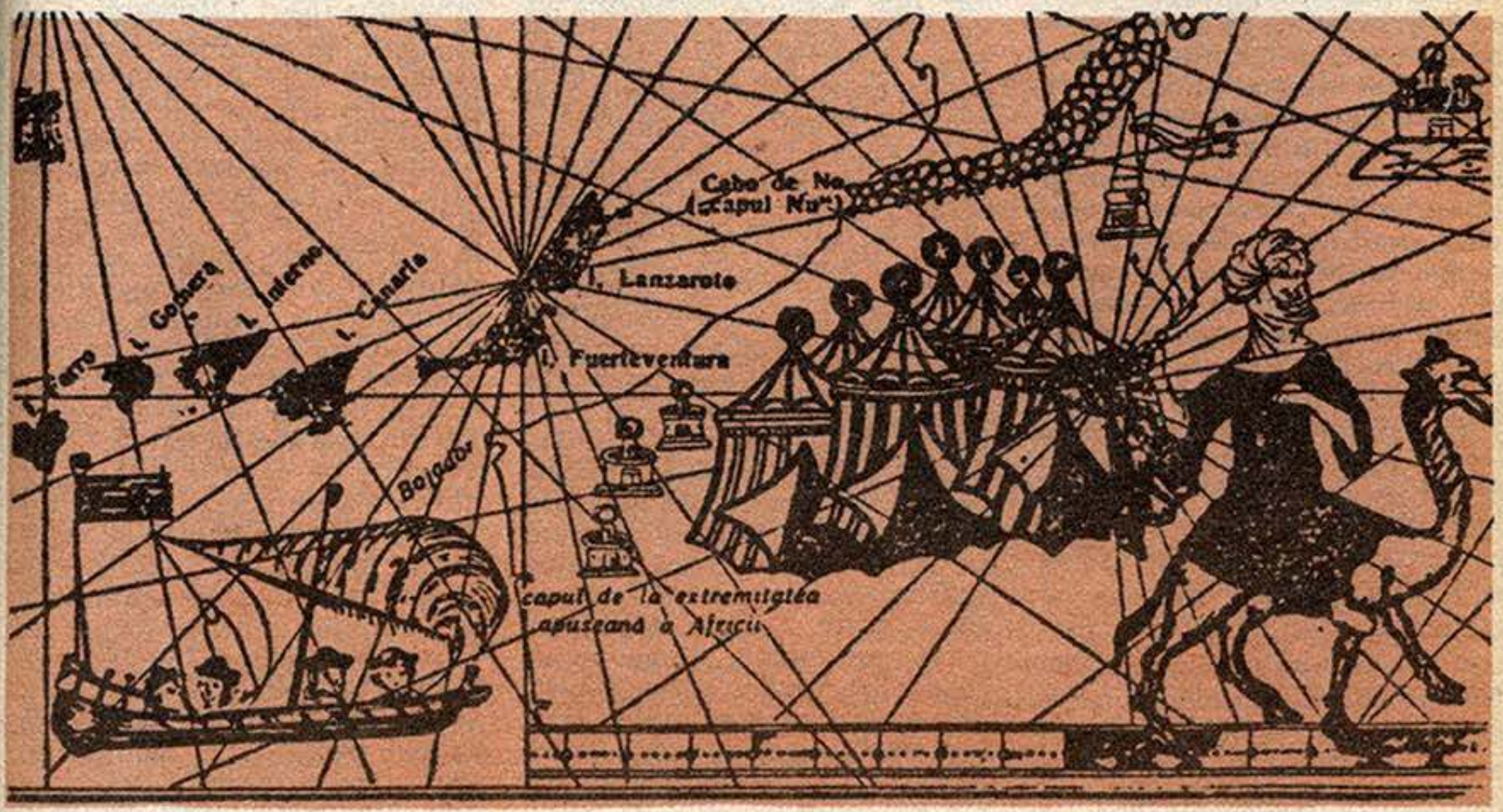

LEON AFRICANUL SAU ODISEEA UNUI NEOBIȘNUIT CĂLĂTOR

La Fez, pentru mulți ani

La 6 ianuarie 1520, în basilica San Pietro din Roma se desfășura o ceremonie mai puțin obișnuită: papa Leon X, fiul lui Lorenzo Magnificul, boteza un călător musulman, capturat în urmă cu cîteva luni de un corsar sicilian. Îi dădea propriul său nume: Ioan-Leon de Medicis. Dar la curtea pontificală călătorul avea să fie numit simplu, Leon Africanul.

Vreme de patru secole, acest nume a rămas celebru, grație, mai ales, unei cărți scrise în italiană, care a slujit ca referință cîtorva generații de istorici; de geografi, de exploratori și chiar unor călători: *Descrierea Africii, a treia parte a lumii*. Încă în 1906, eminentul orientalist Louis Massignon a cercetat-o profund, pentru a scrie *Marocul în primii ani ai veacului XVI: tablou geografic după Leon Africanul*[1] Totuși, după vreo 50 ani, Leon Africanul a căzut într-o oarecare uitare. O uitare nejusti-

În imagine: cu două secole înaintea lui Leon Africanul, călătorii care parcurgeau zona magrebiană a Africii se puteau ghida după astfel de planuri.

[1] Profesor la Collège de France și la École des hautes études, Louis Massignon (1883-1962), bun prieten cu Claudel și Mauriac, a lăsat studii valoroase despre civilizația islamică. Spre sfîrșitul vieții, în timpul crizei marocane și algeriene, s-a pronunțat, prin lucrările lui, pentru menținerea dialogului între Occident și lumea arabă. Principalele sale articole au fost reunite sub titlul *Parole donnée* (1962).

ficată, nu numai datorită calității operei sale, ci și pentru că însăși viața personajului este o adevărată epopee. Avea trei ani în 1492, cînd orașul său natal, Granada, a căzut în mîinile regilor catolici. Era faza ultimă a Reconchistei, ce punea capăt celor opt secole de prezență islamică în Spania. Opt secole care se prezintă, cu trecerea timpului, ca o adevărată epocă de aur: musulmani, evrei și creștini coexistaseră, producînd și creînd în diferite domenii ale științei și gîndirii[1]. Nume ca Averroes, medic și filosof, continuator al filosofiei lui Aristotel, Avenzoar, unul dintre medicii practicieni arabi celebri ai timpului, și Maïmonide, filosof și medic evreu, au reprezentat-o cu strălucire. Ca și cel al lui Leon Africanul, care a fost succesiv musulman și creștin, lăsînd scrieri în latinește, în arabă și în ebraică, cît și în italiană. Fiu al Granadei, acest personaj apare ca un epilog la istoria orașului său sau ca un post-scriptum patetic, plasat sub semnul exilului. Căci Spania sfîrșitului veacului XV este un amestec de măreție și micime, iar anul 1492, anul descoperirii Americii, este și cel al expulzării evreilor sefarzi și al începutului exodului masiv al musulmanilor[2]. Doctrina „purității sîngelui" este la mare cinste și justifică toate fărădelegile Inchiziției[3]. Leon, care mai poartă încă numele de Hasan ibn Mohammed al-Wazzan, se îmbarcă pentru coasta marocană și se instalează, pentru ani îndelungați, în orașul Fez.

Acestei cetăți, capitala politică și culturală a Magrebului, unde-și petrece toată tinerețea, Leon îi va face o descriere minuțioasă, rămasă o adevărată capodoperă a genului. O descriere a monumentelor, dar mai ales de moravuri și obiceiuri ale oamenilor. „La Fez, scrie el, de exemplu, există bărbați care se îmbracă precum femeile și poartă, ca și ele, podoabe. Își rad barba și merg pînă într-acolo, încît imită femeile în felul lor de a vorbi. Ba chiar și țes!" Sau, o altă descriere, a nunților: „La Fez, cînd soțul o conduce pe soție la el acasă, o așază mai întîi într-un cufăr de lemn, acoperit cu stofe frumoase de mătase sau brocart. Cîțiva hamali ridică cufărul pe cap. Cortegiul este alcătuit din prietenii tatălui miresei și ai mirelui, avînd flaute, goarne, tamburine și numeroase torțe... Cînd ajung în piața principală, lîngă moscheea cea mare, soțul salută pe părinții miresei, apoi, fără întîrziere, se duce acasă la el pentru a-și aștepta soția în camera nupțială. Tatăl, frații și unchii miresei o însoțesc pînă la ușa acestei camere, unde perechea se închide pe dată. În acest timp se pregătește masa de nuntă".

Leon își relevă patria de adopție cu rigoare, cu un surprinzător simț al amănuntului și anecdotei și — cel mai adesea — cu o remarcabilă obiectivitate. Dar dorul de călătorie îl conduce foarte curînd către alte meleaguri, pe care le observă cu aceeași perspicacitate. Încă de la vîrsta de 17 ani, îl însoțește la Tombuctu, în Mali, pe unul dintre unchii săi, trimis ca ambasador de către sultanul din Fez pe lîngă Mamadu Ture, puternicul monarh al regatului Songhai[4]. Cîțiva ani mai tîrziu, o a doua călătorie îl va duce prin Sahara de la apus la răsărit, străbătînd succesiv cincisprezece regate diferite, înainte de a ajunge în valea Nilului.

Un Leon îl botează pe altul

Ca prin minune, Leon se află în Egipt chiar în momentul cînd sultanul otoman Selim ocupă țara, nimicind imperiul mamelucilor, care dura de mai bine de 270 ani[5]. Sîntem în ianuarie 1517. Otomanii sînt pe cale să devină adevărați stăpîni ai lumii musulmane. Se pregătesc să înainteze pînă în inima Europei creștine. Curînd, în septembrie-octombrie 1529, vor face tabără sub zidurile Vienei. Lui Leon, atent la răsturnările politice ale momentului, nu-i scapă nici viața cotidiană a orașului Cairo, unde aruncă o privire atentă asupra femeilor: „Doamnele acestui oraș se îmbracă bogat. Ies din casă strălucind de giuvaeruri, pe care le poartă în ghirlandă pe frunte și în jurul gîtului. Pe cap, pălării de mare preț, înguste și înalte, în formă de tub. Îmbrăcămintea se compune dintr-o rochie de postav cu mîneci înguste. Pe obraz, un mic văl negru din stofă foarte fină, dar cam aspră; parcă ar fi făcută din păr. Grație acestui văl, ele pot să-i vadă pe bărbați, fără însă ca aceștia să le poată recunoaște. În picioare, ghetuțe sau încălțări după moda turcească. Aceste doamne sînt ceremonioase și dau atîta importanță la clevetiri, încît nici una dintre ele nu catadicsește să toarcă, să coasă sau să gătească. Soții trebuie să cumpere la birt mîncare gata preparată... În plus, ele se bucură de o mare independență. Astfel, cînd soțul este plecat la lucru, soția se îmbracă și se parfumează, apoi ia un măgar și se duce să se plimbe în oraș, pentru a-și vizita rudele și prietenii".

După mai multe călătorii în Egipt, Hasan-Leon se duce, ca orice bun musulman, în pelerinaj la Mecca. Intenționează să descrie într-o carte „Arabia pustie, Arabia fericită, Arabia pietroasă, ca și Babilonia". Dar lucrarea nu s-a găsit. Cel puțin, nu încă. Ambiția lui Leon era să scrie o geografie universală monu-

---

[1] Între anii 711 și 718 a avut loc cucerirea de către arabi a Peninsulei Iberice (cu excepția regiunilor muntoase ale Galiciei, Asturiilor și a Țării bascilor), care au întemeiat aici un emirat (din 929 califat), cu capitala la Cordoba (*Magazin istoric*, nr. 1/1985). În sec. VIII a început Reconchista, iar în veacurile următoare, pe teritoriile recucerite, au luat naștere regatele Leon, Castilia, Aragon, Navarra, Portugalia. Rînd pe rînd, au fost eliberate Toledo, Lisabona, Cordoba, Sevilla, Cadiz. În 1479, prin unirea Aragonului cu Castilia, s-a constituit regatul Spaniei, iar în 1492, prin cucerirea Granadei, ultimul bastion deținut de arabi, a luat sfîrșit Reconchista.

[2] La 31 martie 1492, s-a decretat expulzarea evreilor neconvertiți la creștinism, iar la 11 februarie 1502 o măsură similară a fost luată împotriva maurilor. Aceste măsuri au contribuit la declinul economic al Spaniei.

[3] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969, 3/1970, 3/1983.

[4-5] *Magazin istoric*, nr. 1/1973; 3/1985.

mentală, a cărei primă parte trebuia să trateze Europa, a doua Asia, a treia Africa. Așa se explică faptul că în *Descriere* el califică continentul negru „a treia parte a lumii".

Revenind de la locurile sfinte ale islamului, călătorul este capturat de un pirat sicilian, Pietro Bovadiglia. Probabil pentru a obține iertarea vreunei crime de-ale lui, acesta se grăbește să-l ofere pe prizonier papei Leon X. În epocă se obișnuia ca maurii capturați pe mare să fie folosiți ca sclavi de către notabili romani și, în special, de oamenii bisericii. După cum se obișnuia, și creștinii capturați de pirații din nordul Africii își sfîrșeau viața pe pămînt islamic.

Destinul lui Hasan al-Wazzan rămîne totuși deosebit: Leon X, mare papă al Renașterii, protector al artelor, un Medici de o mare deschidere a minții, înțelege imediat că nu are de-a face cu un maur oarecare, ci că providența i-a scos în cale un învățat, un diplomat, un călător, mai ales, care a străbătut numeroase ținuturi necunoscute. Și, în loc să-și folosească sclavul la treburi nedemne, el îl dă în grija a trei episcopi, care aveau obligația să-i predea principiile religiei creștine și, bineînțeles, latina și italiana. După aproximativ un an, Hasan al-Wazzan este botezat de papă, în ziua de Bobotează.

Un trist privilegiu

Hasan al-Wazzan, diplomat și călător musulman și pelerin pe deasupra, este eclipsat vreme de zece ani de geograful creștin Leon Africanul. Instalat la Roma, Hasan-Leon va preda araba și va scrie mai multe lucrări. Unele sînt încă de negăsit, precum *Manual de credință islamică*. Puținul pe care-l spune în *Descriere* despre această carte ne face să credem că o concepea ca o explicație succintă și obiectivă a principiilor islamului, adresată cititorilor creștini, în așa fel încît să risipească neînțelegerile seculare care împiedicau cele două lumi să se întîlnească în altă parte decît pe cîmpurile de bătaie. Printre lucrările care au fost găsite în bibliotecile italiene se află o culegere de biografii rezumate ale unor personaje ilustre aparținînd lumii arabe, redactată în latină, precum și elementele arabe și ebraice ale unui lexicon poliglot.

Leon Africanul cunoaște celebritatea grație *Descrierii Africii*. Publicată pentru prima oară în italiană, la Veneția, lucrarea devine imediat ceea ce se numește azi un bestseller.

Multe dintre hărțile întocmite în sec. XVI și chiar mai tîrziu sînt inspirate din indicațiile sale, adesea foarte precise. Unii autori au susținut chiar că, fără *Descrierea* lui Leon Africanul, pătrunderea europeană în anumite regiuni ale Magrebului și ale Sahelului nu s-ar fi putut opera atît de ușor. Nici geograful însuși nu a prevăzut o atare folosire a cărții pe scară largă. El s-a mulțumit să călătorească și să-și consemneze observațiile.

Dar care erau oare mobilurile călătoriilor sale? Nu este

(Continuare în p. 61)

Despre locuitorii Berberiei

Africanii care locuiesc în orașele Berberiei (Africii de Nord), mai ales cei de pe litoralul mediteranean, sînt oameni cu mare plăcere de a se instrui și care se consacră studiilor cu multă dăruire. Printre aceste studii, pe primul loc se află disciplinele umaniste, teologia și dreptul mahomedan. Ei au studiat, de asemenea, matematicile, filosofia și chiar astronomia. Dar de vreo 400 de ani, multe dintre aceste științe le-au fost interzise de către doctorii și suveranii lor. La fel și filosofia.

Locuitorii Africii sînt, de asemenea, foarte devotați. Ascultă de doctorii și preoții lor și manifestă un mare interes pentru a cunoaște cele trebuincioase religiei lor. Merg regulat să se roage în temple și suportă, cu o incredibilă răbdare, neplăcerile abluțiunilor rituale dinaintea rugăciunilor. Își spală foarte des tot corpul, cum mi-am propus să arăt în cartea a doua din lucrarea mea consacrată credinței și legii mahomedane.

Orășenii Berberiei sînt oameni ingenioși, după cum se constată și din calitatea lucrărilor de diverse naturi pe care le execută. Sînt foarte bine crescuți și foarte curtenitori, de o mare bunătate. Rareori pot comite o răutate. Poartă adevărul în suflet și pe limbă, chiar dacă altfel stăteau lucrurile în secolele trecute, dacă este să dăm crezare istoriei scrise de autorii latini. Sînt oameni valoroși și de un mare curaj, mai ales cei de la munte. Își respectă cuvîntul într-atît, încît preferă să-și piardă viața decît să nu-și țină făgăduiala. Foarte geloși, mai bine își expun viața decît să suporte un afront la adresa femeilor lor. Sînt avizi de bogății și onoruri, dar, în același timp, săraci și orgolioși. Pentru comerț, străbat lumea în lung și în lat. Merg oricînd, în scopuri comerciale, în Egipt, Etiopia, Arabia, Persia, în India și Turcia. Pretutindeni sînt bine văzuți și onorați, pentru că sînt competenți în meseria pe care o profesează.

Pudici și cinstiți, nu folosesc niciodată în public cuvinte indecente. Cel mai tînăr se arată respectuos față de cel mai în vîrstă, atît în conversație, cît și în alte ocazii. Acest respect se manifestă prin aceea că, în prezența tatălui său, a unchiului său, tînărul nu îndrăznește să vorbească nici despre dragoste, nici despre fata pe care o iubește. De asemenea, el se rușinează să cînte un cîntec de dragoste față de un om mai în vîrstă sau față de copii.

Sînt obiceiuri și tradiții de bună educație ale orășenilor Berberiei.

Locuitorii Numidiei sînt mai cultivați decît aceștia din urmă, căci ei se supun legilor moralei și studiază legea mahomedană. Dar nu știu mare lucru despre științele naturale. Pricepuți în mînuirea armelor, sînt curajoși și foarte buni.

(Din lucrarea lui Leon Africanul Descrierea Africii)

1939-1945.

CORESPONDENŢĂ SECRETĂ

CASA ALBĂ — DOWNING STREET 10

Telegramei prezidenţiale de felicitare la a 70-a aniversare a zilei sale de naştere, Churchill i-a răspuns cu încetineală[1]. Abia în 3 decembrie 1944 şi-a declarat „profunda recunoştinţă", **neuitînd insinuarea referitoare la asocierea anglo-americană, postbelică, pentru care folosea orice prilej:** „Nu am cuvinte să vă spun cît apreciez prietenia Dv. şi cît sper în ea pentru viitorul lumii, dacă amîndoi vom fi la îndemînă". **Premierul britanic era frămîntat de perspectivele relaţiilor cu Statele Unite, în contextul supunerii la noi încercări a acestor relaţii, sub presiunea evenimentelor.**

O profundă criză se produsese în aceeaşi zi la Atena. În urma ordinului din 1 decembrie al comandantului forţelor britanice, generalul-locotenent R. Scobie, de dizolvare a forţelor ELAS, miniştrii aparţinînd EAM (Frontul Naţional de Eliberare) demisionaseră din guvern, iar în cursul marilor demonstraţii de protest căzuseră numeroşi morţi şi răniţi[2]. În tot cursul nopţii următoare, Churchill a urmărit ştirile din capitala elenă. Fără a consulta pe cineva, el a redactat o telegramă către generalul Scobie, conţinînd propoziţia: „Tratează Atena ca un oraş cucerit". L-a chemat apoi pe secretarul de serviciu şi i-a dat dispoziţii să o expedieze imediat. John Colville, secretarul său particular, îşi aminteşte: „Se făcuse aproape 5 a.m. şi eram obosit. Exista o regulă ca acele telegrame destinate numai ochilor britanici, dar care se transmiteau prin Cartierul general al Forţelor aliate [AFHQ — n.n.] **din Caserta, Italia, să fie marcate «Guard»[3]. Am uitat să scriu importantul cuvînt în capul textului dactilografiat. L-am pus într-o cutie roşie, cu etichetă roşie[4] şi am ordonat unui curier militar să-l ducă la Foreign Office[5]. M-am culcat. În cursul dimineţii, ministrul american la Caserta, dl. Kirk[6], a găsit pe biroul lui de la AFHQ copia telegramei, pe care a retransmis-o Departamentului de Stat. Preşedintele, deşi a deplîns atitudinea lui Churchill faţă de Grecia, a recunoscut, fără îndoială, că aceasta era o sferă de influenţă britanică[7] şi că nici un fel de trupe americane nu erau implicate. Totuşi «scursă» în presa americană, informaţia a explodat public"[8].**

---

[1] Continuăm publicarea acestui serial, început în nr 4/1987 de Corneliu Bogdan, continuat în nr. 1-4/1988 de Eugen Preda, pînă la interdicţia din 10 februarie 1988 şi reluat în februarie 1990.

[2] După evaluări americane, în ziua de 3 decembrie fuseseră omorîte între 10 şi 21 persoane şi rănite peste o sută.

[3] „Ţine-ţi limba" sau „Fii cu ochii în patru".

[4] Culoare indicînd mesaje foarte importante, strict secrete şi urgente.

[5] Clădirea, aflată vizavi de Downing Street 10, dispunea de un principal centru de telecomunicaţii.

[6] Alexander C. Kirk (1888-1979) fusese ministru S.U.A. în Egipt şi Arabia Saudită (1941-1943), apoi ambasador pe lîngă guvernul grec în exil la Cairo. În momentul respectiv, era reprezentant american la AFHQ şi în Consiliul consultativ pentru Italia şi ambasador în Italia.

[7] Încă de la întîlnirea cu Stalin, din 9 octombrie 1944, în cadrul conferinţei „Tolstoi" (9-20 octombrie) — tratativele între şefii guvernelor sovietic şi britanic —, premierul englez l-a înştiinţat pe Stalin că „el a pregătit un document destul de murdar şi rudimentar, în care se arată împărţirea influenţei Uniunii Sovietice şi Marii Britanii în România, Grecia, Iugoslavia, Bulgaria" [textul este reprodus după minuta sovietică a convorbirii Stalin-Churchill].

După cum notează în memoriile sale, Churchill i-a spus lui Stalin: „Să reglementăm chestiunile noastre în Balcani. Armatele dv. se găsesc în România şi Bulgaria. Noi avem acolo interese, misiuni şi agenţi. Să nu ne certăm pentru nimicuri. În ce priveşte Anglia şi Rusia, sînteţi de acord să ocupaţi o situaţie predominantă în proporţie de 90 la sută în România pentru ca noi să ocupăm o situaţie predominantă de 90 la sută în Grecia şi de egalitate 50-50 la sută în Iugoslavia?. În timp ce se traduceau aceste cuvinte, am luat o coală de hîrtie şi am scris [reproducem, pentru prima oară documentul în facsimil].

Am predat această foaie lui Stalin, care asculta traducerea. S-a lăsat un moment de tăcere. Apoi el a luat un creion albastru şi, după ce a bifat coala, în semn de aprobare, mi-a înapoiat-o. Totul a fost rezolvat în mai puţin timp decît a fost necesar a-l descrie. Bineînţeles, noi studiasem îndelung şi atent problema şi nu ne ocupam decît de acorduri referitoare la perioada războiului.

Toate problemele mai vaste erau rezervate, de o parte şi de cealaltă, pentru ceea ce noi speram atunci că trebuie să fie o conferinţă paşnică după victorie".

În lucrarea sa memorialistică *Straniţi diplomaticeskoi istorii* [Pagini de istorie diplomatică], diplomatul sovietic V. Berejkov, interpret al lui I.V. Stalin, relatează astfel momentul: „Cît timp i s-au tradus cuvintele în limba rusă, Churchill a scris aceste rapoarte de procentaj pe o bucată de hîrtie şi i-a întins foaia lui Stalin peste masă. Acesta a aruncat o privire fugitivă peste ea şi i-a dat-o înapoi lui Churchill. A urmat o pauză, hîrtiuţa stătea pe masă. Churchill n-a mai atins-o. În sfîrşit, a continuat:

— Nu va fi socotit oare mult prea cinic din partea noastră faptul că am rezolvat atît de simplu probleme care afectează milioane de oameni? mai bine să ardem hîrtia asta...

— Nu, păstraţi-o la dv. — a spus Stalin" [*Magazin istoric*, nr. 6/1985, 4/1988].

[8] John Colville, *Footprints in Time. Memories*, Londra, 1979, pp. 171-172. Vîlva şi criticile stîrnite, după opinia lui Colville, n-au modificat poziţia premierului, ba, „mai curînd, el a savurat focul de artificii desfăşurat" *(Ibidem)*.

Un apel vizionar

„Nefiind în stare să ne întîlnim — i-a scris premierul lui Roosevelt, la 6 decembrie 1944 —, *consider că a venit timpul să vă supun serioasa şi dezamăgitoarea situaţie a războiului, cu care ne confruntăm la încheierea acestui an*". Revărsarea de pesimism era alimentată atît de faptul că *„noi am eşuat în mod cert să realizăm obiectivele strategice*", cît şi de disputa violentă izbucnită în cursul Conferinţei internaţionale asupra aviaţiei civile (1 noiembrie-4 decembrie), convocată la Chicago, în urma insistenţelor Statelor Unite. La 21 noiembrie, preşedintele îl avertizase pe Churchill: *„Conferinţa aviaţiei este în impas*", deoarece *„oamenii Dv. cer acum limitări ale numărului de avioane, indiferent de propunerile de trafic. Aceasta mi se pare o formă de strangulare*".

Roosevelt a solicitat să se dea instrucţiuni telefonice delegaţilor britanici, *„astfel ca noi să putem aranja, dacă este posibil să cădem de acord. Ar fi, desigur, regretabil, dacă asupra acestei chestiuni conferinţa s-ar prăbuşi*". Churchill a replicat a doua zi că *„noi am mers pînă la limita concesiilor*", dar că delegaţia americană a depăşit înţelegerile anterioare şi guvernul britanic nu poate accepta propunerile *„de participare la traficul între două ţări vecine de către avioanele unei ţări terţe*[1]".

La 24 noiembrie, preşedintele a ales drept modalitate de a-i răspunde premierului instruirea ambasadorului american la Londra, J. Winant, de a informa la Downing Street 10 că *„în cazul în care conferinţa se încheie fără a ajunge fie la un acord deplin, fie la unul pe care poporul american l-ar considera că îi împiedică dezvoltarea sau folosirea marilor rute aeriene, repercusiunile vor afecta serios multe alte situaţii. Noi facem tot ce putem pentru a veni în întîmpinarea necesităţilor voastre de împrumut şi închiriere. Vom avea de făcut faţă Congresului în acest subiect, în cîteva săptămîni, şi aceasta nu va fi într-o dispoziţie generoasă, dacă el şi poporul* [Statelor Unite] *vor simţi că Regatul Unit nu a aprobat un acord general avantajos*".

[1] Statele Unite voiau să se recunoască pentru avioanele lor „libertatea de a îmbarca şi debarca traficul între punctele rutei".

Confruntat cu ameninţarea suspendării angajamentelor de la Quebec-II (14-17 septembrie 1944) privind legea de împrumut şi închiriere, Churchill, la 28 noiembrie, a repetat că nu-şi poate da asentimentul, dar propune amînarea problemei pentru *„cîteva săptămîni sau chiar luni, timp în care ambele părţi vor persevera în culise pentru o înţelegere*". De la început, premierul exprima *„marea nelinişte*" ce i-a cauzat comunicarea preşedintelui, deoarece *„imperiului britanic i se cere să pună bazele sale de nepreţuit şi de neînlocuit pentru transportul aerian deasupra întregii lumi la dispoziţia ţărilor în stare să le folosească. Aceasta înseamnă, desigur, să le punem în primul rînd şi în bloc la dispoziţia Statelor Unite*".

În concluzia acestui mesaj[2], Churchill prefigura: *„Veţi avea cea mai mare flotă din lume. Veţi avea, sper, cea mai mare forţă aeriană. Veţi avea cel mai mare comerţ. Veţi avea tot aurul. Dar toate aceste fapte nu-mi copleşesc mintea de teamă, fiindcă sînt convins că poporul american, sub reaprobata Dv. conducere, nu va ceda unor ambiţii deşarte şi că dreptatea şi corectitudinea vor fi luminile care îl vor călăuzi*".

[2] Profesorul W.F. Kimball — editorul corespondenţei complete Roosevelt - Churchill din timpul celui de-al doilea război mondial, apărută în trei volume la New York, în 1984 — caracteriza acest mesaj drept „o dureroasă recunoaştere că statutul Marii Britanii ca putere majoră depinde acum de asistenţa şi cooperarea americană".

Situaţia creată în Grecia la sfîrşitul anului 1944 îl preocupă în mod deosebit pe Churchill: car de luptă britanic pe o stradă din Atena ...

Zi-record în traficul telegrafic

Mesajul premierului din 6 decembrie trecea *„în revistă întreaga scenă, în toată anvergura și dimensiunea ei, și este limpede că sîntem confruntați cu diferite grade de probabilitate:*

a) *o considerabilă întîrziere în a ajunge la Rin și o și mai mare întîrziere în forțarea lui pe cel mai scurt drum spre Berlin*[1];

b) *un pronunțat grad de zădărnicire a planurilor în Italia*[2];

c) *posibilitatea de retragere spre casă a unei mari părți a forțelor germane din Peninsula Balcanică*[3];

d) *năruirea planurilor în Birmania;*

e) *eliminarea din luptă a Chinei*[4].

Dacă vom compara aceste realități cu rozele speranțe ale popoarelor noastre, în ciuda eforturilor comune de a rezolva dificultățile, se naște obligatoriu întrebarea: «Ce avem de făcut în această situație?».

Îngrijorarea mea a crescut și mai mult în momentul în care s-au spulberat toate speranțele că noi trei am putea să ne întîlnim curînd și cînd o nouă întîlnire a Dv. și a mea cu statele noastre majore a fost amînată sine die. *Planurile noastre britanice depind de ale Dumneavoastră, problemele noastre anglo-americane trebuie cel puțin examinate ca un întreg, iar telegraful și telefonul, de cele mai multe ori, întunecă sfatul. În consecință, consider că în cazul în care nu puteți Dv. înșivă să veniți înainte de februarie, mă văd nevoit să vă întreb dacă n-ați putea să-i trimiteți pe șefii Dv. de stat-major, cît mai curînd posibil, la Londra, unde vor fi aproape de principalele Dv. forțe armate și de generalul Eisenhower și unde ar putea fi studiată, cu calm și răbdare, întreaga scenă furtunoasă, vizînd o acțiune cu concertare tot atît de strictă ca și aceea care a marcat campania noastră din 1944"*[5].

...și parașutiști englezi pe aerodromul Megara, din apropierea capitalei elene

Data de 6 decembrie 1944 a rămas memorabilă pentru desfășurarea corespondenței Casa Albă-Downing Street 10. În afară de acest text, în acea zi Churchill a mai trimis alte patru, iar Roosevelt a expediat tot patru, înregistrîndu-se recordul de mesaje pentru o singură zi. Premierul era atît de hărțuit, încît, în acea miercuri, a anulat toate convocările de colaboratori pe care le stabilise, unii, ca H. Mc. Millan, venind de la mii de kilometri și aflîndu-se în drum spre Washington.

Un filon dramatic găsim în schimbul de cuvinte privind Italia și, implicit, politica bri-

---

[1] În noiembrie 1944, Aliații au lansat ofensiva pentru a stabili, înainte de venirea iernii, un front larg pe Rin, dar numai trupele franceze au atins fluviul în cîteva puncte, între frontiera cu Elveția și Strasbourg, oraș eliberat la 23 noiembrie (*Magazin istoric*, nr. 10/1979).

[2] Trupele aliate erau blocate în munții de la sud de Bologna și La Spezia, ofensiva lor urmînd a fi reluată în aprilie 1945.

[3] Afirmație cel puțin curioasă. După eliberarea Belgradului (20 octombrie), armata populară de eliberare națională iugoslavă a procedat la lichidarea rămășițelor trupelor germane din Serbia, Muntenegru și Macedonia, ceea ce s-a și realizat pînă la sfîrșitul lui decembrie. Cît privește Ungaria, de la 29 octombrie, trupele sovietice și române participau la „Operația Budapesta", zdrobind forțele inamice între Tisa și Dunăre și ajungînd, la 26 noiembrie, la centura exterioară de apărare a Capitalei.

[4] Ofensiva japoneză în sudul Chinei făcuse statul major american să dea prioritate înfruntării ei în raport cu sprijinirea „Operației Capital", declanșată în Birmania centrală în octombrie și care avea printre scopurile ei redeschiderea căii terestre de aprovizionare a Chinei. În plus, americanii erau înclinați să suspecteze că ofensiva în Birmania urmărea, în primul rînd — cum notează profesorul W. F. Kimball — „restaurarea puterii și prestigiului britanic în Asia de sud și sud-est".

[5] Răspunzînd la 9 decembrie acestui mesaj, Roosevelt scria: *„Mă aflu la Warm Springs, în Georgia, pentru zece zile de odihnă după campania* [electorală] *și totul pe linie personală merge bine. Poate nu sînt suficient de aproape de tablou pentru a mă simți atît de dezamăgit ca Dv. de situația războiului și, de asemenea, probabil fiindcă în urmă cu șase luni nu am fost atît de optimist ca Dv. în ce privește elementul timp... Totuși, marea noastră strategie asupra căreia am fost de acord se dezvoltă conform planului... De acum pînă la primăvară, cînd gheața se va termina, multe se vor întîmpla. Vom ști atunci mult mai mult decît acum".*

tanică în Grecia[1]. Churchill scria: *„Am fost profund rănit că o diferență de vederi în legătură cu contele Sforza a fost folosită ca prilej pentru o încercare a Departamentului de Stat de a administra o mustrare publică guvernului Majestății Sale"*. În cîteva ore, Roosevelt a mutat răspunderea diferendului la Londra: *„Acest pas* [declarația lui Eden — *n.n.*] *a fost întreprins fără o consultare prealabilă cu noi și este complet contrar politicii pe care am căutat să o urmăm în Italia, după conferința de la Moscova de anul trecut[2]... În aceste condiții, noi n-am avut alternativa decît să facem clară poziția noastră"*.

Tot atît de prompt a răspuns președintele și unui mesaj al premierului privind convorbirile Stalin-de Gaulle, de la Moscova, ziua de 6 decembrie devenind nu numai cea a recordului de volum al corespondenței, dar și al operativității în ping-pongul epistolar. Liderul francez s-a dus în capitala sovietică, fără a se consulta în prealabil la Londra sau la Washington. Pe 2 și 3 decembrie, Stalin a comunicat lui Roosevelt și, respectiv, lui Churchill că generalul de Gaulle a pus chestiunea frontierei Franței pe Rin și a încheierii unui pact de asistență mutuală franco-sovietică, analog pactului anglo-sovietic[3].

La 6 decembrie, Churchill a transmis președintelui copia răspunsului pentru Stalin, în care a propus încheierea unui tratat tripartit anglo-sovieto-francez și a adăugat numai pentru Roosevelt: *„În acest fel, noi putem fi siguri că obligațiile noastre mutuale, ale fiecăruia față de celălalt, sînt armonizate de la început"*. Imediat, Roosevelt a transmis două telegrame. Prima conținea copia mesajului către Stalin, din aceeași zi, în care nu avea obiecție la încheierea pactului sovieto-francez. A doua preciza, în legătură cu propunerea lui Churchill privind pactul anglo-sovieto-francez, că avea dubii, *„dat fiind afectul la un astfel de aranjament asupra problemei unei organizații internaționale de securitate, căreia, după cum știți, îi acord cea mai înaltă importanță. Mă tem că un pact tripartit ar putea fi interpretat de opinia publică de aici ca un concurent al viitoarei organizații mondiale, în timp ce un acord bilateral între Franța și Uniunea Sovietică, similar celui sovieto-britanic, ar fi mai de înțeles"*[4]. De asemenea, Roosevelt sublinia: *„Mă mențin încă la poziția mea că orice încercare de a-l include pe de Gaulle în întîlnirea noastră în trei va introduce doar un factor de complicare, un factor nedorit"*[5].

Telegrama, care încheia „ziua-record", avea doar cîteva cuvinte și era singura lipsită de opinii diferite *(„A. Dv. 847. Sîntem de acord cu declarația propusă")*, dînd încuviințarea publicării periodicului comunicat referitor la... războiul antisubmarin.

Al doilea brad de Anul Nou

Sărbătorile de iarnă au fost marcate de un schimb de felicitări de circumstanță, laconice. Pentru 25 decembrie, președintele a făcut să fie expediat pe calea aerului un brad. Pe cel din anul precedent, Churchill, aflat în convalescență la Marrakech, nu-l văzuse; el făcuse deliciul nepoților săi. Premierul nu și-a lăsat însă răgazul de a savura atmosfera din jurul celui de-al doilea brad trimis de Roosevelt, deoarece, chiar în ziua de 25 decembrie, a plecat la Atena, unde a sosit în aceeași seară, pentru *„a vedea ce putem face pentru a pune în ordine încîlceala greacă"* — cum scria, a doua zi, președintelui.

Premierul primise de altfel asigurări de la Casa Albă că, în pofida retoricii publice privind *„colonialismul britanic"* și implicațiile represiunilor din Atena, nu se contesta „răspunderea" Londrei pentru Grecia, dar că în sprijinirea prin declarații existau constrîngeri impuse de curentele de opinie din Statele Unite. La 13 decembrie, Roosevelt îi împărtășise lui Churchill: *„Pe cît mă preocup să vă fiu de cel mai mare ajutor în această situație dificilă, există limitări impuse parțial de politica tradițională a Statelor Unite și parțial de reacția potrivnică în creștere din țara noastră. Nimeni nu va înțelege mai bine ca Dv. că eu, atît ca persoană, cît și ca șef de stat, sînt obligat să țin seama de simțămintele opiniei publice. Din aceste motive, nu este posibil ca guvernul meu să se alinieze cu voi în actualul curs al evenimentelor din Grecia"*. Totodată, președintele a sugerat ca toate forțele înarmate din Grecia, nu numai cele conduse de EAM, să fie dizolvate *„lăsînd trupelor Dv. păstrarea legii și ordinii"*.

Prin aceasta nu se modifica directiva inițiată de Roosevelt la 27 mai că *„Balcanii nu vor fi incluși în zona americană de răspundere"* și Churchill a înțeles că era o confirmare a libertății sale de acțiune, chiar în 13 decembrie noi efective

---

[1] Presa americană fiind plină de relatări că A. Eden se opusese numirii lui C. Sforza ca ministru de externe al Italiei, Departamentul de Stat, în fruntea căruia de la începutul lunii decembrie venise E. Stettinius, a dat publicității, la 5 decembrie, o declarație prin care afirma că formarea guvernului italian era o problemă internă a acestei țări și că „această politică trebuie să fie aplicată într-o măsură și mai mare de guvernele Națiunilor Unite în teritoriile eliberate de ele". Eden a considerat că Churchill a fost profund afectat de această declarație, a cărei ultimă frază „implica o severă cenzură a modului în care noi tratăm afacerile grecești" (Cf. *British Foreign Policy in the Second World War*, vol. III, Londra, 1971, p. 461).

[2] Conferința miniștrilor de externe ai S.U.A., Marii Britanii și U.R.S.S. din octombrie 1943 *(Magazin istoric*, nr. 2-8/1985).

[3] Referire la Tratatul pe 20 ani de alianță în războiul împotriva Germaniei și de asistență mutuală și colaborare postbelică, semnat la 26 mai 1942.

[4] La 10 decembrie, Stalin i-a scris lui Churchill: „Am comunicat generalului de Gaulle părerea Dv. că ar fi preferabil un pact de asistență mutuală anglo-franco-sovietic și m-am pronunțat în favoarea adoptării propunerii Dv., dar generalul de Gaulle a stăruit asupra încheierii unui pact franco-sovietic, exprimîndu-și dorința ca pactul tripartit să fie încheiat în etapa următoare". În aceeași zi, fără aceste amănunte, Stalin l-a informat pe Roosevelt despre semnarea pactului franco-sovietic; de asemenea, că examinarea problemei frontierelor postbelice ale Franței, cum opinase președintele, fusese amînată.

[5] De Gaulle n-a uitat niciodată poziția aceasta. Primul indiciu l-a furnizat refuzul invitației făcute de Roosevelt de a se întîlni în timpul unei escale la Alger, în 17 februarie 1945, cînd președintele revenea de la Conferința din Crimeea cu Churchill și Stalin.

britanice în drum spre Orientul Mijlociu fiind deviate spre Atena.

La 28 decembrie, după frenetica activitate din capitala de la poalele Acropolei, premierul a anunțat Casa Albă: *„mă reîntorc cu Anthony* [Eden — *n.n.*] *în Anglia, pentru a-l presa pe regele Greciei să-l numească regent pe arhiepiscop*[1]. *Drept urmare, dacă regele aprobă, aceasta va însemna, desigur, că arhiepiscopul va forma un guvern de zece* [persoane] *sau mai puține. Am conchis că el îl va desemna prim-ministru pe Plastiras*[2] *și că Papandreu nu va fi inclus"*

A doua zi, din Londra, Churchill a informat că *„diseară îl vom îndemna pe regele Greciei să-l numească regent pe arhiepiscop"*. *„În absența unui acord, guvernul Majestății Sale* [britanice — *n.n.*] *va sfătui pe arhiepiscop să-și asume regența și îl va asigura că îl vom recunoaște pe el și guvernul pe care îl va forma ca guvern al Greciei"*[3]. În fața unei asemenea perspective, regele Greciei a acceptat, fapt retransmis lui Roosevelt la 30 decembrie.

Străpungerea germană în Ardeni, declanșată la 16 decembrie, solicitarea făcută Moscovei de a grăbi data ofensivei pe frontul de răsărit și dorința generalului Eisenhower de a trimite în capitala sovietică pe locțiitorul său, pentru un schimb de informații și coordonarea acțiunilor, au fost folosite de Churchill pentru a încerca încă o dată ralierea lui Roosevelt la operații în Balcani. El a sugerat, la 31 decembrie, ca, în același timp cu reprezentantul lui Eisenhower, să se afle la Moscova și generalul H. Alexander[4], pentru coordonarea acțiunilor cu trupele de sub comanda sa. Răspunzînd, la 2 ianuarie, Roosevelt a refuzat: *„vă dați seama de dificultatea de a mă implica în orice operație în Balcani, care nu este esențială pentru înfrîngerea grabnică a Germaniei naziste"*. Președintele nu a fost de acord nici cu prezența lui Alexander la Moscova, locțiitorul lui Eisenhower fiind tot un britanic, mareșalul de aviație A. Tedder, și deci eventual să fie prezent locțiitorul comandantului METO, generalul-locotenent american J.T.Mc. Narney. *„Este foarte important pentru operațiile noastre în Franța și Belgia ca reprezentanții lui Eisenhower să nu întîrzie așteptînd reprezentantul din Mediterana"*[5].

De la Malta la Ialta

Convenindu-se, în cele din urmă, la Washington să se accepte Crimeea ca loc al întîlnirii în trei și aducîndu-i-se la cunoștință decizia, Churchill, în ultima zi a anului 1944, îl asigura pe Roosevelt că *„în mod cert vă voi întîlni la Ialta"* și sugera ca denumire *„«Argonaut»*[6], *care avea o asociere locală, dar nu și deductibilă"*. Pentru a înfrunta primejdiile căutării Lînii de aur, a doua zi, 1 ianuarie 1945, Churchill a adăugat: *„Am fi încîntați dacă* [în drum] *veți veni în Malta. Vă voi aștepta pe chei. Totul poate fi aranjat să vă fie cît mai comod. Să nu mai mergem orbecăind! De la Malta la Ialta! Nimeni să nu ne poată scopi!"*.

La 3 ianuarie, premierul a aflat că ambasadorul Harriman va informa la Moscova că președintele va sosi, via Malta, la Ialta, în 2 sau 3 februarie. În același mesaj, Roosevelt mai scria: *„Sugestia Dv. privind* [denumirea de] *«Argonaut» este binevenită. Dv. și cu mine sîntem descendenți direcți. Luînd în considerație itinerarul vizitei în Marea Neagră, spre marele meu regret, din cauza îndelungatei mele absențe din Washington, va fi necesar să-mi amîn proiectata mea vizită în Regatul Unit pentru o dată ulterioară. Voi face orice efort să aranjez vizita pentru mai sau iunie"*. La 4 ianuarie, Churchill a consemnat: *„Ne pare, desigur, foarte rău că nu veți veni la țărmurile noastre în timpul călătoriei"*.

După două zile, el a încercat un nou demers pentru o coordonare a pozițiilor în Malta, cu participarea șefilor de state majore, înaintea Conferinței din Crimeea. Roosevelt nu a acceptat, în aceeași zi de 6 ianuarie, modificarea graficului ei și a indicat doar cîteva ore disponibile pentru escala în Malta. La 7 ianuarie, a revenit cu o notă mai personală: *„Dacă luați la «Argonaut» pe cineva din familia Dv., mă gîndesc să includ în grupul nostru și pe fiica mea Anna Roosevelt"*. Reacția lui Churchill: *„Ce minunat! Sarah vine cu mine"*. Imediat, în alte două mesaje a reluat campania pentru consultări premergătoare angajării la „Argonaut", inclusiv la nivelul șefilor de state majore, dar și al miniștrilor de externe. De la Casa Albă, replica din 9 ianuarie semăna cu dușurile scoțiene: *„Am dat instrucțiuni lui Mar-*

---

[1] Arhiepiscopul Damaskinos (1891-1949).

[2] Generalul Nikolaos Plastiras (1883-1953) a devenit prim-ministru după demisia lui Papandreu (oficială, dar încă nu publică din seara de 27 decembrie) și a rămas în această funcție pînă în aprilie 1945.

[3] Șeful misiunii SOE în Grecia, în timpul războiului, C.M. Woodhouse, atrăgea atenția că „în timpul ocupației germane a Greciei, cea mai puternică organizație a rezistenței a fost Frontul Național de Eliberare (EAM), care controla o forță armată (ELAS) mai mare decît toate celelalte mișcări de rezistență la un loc" *(New York Review of Books*, October 11, 1984, p. 51). Dar deciziile luate în afara Greciei, în ultimul trimestru al anului 1944, conțineau semințele războiului civil și ale profundelor diviziuni ce au marcat istoria postbelică a acestei țări. În 1981, premierul de atunci, Andreas Papandreu, a recunoscut calitatea EAM și ELAS de participante la rezistența națională, fapt confirmat printr-o lege a Parlamentului de la Atena, în anul următor. În primăvara 1983, s-a întors în țară, după 34 ani de exil, și generalul Markos (Markos Wafiadis), unul dintre cei mai cunoscuți *kapetianos* (denumire a șefilor rezistenței grecești împotriva ocupanților).

[4] În urma morții mareșalului J. Dill, la 4 noiembrie, generalul H.M. Wilson a fost numit în locul lui ca reprezentant al Marii Britanii în Statul Major Combinat de la Washington. Concomitent, la 27 noiembrie, generalul H. Alexander a devenit comandant al teatrului de operații din Mediterana (METO). La preluarea funcțiilor, Wilson și Alexander au fost avansați mareșali.

[5] Pînă la urmă, nici Alexander și nici Mc. Narney nu au plecat la Moscova. Mareșalul Tedder a ajuns la Moscova după declanșarea ofensivei sovietice la 11 ianuarie, între Baltica și Carpați, „o ofensivă — cum scrie profesorul W. Kimball — care i-a permis lui Eisenhower să-și elaboreze singur planurile, știind că germanii nu vor fi în stare să transfere forțe de pe frontul răsăritean pe cel apusean".

[6] În mitologia greacă, participant la expediția lui Iason, la bordul corăbiei Argo, spre Colhida (sudul Caucazului), în căutarea Lînii de aur.

shall. King şi Arnold şi adjuncţilor lor să sosească în Malta în timp util pentru o conferinţă cu şefii Dv. de stat major la 30 ianuarie, înainte de amiază. Cu privire la o întîlnire preliminară între miniştrii de externe şi secretarul de stat, datorită absenţei mele din Washington pe perioada deplasării pe mare spre Malta, nu ar fi potrivit ca Stettinius să lipsească în aceeaşi lungă perioadă. El va veni în Malta şi vă fi cu noi pentru «Argonaut»"

Totuşi, pentru a-l linişti într-o măsură pe Churchill, preşedintele l-a asigurat, la 12 ianuarie, că E. Stettinius va fi în Malta la 31 ianuarie şi că intenţionează să-l trimită pe H. Hopkins la Londra. Într-adevăr, la 21 ianuarie, principalul consilier al Casei Albe a sosit în capitala britanică, dar, cum nota profesorul W. Kimball, „americanul a evitat temele de substanţă care erau pe agendă pentru convorbirile de la Ialta"

Luni, 22 ianuarie 1945, două zile după inaugurarea celui de-al patrulea mandat prezidenţial, Roosevelt a părăsit teritoriul Statelor Unite, la bordul crucişătorului „U.S.S. Quincy", pentru ultima sa întîlnire cu Churchill şi Stalin. La 30 ianuarie, cînd nava se afla în apropierea Mediteranei, Roosevelt, care îşi sărbătorea a 63-a aniversare a zilei de naştere, a primit o scurtă telegramă de felicitare de la Churchill. În dimineaţa de 2 februarie, „U.S.S. Quincy" a ancorat în Malta. Spre dezamăgirea lui Churchill, n-au fost dezbătute probleme politice de fond şi, după mai puţin de douăzeci de ore, preşedintele şi-a continuat călătoria spre Crimeea pe calea aerului. Deşi, în aceeaşi zi de 3 februarie, avionul premierului a sosit pe aeroportul din Saki, Churchill şi Roosevelt n-au mai avut o convorbire în doi decît în a treia zi a conferinţei din Crimeea.

Fundalul întîlnirii (4-11 februarie) era dat de prezenţa forţelor sovietice la 60 km de Berlin, de luptele finale duse de ele în Budapesta şi în apropiere de Viena, în timp ce pe frontul de vest Aliaţii se găseau în faţa liniei Siegfried (circa 500 km de capitala

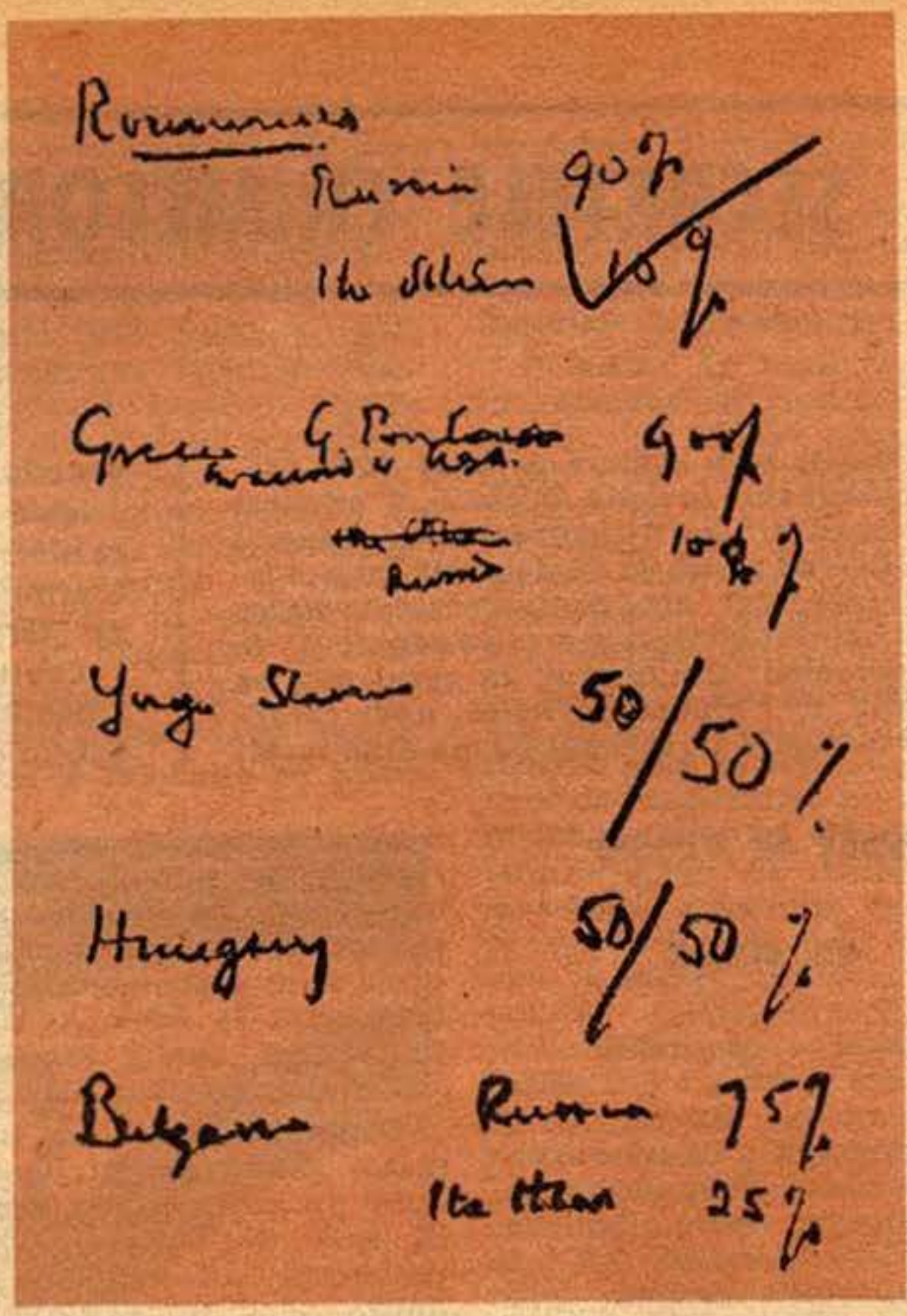

La 9 octombrie 1944, într-o discuţie dintre Stalin, ca şef al guvernului sovietic, şi Churchill, ca şef al guvernului britanic, se împart sferele de influenţă în procentaje, în centrul şi sud-estul continentului. Acest „document destul de murdar şi rudimentar" (cum îl califică W. Churchill), cunoscut în istorie drept acordul „procentajului", a fost confirmat în practica politică postbelică a U.R.S.S. şi anglo-americanilor. Bifările îi aparţin lui Stalin (Facsimil reprodus după lucrarea lui C.L. Sulzberger Such a Peace. The Roots and Ashes of Yalta, *A Giniger Book, Continuum, New York, 1982)*

Reichului). Cea mai importantă decizie militară s-a referit la intrarea U.R.S.S. în războiul împotriva Japoniei, la două-trei luni după înfrîngerea Germaniei. Înţelegerea respectivă a fost perfectată direct între Roosevelt şi Stalin, la 8 februarie, fiindu-i comunicată ulterior lui Churchill. La aceeaşi întîlnire secretă, preşedintele i-a exprimat liderului sovietic speranţa *„că britanicii vor da înapoi Chinei suveranitatea asupra Hong-kongului şi atunci acesta va deveni un port internaţional liber"*. El a adăugat: *„Ştiu că dl. Churchill ar avea puternice obiecţii la această sugestie"*[1]

În timpul conferinţei, corespondenţa dintre Churchill şi Roosevelt a continuat, fără însă a aborda temele majore aflate în discuţie. Ultima întîlnire dintre preşedinte şi premier a avut loc în 15 februarie, la bordul „U.S.S. Quincy", care se pregătea să părăsească rada portului Alexandria (Egipt), pentru lunga călătorie spre casă. Nu există mărturii scrise despre conţinutul convorbirii şi cei doi interlocutori nu aveau de unde să ştie că pentru corespondenţa lor începuse numărătoarea inversă. ■

(Va urma)

Eugen PREDA

Traducerea documentelor:
Dan GHIBERNEA

---

[1] La conferinţă (ale cărei stenograme *Magazin istoric* le-a publicat în nr. 1-6/1967) a fost acceptată formula americană privind procedurile de vot în Consiliul de Securitate, alocarea de locuri separate pentru Ucraina şi Bielorusia în viitoarea organizaţie mondială, regimul de ocupaţie în Germania (Franţei repartizîndu-i-se o zonă). A fost emisă o *Declaraţie asupra Europei eliberate* şi s-a căzut de acord asupra condiţiilor în care să fie format un nou guvern polonez.

SECRETELE CRIMELOR LUI STALIN

În ultimele sale numere pe anul 1989 (46-52), săptămînalul sovietic Ogoniok **a publicat — sub semnătura lui Aleksandr Orlov, general în NKVD — un serial de un deosebit interes istorico-documentar. Este consacrat unuia dintre cele mai odioase sisteme represive cunoscute de istoria omenirii: stalinismul, în cazul dat, pe sol propriu, în Uniunea Sovietică, unde caracterul lui malign s-a exprimat cu maximă forţă, generînd — cum astăzi se ştie mai bine decît oricînd — înfiorătoare copii în alte ţări.** Magazin istoric **a prezentat, în numărul precedent, o primă piesă din lunga serie de crime comise de „tătuc": asasinarea lui Kirov.**

Continuăm să preluăm — cu subtitlurile redacţiei noastre — alte fragmente din serialul apărut în Ogoniok.

Ospăţ în vreme de ciumă

„Procesul" asasinării lui Kirov era primul din seria răsunătoarelor procese pentru lichidarea întemeietorilor partidului bolşevic şi a conducătorilor Revoluţiei din octombrie. Începuse să se aplice concepţia despre „deliciile răzbunării", afirmată de Stalin într-o discuţie amicală cu Kamenev şi Dzerjinski. Era într-o seară de vară a anului 1923, cu mult înaintea tuturor acestor procese [şi cînd mai trăia încă Lenin]. „Să-ţi descoperi duşmanul, să-ţi elaborezi în cele mai mici detalii lovitura ce i-o pregăteşti, să te delectezi cu iminenţa răzbunării şi apoi să mergi să te odihneşti... Ce poate fi mai voluptuos?" — se confesase atunci Stalin.

Buharin, care îl cunoştea mai bine decît oricine pe Stalin-omul politic, a subliniat şi el caracterul lui vindicativ, absolut ieşit din comun. Şi tot Buharin a afirmat că principala trăsătură a lui Stalin era setea nepotolită de putere. În 1928, cînd Buharin era încă membru al Biroului politic şi conducător al Comintern-ului, l-a caracterizat astfel pe Stalin: „Este un intrigant fără principii, care supune totul de pe lumea asta setei sale de putere... Este gata oricînd să-şi schimbe părerile, dacă socoteşte că acest lucru l-ar ajuta să se descotorosească de unul dintre noi... Nu-l interesează decît puterea. Ca să rămînă la putere, ne face uneori concesii, apoi ne sugrumă pe toţi... Stalin nu ştie decît să se răzbune, stă veşnic cu cuţitul la brîu. Ar trebui să reţinem gîndul lui despre «deliciile răzbunării»!"

Stalin nu planificase întîmplător asasinarea lui Kirov în 1934. În acel an ţara începuse să iasă din criza profundă provocată de metodele staliniste aventuriste ale industrializării şi colectivizării. În treacăt fie spus, puţini ştiu că ideea acestei restructurări radicale a economiei i-a aparţinut iniţial lui Troţki. Atunci Stalin s-a ridicat hotărît împotriva ei. A ajuns pînă acolo încît a afirmat, într-o şedinţă a C.C., că pentru Rusia sovietică construirea hidrocentralei de pe Nipru este ca şi cum un ţăran sovietic şi-ar cumpăra gramofon în loc de vacă. Mai tîrziu, după ce a scos opoziţia în afara legii, şi-a schimbat total atitudinea faţă de ideile ei, ba, mai mult, şi le-a însuşit prezentîndu-le drept ale lui.

Acţionînd cu metodele specifice terorii şi constrîngerii, Stalin a refuzat să recunoască acel adevăr simplu că biciul nu înlocuieşte tractoarele şi combinele. Rezistenţa ţărănimii la colectivizare a adus ţara pe marginea catastrofei economice. Stalin a răspuns prin represalii în masă, care au provocat adevărate răscoale ale populaţiei de la sate. În Caucazul de nord şi în cîteva regiuni din Ucraina la înfrîngerea lor au participat forţele armate, inclusiv aviaţia militară.

Dar armata roşie era constituită în cea mai mare parte din fii de ţărani, care în multe cazuri au trecut de partea ţăranilor răsculaţi. În Caucazul de nord, de exemplu, unde o escadrilă a refuzat să se ridice de la sol pentru înăbuşirea mişcării din staniţele căzăceşti, unitatea a fost dizolvată, iar jumătate din efective împuşcată. Frinovski, şeful trupelor de grăniceri care a răspuns de înăbuşirea răscoalelor şi de operaţiile de pedepsire, a raportat la o şedinţă a Biroului politic că în rîurile Caucazului de nord plutesc sute de cadavre. Erau pierderi ale subunităţilor militare. A urmat o cruntă înăbuşire a răscoalei: zeci de mii de ţărani au fost împuşcaţi fără a fi judecaţi, sute de mii — exilaţi în Siberia şi în Kazahstan, unde îi aştepta o moarte lentă.

Încă o consecinţă a colectivizării în masă a fost foametea, care a cuprins Ucraina, fostul grînar al Europei, Cubanul, bazinul Volgăi şi alte raioane ale ţării. Pînă şi ziariştii străini favorabili politicii staliniste au estimat numărul victimelor foametei la 5-7 milioane. În raportul pregătit pentru Stalin, numărul celor morţi prin înfometare era de 3,3-3,5 milioane. Presa apuseană a denumit pe bună dreptate situaţia „foamete organizată".

Sute de mii de copii şi adolescenţi fără adăpost, ai căror părinţi muriseră de foa-

me, fuseseră împuşcaţi sau surghiuniţi, rătăceau prin ţară. Ziarele sovietice nu scriau un rînd despre foamete. Prezentau în schimb comunicări zgomotoase despre rezultatele industrializării şi îl preamăreau pe „înţeleptul şi iubitul" Stalin. Cenzura a devenit de-a dreptul sălbatică. Corespondenţilor presei străine li s-a interzis să iasă din Moscova şi din împrejurimile ei.

Faţă de diplomaţii şi ziariştii străini, guvernul stalinist făcea eforturi disperate să creeze impresia de bunăstare, măcar în Capitală. Trenuri cu alimente destinate unor regiuni erau deseori „confiscate" pe drum şi dirijate spre Moscova. Miliţia nu mai răzbea să adune copiii fără adăpost de pe străzi şi să-i transporte în celulele temniţelor. Iar la teatre, ca şi cum nimic nu se întîmplase, se montau spectacole pompoase, colectivele de balet producîndu-se cu strălucirea lor dintotdeauna. Ospăţ în vreme de ciumă!

În loja a treia: cazacii

În ţară a apărut o îndîrjire generală împotriva regimului, care a cuprins şi pe activiştii de partid. Au fost zile cînd însuşi Stalin a simţit că pămîntul îi fugea de sub picioare. Asculta zilnic rapoartele NKVD-ului, oglinzi ale tulburărilor din ţară. La Şcoala superioară de partid treceau din mînă în mînă foi conţinînd platforma troţkiştilor. La Institutul pedagogic din Moscova s-au difuzat copii ale „testamentului" lui Lenin, interzis. Pe zidurile uzinelor au apărut inscripţii ostile lui Stalin.

În acele zile critice, cînd puterea se clătina, Stalin a hotărît să se descotorosească de toţi rivalii potenţiali. Trebuia să supravieţuiască acestei crize şi să-şi păstreze puterea personală. Între anii 1924-1936 a organizat numeroase epurări ale partidului. Pe locurile celor plecaţi au fost angajaţi funcţionari-birocraţi, gata să îndeplinească, cu capul plecat, orice ordin venit de sus. Cea mai timidă manifestare de independenţă din partea unui membru de partid era suficientă pentru a i se ridica carnetul de partid şi a fi dat afară din serviciu.

În mai 1935, Stalin a dizolvat Societatea vechilor bolşevici, pe care Lenin îi numea „fondul de aur" al partidului. Aceştia urmăriseră cu indignare cum „teoreticieni" de curte staliniști denaturau evenimentele istorice, le falsificau, pentru a-i plăsmui lui Stalin o biografie cît mai impresionantă. Cărţile vechi de istorie a partidului au fost interzise şi înlocuite cu altele

noi, care îl preamăreau pe Stalin. Pe măsură ce trecea vremea, setea sa de autoglorificare devenea tot mai desfrînată. În locul cărţilor de istorie abia întocmite au apărut altele, de-a dreptul fantastice, în care Stalin îl eclipsa total pe Lenin. După lichidarea Societăţii vechilor bolşevici, veteranii partidului au început să dispară, unul după altul, în Siberia. Acolo li se pierdea urma.

A venit rîndul revoluţionarilor din timpul Rusiei ţariste, cei care luptaseră împotriva ţarilor, complotişti care zăcuseră ani şi ani în temniţele ţariste. Şi ei erau acum primejdioşi pentru regimul de putere personală făurit de Stalin. N-a scăpat nici tînăra generaţie, crescută în atmosfera regimului dictatorial. Stalin ştia că tineretul este, prin definiţie, dornic de dreptate şi nerăbdător să se scuture de orice jug. Temîndu-se de el, tiranul a cerut NKVD-ului să-şi extindă reţeaua de informatori în rîndul tinerilor, îndeosebi în întreprinderile industriale şi universităţi.

În zadar. În toată ţara s-au creat cercuri ale tinerilor, unde aceştia îşi dădeau răspunsuri la întrebări cu caracter politic, pe care nu le puteau pune cu voce tare. Dar deseori, lipsiţi de experienţa activităţii ilegale, tinerii cădeau în capcanele întinse de nkvd-işti.

Nemulţumirea populaţiei reiese şi din situaţia comsomoliştilor, care se izbeau permanent de inegalitatea ce domnea în jur: în timp ce tinerii muncitori lucrau la construcţia metroului moscovit zece ore pe zi, deseori pînă la brîu în apa ca gheaţa, copiii vîrfurilor politice străbăteau Moscova în limuzinele luxoase ale „babacilor" lor. Într-o bună zi, opt sute de tineri de la metrou au părăsit lucrul, s-au îndreptat spre sediul C.C. al comsomolului şi acolo şi-au aruncat carnetele de comsomol, proferînd înjurături la adresa guvernului.

Stalin, neplăcut impresionat de acţiune, a cerut convocarea imediată a plenarei Comitetului de partid Moscova, pentru a analiza această primă grevă din istoria comsomolului. În anii 1935-1936, mii de comsomolişti au fost arestaţi şi transportaţi în lagărele din Siberia şi Kazahstan. Simultan, zeci de mii de băieţi şi fete, de a căror loialitate autorităţile se îndoiau, au fost trimişi tot acolo — din propria lor voinţă — „să construiască noi oraşe".

Necontînd pe clasa muncitoare şi pe alte pături ale populaţiei, Stalin a început să-şi caute alt suport social, care să-i susţină regimul puterii personale. Şi l-a găsit: trupele de cazaci, desfiinţate de revoluţie. În vremea ţarului, cazacii fuseseră un stîlp al tronului şi o unealtă de înăbuşire a mişcărilor revoluţionare din Rusia. Ei constituiseră unităţi autonome ale armatei ruse, bucurîndu-se de privilegii deosebite. Educaţi într-un spirit pur monarhist, cazacii fuseseră duşmani convinşi ai revoluţiei.

Stalin a redat trupelor de cazaci toate privilegiile, inclusiv uniforma militară din vremea ţarului. În decembrie 1935, la Teatrul Mare din Moscova, toţi invitaţii au rămas uimiţi că nu departe de Stalin, în loja a treia, stătea o grupă de cazaci în uniformă ţaristă, cu eghileţi de aur şi de argint. În cinstea lor, ansamblul de dansuri din Moscova a interpretat chiar un dans căzăcesc. Stalin şi Ordjonikidze au aplaudat frenetic. De altfel, asistenţa a privit mai mult la atamani decît pe scenă. Cazacii îi erau la fel de necesari lui Stalin cum îi fuseseră ţarului: greu de găsit executori ai ordinelor mai fideli...

Procese mistificate

Procesele de la Moscova au pus întreaga lume în faţa unei dileme: fie toţi tovarăşii lui Lenin se transformaseră în trădători şi spioni fascişti, fie Stalin era un falsificator nemaiîntîlnit şi un ucigaş. Confuzia a crescut şi mai mult cînd, în cursul unor procese publice, toţi acuzaţii şi-au recunoscut vina: se aflau sub hipnoză, depoziţiile le fuseseră smulse sub tortură, acuzaţii îngurgitaseră droguri speciale care le paralizaseră voinţa? La un singur lucru nu se gîndea nimeni: că Stalin avea dreptate şi că vechii tovarăşi ai lui Lenin recunoscuseră crime săvîrşite într-adevăr.

Complotul pe care Stalin îl vedea pretutindeni, pe tot cuprinsul U.R.S.S., luase proporţii uriaşe în închipuirea lui. Conspiraţia avea fire în Germania, Franţa, Danemarca, Norvegia, unde, pasă-mi-te, conjuraţii se adunau pentru a pune la cale uciderea conducătorilor guvernului sovietic şi dezmembrarea U.R.S.S. În întreaga Uniune Sovietică activau zeci de grupări teroriste şi diversioniste, care, chipurile, săvîrşeau atentate la viaţa liderilor, plantau mine şi scoteau din funcţiune întreprinderi industriale. Sute de oameni în decurs de numai patru ani pregătiseră prăbuşirea statului.

NKVD-ul, la fel ca în perioada prerevoluţionară secţia ohranei[1], a primit, prin agenţii săi provocatori, fel şi fel de mărturii documentare. NKVD-ul avea mai multe posibilităţi de recrutare a informatorilor, decît secţia vechii ohrane. Aceasta din urmă nu-l putea ameninţa cu moartea pe revoluţionarul care refuza să fie agent-provocator. NKVD-ul nu numai că-l ameninţa, dar putea să-l omoare fără pronunţarea unei sentinţe de condamnare. Departamentul poliţiei de dinainte de revoluţie putea trimite în exil numai pe revoluţionar, nu se putea atinge de membrii familiei lui. NKVD-ul avea şi acest drept.

La toate aceste procese, paradoxal, acuzaţii nu numai că nu s-au apărat, ci, în ultimele lor zile de viaţă, l-au omagiat pe „salvatorul" poporului, „speranţa omenirii": şi Buharin, şi Radek, şi Rosenholz. În timp ce procurorul Vîşinski îşi „asezona" acuzaţiile cu ditirambi ca „marelui, genialului, înţeleptului, iubitului şi dragului Stalin", un vechi revoluţionar ca Radek afirma în sala de judecată: „Două luni şi jumătate mi-am torturat anchetatorul. Se pune desigur întrebarea dacă nu el ne-a torturat pe noi, în cursul anchetei. Nu, mă simt dator să afirm că cu mine lucrurile au stat invers: eu mi-am torturat anchetatorul, nu el pe mine". Paradoxal, în timp ce întreaga lume nu credea în vinovăţia lor, vechii bolşevici îşi puneau cenuşă în cap. Buharin, de pildă, a declarat la proces: „El (Stalin, bineînţeles) este speranţa omenirii! El este un ctitor!" Interesant ar fi să aflăm de unde ştia Buharin ce scria presa externă despre el, pentru că bineînţeles în Uniunea Sovietică nimeni nu avea acces la ziare străine.

Iar Rosenholz, tot la proces, a afirmat: „Trăiască partidul bolşevicilor cu tradiţiile lui de entuziasm, de eroism, de sacrificiu de sine, trăiască ţara noastră, ce merge spre un viitor luminos, sub conducerea lui Stalin".

[1] Poliţia secretă în Rusia ţaristă.

Oricine citeşte sau măcar răsfoieşte stenogramele oficiale ale proceselor de la Moscova observă cu uşurinţă că toate erau îndreptate în primul rînd împotriva lui Troţki. Stalin îi purta o ură specială, pentru că Troţki se afla peste hotare, în emigraţie, deci „tătucul" nu-l mai putea atinge în vreun fel... Vrînd să-l prezinte pe Troţki drept organizatorul şi conducătorul întregii „ilegalităţi contrarevoluţionare", Stalin a conceput „iţele complotului" ca venind în U.R.S.S. din trei ţări, cele în care trăise în diferite perioade Troţki: Danemarca, Franţa, Norvegia.

Troţki, susţinea Stalin, întreţinea corespondenţă secretă cu conducători ilegali, aflaţi în U.R.S.S. La rîndul lor, aceştia îl vizitau pentru a primi directive. Dar, la procesele de la Moscova, procurorul de stat n-a putut aduce o filă măcar din această „corespondenţă secretă", deşi ea se purta, chipurile, de cîţiva ani. Pentru NKVD era important să dovedească faptul că întîlnirile secrete dintre „complotişti" şi Troţki avuseseră într-adevăr loc, şi nu o dată. Ca să îi reuşească această versiune, conducerea Comisariatului a „sugerat" la trei acuzaţi — Holzman, Piatakov şi Romm — să declare la judecată că fiecare dintre ei s-a întîlnit cu Troţki în afara graniţelor U.R.S.S. şi a primit de la el directive pentru organizaţia ilegală. Stalin socotea că aceste declaraţii ale acuzaţilor ar fi principalele atuuri ale acuzării, avînd, prin urmare, efectul scontat. Din păcate, amănunte esenţiale ale întîlnirilor cu Troţki erau extrem de neconvingătoare. Ceea ce a golit de sens juridic „mărturisirile" acuzaţilor privind contactele lor cu Troţki.

Oslo în loc de Copenhaga

Greşeala de calcul a lui Stalin este uşor de explicat. Troţki trăia peste graniţă din 1929. Atunci fusese expulzat din U.R.S.S. Natural că numai acolo s-ar fi putut întîlni cu „complotiştii". Ideea i se

păruse atît de seducătoare lui Stalin, încît el scăpase din vedere un aspect important: puterea NKVD-ului nu funcționa și în afara granițelor, pe scurt, acolo nu mai „ținea" să „verifici" faptele și să stabilești adevărul, așa cum îți convenea. Așa că spectacolul juridic implica un mare risc.

Deci cum au fost demascate plăsmuirile lui Stalin? La primul proces, acuzatul Holzman a recunoscut că pe cînd se afla la Berlin, în interes de serviciu, în noiembrie 1932, l-a întîlnit în secret pe Lev Sedov, fiul lui Troțki, și, la porunca unuia dintre șefii complotului, i-a predat acestuia un cifru necesar în legăturile lor ulterioare. La o altă întrevedere, Sedov i-ar fi propus lui Holzman să meargă cu el la Troțki, care locuia la Copenhaga.

„Am fost de acord — a declarat Holzman în fața tribunalului —, dar l-am prevenit că nu era bine să mergem împreună, din considerente conspirative. Am hotărît atunci cu Sedov că voi fi la Copenhaga peste două-trei zile și mă voi stabili la hotelul „Bristol", unde urma să ne întîlnim. Așa am și făcut. Direct de la gară m-am dus la hotel și acolo, în hol, mă aștepta Sedov. Pe la ora 10 dimineața, am plecat împreună spre casa lui Troțki". Holzman a recunoscut că Troțki i-ar fi spus: „...trebuie neapărat înlăturat Stalin... și trebuie neapărat aleși oameni potriviți pentru ducerea la îndeplinire a acestei cauze".

Cînd afirmațiile lui Holzman au fost date publicității, Troțki le-a declarat mincinoase și, prin presa internațională, s-a adresat unui tribunal sovietic și procurorului de stat Vîșinski, cu cererea ca Holzman să fie întrebat cu ce fel de pașaport și sub ce nume a intrat în Danemarca.

Vîșinski, bineînțeles, nu i-a pus nici o întrebare lui Holzman. S-a temut ca autoritățile daneze să nu facă publică minciuna. Declarațiile lui Holzman au fost însă importante în proces: acuzarea s-a bazat pe ele. În actul de acuzare s-a afirmat că inculpații comiseseră acte teroriste conform directivelor primite la Copenhaga de la Troțki, prin intermediul lui Holzman.

Tribunalul i-a condamnat pe toți acuzații, inclusiv pe Holzman, la moarte prin împușcare. Pe 25 august 1936, a doua zi după pronunțare, sentința a fost îndeplinită. „Morții nu vorbesc" — spune un vechi proverb. Stalin și Vîșinski au presupus că regizarea lor juridică nu va fi niciodată demascată. Dar s-au înșelat.

La 1 septembrie, după o săptămînă de la împușcarea „complotiștilor", ziarul *Sozialdemokraten*, organ oficial al guvernului danez, a publicat un comunicat senzațional: hotelul „Bristol", unde, chipurile, se întîlniseră în 1932 Holzman și Troțki, era închis încă din 1917, pentru demolare. În S.U.A. s-a format imediat o comisie de cercetare a acuzațiilor aduse de Moscova lui Troțki. După analizarea „episodului Copenhaga", comisia a ajuns, printre altele, la concluzia: Sedov nici nu putea fi la Copenhaga în perioada 23 noiembrie - 2 decembrie 1932.

Cînd a aflat din ziarele daneze că hotelul „Bristol" nu există, Stalin și-a ieșit din fire. „De unde dracu' ați scos hotelul ăsta? De ce nu ați spus că s-au întîlnit la gară? Gările rămîn întotdeauna pe loc". Imediat i-a ordonat lui Iagoda să facă o cercetare detaliată, apoi să îi raporteze numele nkvd-iștilor ce se făcuseră vinovați de compromiterea întregului proces. Într-o primă mișcare și în speranța de a îndrepta ceva, din ceea ce s-ar mai fi putut îndrepta, un colaborator al Direcției externe a NKVD-ului s-a dus la Copenhaga, la fața locului. Dar s-a întors destul de „pleoștit". Din nenumăratele hoteluri reale ale orașului, NKVD-ul găsise la care să se oprească: la unul care nu mai exista!

Ce a relevat ancheta întreprinsă la cererea lui Stalin? Un nkvd-ist confundase Copenhaga cu Oslo și dăduse denumirea unui hotel din Oslo. De unde era să știe Holzman această poveste, cînd semnase mărturia legată de Troțki? ■

(Va urma)

În românește de
Florentina DOLGHIN

Leon africanul sau odiseea unui neobișnuit călător

(Urmare din p. 51)

întotdeauna limpede. Leon evocă deseori caravanele negustorilor, de aceea s-ar putea ca unele dintre deplasările sale să fi fost de natură comercială. În alte dăți, lasă să se înțeleagă că efectua misiuni diplomatice, în folosul a doi suverani marocani. Se știe, de asemenea, că a întîlnit pe celebrul pirat Orudj Barbarosa[1] puțin înainte ca acesta să cucerească Algerul. Dar comerțul, religia și politica nu explică totul: principalul, la Leon, este sufletul de explorator, curiozitatea sănătoasă pentru oameni și lucruri, care-l fac demn reprezentant al Renașterii.

Șederea la Roma, care a durat cel mult nouă ani, a fost extrem de rodnică. Și-a terminat *Descrierea*, cum precizează Leon pe ultima pagină, la 10 martie 1526. Se pare că el a părăsit Italia în jurul acestei date, aproximativ în momentul în care trupele lui Carol Quintul ocupau capitala papilor, în mai 1527. Leon a avut probabil tristul privilegiu să asiste, la un interval de 35 ani, la luarea Granadei de către regii catolici și la cucerirea Romei de către trupele unui împărat, nepot și moștenitor al acelorași suverani spanioli[2]. Ceea ce se știe cu cvasicertitudine este că Leon a revenit la Tunis și că și-a reluat numele și religia inițiale. După unele relatări, la 1553 mai era în viață. A mai scris și alte lucrări? O descriere a Romei, de exemplu? Nu se știe. În viața acestui personaj rămîn largi zone de umbră, care nu pot fi umplute decît cu presupuneri. Dar în linii mari personalitatea sa este bine conturată. Este a unui umanist, rezumînd cu fidelitate marele veac care a fost XVI. ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1986.

[2] Fiu al arhiducelui Filip cel Frumos și al Ioanei cea Nebună, Carol Quintul era, prin tatăl său, nepotul împăratului Maximilian I de Habsburg, iar prin mama sa nepotul regilor catolici Ferdinand de Aragon și Isabel de Castilia.

DIALOG CU CITITORII

IMPORTANT!

Pentru a primi regulat seria nouă a revistei *Magazin istoric* vă puteți abona sau reînnoi abonamentul chiar mîine, la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate. În felul acesta aveți garanția de a primi revista noastră fără nici o lipsă în colecția dumneavoastră.

Prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

NOUĂ ISTORIE

Prezentăm alte fragmente din scrisorile sosite în ultima vreme pe adresa revistei noastre, prin care cititori, de vîrste și profesiuni diferite, din țară și din străinătate, ne împărtășesc gîndurile lor despre istorie și despre Magazin istoric, ne adresează sugestii privind activitatea noastră viitoare.

Precizăm, și cu acest prilej, că, dat fiind actualul număr de pagini de care dispunem, nu putem da curs deodată tuturor propunerilor și ideilor primite din partea cititorilor, după cum nu putem reproduce, decît parțial, scrisorile sosite pe adresa acestei rubrici, consacrate dialogului cu cei care ne citesc.

Iată, pentru început, o scrisoare sosită din Ploiești și semnată de dl. inginer pensionar ILIE IONIȚĂ care, după ce se recomandă: sînt un vechi și pasionat cititor al revistei **Magazin istoric** și posed întreaga colecție, **continuă:** În zilele de după Revoluția noastră victorioasă, primele mele gînduri s-au îndreptat și către istorie care, în sfîrșit, va reintra în drepturile sale legitime, iar din paginile revistei noastre vor dispare acei care n-au avut nimic comun cu istoria neamului nostru, falsificînd-o și manevrînd-o în interesul fostei dictaturi. Revista noastră va fi, de acum înainte, o tribună a istoriei adevărate.

Am început o muncă titanică, prin a lua colecția număr cu număr, pentru a înlătura tot ceea ce se referă la clanul ceaușist, spre a nu mai aminti de ei.

Aștept cu nerăbdare noile numere ale revistei, în anul I de adevărată libertate și de nouă istorie.

În ceea ce privește acele pagini din unele numere ale revistei, maculate cu articole închinate regimului de dictatură ceaușist, cititorii noștri — după cum am văzut atît din numărul trecut, cît și în acesta — au găsit și recurs la modalități feluri te pentru a le elimina, fără a renunța, totodată, la colecția Magazin istoric.

DORINȚE LEGITIME

Tot un inginer, de data aceasta din București, dl. SILVIU SCHIAUA, ne trimite unele sugestii privind activitatea revistei noastre. Iată-le: Mă adresez dumneavoastră prima dată, deși sînt un statornic cititor al **Magazinului istoric**, încă de la primul său număr. De ce n-am făcut-o pînă acum. Pentru că ceea ce v-aș fi putut spune în „epoca de aur" nu era nici original, nici interesant — prin urmare nici util.

Acum lucrurile stau altfel. Sperăm cu toții într-o epocă de democrație și respect pentru adevăratele valori ale culturii și civilizației. Adică exact ceea ce a lipsit întîi de toate poporului nostru în ultimii 45 de ani — așa-zisa noastră „istorie contemporană".

Armele au tăcut. Este momentul să începem munca cinstită de refacere a țării, simultan cu un proces de reevaluare a trecutului nostru — recent și nu numai. 45 de ani de subordonare totală unui grup de interese ce s-a autoproclamat unicul reprezentant autorizat al poporului român au lăsat cu siguranță urme în conștiința noastră, a tuturor. Ca să ne lepădăm de funestele racile ale ultimelor dictaturi trebuie de bună seamă să înlăturăm petele albe (mai degrabă negre) din istoria neamului și a lumii.

Cu aceste gînduri mă adresez astăzi dumneavoastră. Vă scriu cu credința în importanța pe care **Magazin istoric** a dobîndit-o ca cea mai răspîndită revistă de specialitate din România, din cîte știu eu singura destinată marelui public.

Sînt sigur că se impune o redefinire a scopurilor revistei, care să țină seama atît de dorința legitimă a cititorilor de a cunoaște resorturile intime ale evenimentelor istorice ce au jalonat drumul nostru de pînă azi, cît și de rolul educațional al istoriei în condițiile unei societăți democratice.

După ce ne adresează o serie de propuneri de teme care ar putea fi abordate în paginile revistei și pe care le-am reținut (și noi ne-am gîndit la o parte dintre ele, iar mulți alți cititori de asemenea) dl. Schiaua își încheie scrisoarea astfel: În general, este momentul să ridicăm vălul ce a ascuns poporului nostru capitole întregi ale istoriei sale și ale lumii. A fi în slujba adevărului înseamnă nu doar a evita falsul ci și a nu ascunde fapte reale.

Vreau, de asemenea, să apelez la dumneavoastră cu rugămintea de a nu schimba cumva numele revistei. Ar fi o victorie a formei asupra conținutului și ar fi păcat.

HRANĂ SUFLETEASCĂ

Preotul pensionar IOAN SPIRU, din Alexandria, **colaborator și vechi cititor al revistei noastre, ne scrie pe marginea ediției speciale** Magazin istoric **(serie nouă), apărută la finele anului trecut:** Printr-o fericită împrejurare, am ajuns în posesia ediției speciale. Salut din toată inima reapariția dragei noastre reviste, care timp de 22 de ani ne-a fost hrană sufletească, găsind în ea adevărurile istoriei noastre, în articole ce nu le puteam citi în alte reviste. Ea a fost o adevărată făclie la care ne-am încălzit sufletele, pentru că era aproape singura revistă unde se putea citi istorie românească nefalsificată. Pînă și cele mai importante evenimente din istoria noastră, 24 ianuarie și, mai ales, Marea Unire din 1918, ajunseseră acte de proslăvire ale celui ce nu merită să-i rostesc numele. Se transformaseră în sărbători ceaușiste.

De aceea, am prețuit și eu, la fel ca nenumărații cititori ai revistei **Magazin istoric**, unde puteam găsi adevărurile după care tînjeam. Salut din toată inima noua serie a revistei, cu convingerea că vom găsi în paginile ei tot ceea ce dorește sufletul și inima noastră.

DARURI DIN MÜNCHEN

Sîmbătă 4 februarie 1990. La redacție primim vizita doamnei IRINA PALADI-EVIAN și a soțului ei, domnul MIHNEA EVIAN. Amîndoi originari din România, muzicieni de profesie, trăiesc în capitala landului Bavaria, R.F.G. Din conversația avută reținem: Cunoaștem revista dv. din perioada liceului. Ne-a bucurat mult să vedem noua ei serie, apărută după revoluție. De altfel, deși am mai revenit în țară deseori, de data aceasta ne-a adus Revoluția din decembrie 1989.

Am simțit că față de imensul sacrificiu făcut de tinerii care au luat cu asalt dictatura — care, de fapt, ne-a obligat și pe noi să părăsim țara — avem și o datorie. Datoria de a căuta să ajutăm, să alinăm durerile acelor familii care au îndurat frigul, foamea, întunericul și mai ales frica, cu un stoicism necunoscut în afara țării la adevăratele lui proporții. Am vrut să ajutăm pe măsura puterilor noastre familii îndurerate și îndoliate și mai ales tineri care au luptat contra dictaturii ceaușescu. Am organizat o colectă la München între muzicieni români și germani și am sosit cu două cami-

DIALOG CU CITITORII

oane de alimente, îmbrăcăminte, medicamente, pe care le-am distribuit celor ce au suferit atît. Credem că am făcut foarte puțin, dar am făcut-o din inimă. Și o vom mai face.

Și ca o dovadă că nu am uitat nici revista **Magazin istoric** din anii de liceu și studenție, v-am adus o mașină de scris. Nu este nouă, dar scrie bine.

Colectivul nostru, mișcat de o asemenea dovadă de fidelitate, mulțumește celor doi muzicieni și le urează succese pe măsura nobilei arte pe care o slujesc.

ADEVĂRUL ISTORIEI

VASILE PRUTEANU, din Galați, care semnează un pasionat de istorie, muncitor în cadrul Combinatului Siderurgic din acest oraș, ne împărtășește gîndurile sale privind adevărul istoric: Istoria nu poate fi inventată sau scrisă la cheremul și ordinul oricui. Istoria trebuie să arate adevărul și numai adevărul, indiferent dacă-i pe placul acelor inventatori de istorie.

În continuare, cititorul nostru ne relatează că în anul 1982 i-a trimis o scrisoare deschisă fostului dictator, în care protesta împotriva unor neadevăruri întîlnite în manualele de istorie. După aceasta, am intrat în atenția securității, luat de acasă și dus la sediul acestei foste instituții de tristă amintire, din Tiglina II Galați, unde am fost dat de pereți, mobile și ce mai era prin biroul acela.

În ultimele luni ale anului 1989 — continuă corespondentul nostru —, mai ales după evenimentele din Cehoslovacia, mi-am arătat bucuria că cercul se strînge tot mai mult în jurul nostru și că următorii vom fi noi, care vom face cum am făcut de-a lungul istoriei, să uimim întreaga Europă, ceea ce s-a adeverit. La 17 decembrie — cînd împlineam și vîrsta de 39 de ani — se desfășurau evenimentele revoluționare de la Timișoara, care au culminat cu cele de la București, care au dus la căderea celei mai odioase dictaturi din istoria Europei.

În încheiere, vreau să vă mai comunic că sînt un pasionat cititor al revistei dumneavoastră și am întreaga [illegible]ție, de la apariție. Mai bine zis [illegible]vut-o integral, dar în ultimii ani, [illegible]nd că și în această revistă apar unii istorici „confecționați", am mai îndepărtat unele numere, dar vă promit că am s-o completez la loc. Și mai ales din acest an, cred că **Magazin istoric** va reda numai purul adevăr istoric. Știu că vă era impus ca și în revista dumneavoastră să oglindiți pe „marele erou".

Cu respect și admirație pentru munca nobilă a dumneavoastră.

COMPLEX ARHITECTURAL DEMOLAT

În campania sistematică de distrugere a orașelor și satelor țării declanșată de fosta dictatură sub pretextul unor așa-zise înnoiri edilitare, au fost demolate nenumărate obiective culturale, artistice, arhitecturale etc. Multe dintre ele fără nici o justificare,

fără nici o intenție de a se clădi ceva în loc. Pur și simplu pentru a satisface setea de distrugere a tot ceea ce însemna mărturie a trecutului, sete tot mai neostoită a dictatorului și a clanului său.

Despre un astfel de monument arhitectonic constănțean — cunoscut și îndrăgit, atît de localnici, cît și de vizitatorii români și străini ai orașului — ne relatează DOINA PĂULEANU și NICOLAE CUȘA, din Constanța. Este vorba de complexul de clădiri Victoria, din vechea piață Ovidiu, care se afla situat în fața actualului Muzeu de istorie și arheologie. Construit în anii 1895 și, respectiv, 1900-1908, complexul era alcătuit din trei clădiri, cu ziduri groase, stucaturi și feronerie, constituind un atractiv punct turistic. Cu toată împotrivirea specialiștilor din cadrul Muzeului de istorie și arheologie, a Muzeului de artă și a Comisiei județene a patrimoniului cultural național, trecînd peste argumentele acestora privind valoarea complexului, semnificativ pentru vechea urbanistică constănțeană, acesta a fost demolat. În locul lui, de ani de zile, e un întins loc viran, inestetic și inutil. Cei doi specialiști propun reconstituirea ansamblului.

În imagine, complexul Victoria, într-o imagine-document din 1920.

CU BUCURIE DIN ISRAEL

Primim de la cititorul ISIDOR COPEL, din Beer Sheva, Israel, următoarele rînduri: Trăiască România descătușată! Am plîns cu toții — lacrimi adevărate — în zilele furtunoase ale Revoluției și ne bucurăm pentru România liberă de azi și de mîine.

Ca vechi cititor al **Magazinului istoric**, încă de pe vremea cînd eram în țară, vă rog respectuos a-mi trimite primul număr al revistei libere din acest an și a mă abona în continuare pe anul 1990. Trăiască România liberă!

Reamintim, și cu acest prilej, cititorilor noștri din străinătate că abonamentele la Magazin istoric se pot face pe adresa: Rompresfilatelia, Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O. BOX 12—201, Telex 10376 prsfir.

SOLIDARITATE ȘI FRATERNITATE

După ce ne adresează sincere și bune urări de bine, dl. ION ROȘCULEȚ, din com. Coțofănești, sat Bilca, jud. Bacău, țăran moldovean, după cum se prezintă d-sa, își exprimă speranța că sfîrșitul deceniului IX din mult frămîntatul secol XX va fi începutul unui deceniu al păcii, al fraternității, dreptății și iubirii între toate popoarele lumii.

Am 75 de ani — continuă d-sa. În cei 75 de ani, am avut prilejul să iau parte la răsturnarea a trei dictaturi, care au dominat România. Am constatat că marea majoritate a poporului nostru a urît dictatura, iar mai devreme sau mai tîrziu toate dictaturile și-au avut aceeași soartă, fiind îndepărtate.

Revoluția din România, revoluție în care tineretul, în același front cu armata țării, și-a vărsat sîngele pentru libertate și dreptate, cred că a fost unică în lume. Solidaritatea, afecțiunea și fraternitatea, ajutorul moral și material acordate poporului nostru confirmă justețea revoluției noastre, precum și dorința de dreptate și libertate a altor state și popoare.

CONTENTS (Romanian History) **V. Pârvan** They died for Liberty ● Testimonies from the Youth, who have made the December 1989 Revolution (II) ● **R. Theodorescu** In the Turnmoil of the Revolution ● Against ceauşescu's Dictatorship: How was demolished the Enei Church; a Monument in Oblivion — Niculiţel ● **A. Vulpe** The Archaeology under Dictatorship ● **S. Iosipescu** Assassination of the Văcăreşti Monastery ● **V. Bria** Not even the Cemeteries were spared ● **I. Stoica** The Resurrection of the Central Universitary Library ● **V. Cândea** Gesta Dei per Rumanos ● **M. Pop** For a Records of Oral History ● **R.St. Ciobanu** The History Textbook — quo vadis? ● Terror in the Primăverii Palace ● **O. Drimba** Three Unknown Letters from Petru Cercel (1583-1585) ● **R.R. Rosetti** 1939. Diary (VI) ● In Bucharest, 50 Years Ago ● **D. Hîncu** Thomas Mann — Romanian Interferences

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **V. Pârvan** C'est pour la liberté qu'ils sont tombés ● Les jeunes gens qui ont fait la révolution de décembre 1989 (II) ● **R. Theodorescu** Dans le tourbillon de la révolution ● Contre la dictature ceauşescu: comment l'Église Enei a été démolie; le monument oublié de Niculiţel ● **A. Vulpe** L'archéologie sous la dictature ● **S. Iosipescu** La déstruction du monastère Văcăreşti ● **V. Bria** Ni les cimetières n'ont été épargnés ● **I. Stoica** La Bibliothèque Centrale Universitaire rediviva ● **V. Cândea** Gesta Dei per Rumanos ● **M. Pop** Pour des archives de l'histoire orale ● **R.Şt.Ciobanu** Le manuel d'histoire — quo vadis? La terreur régnait même dans le Palais Primăverii ● **O.Drimba** Trois lettres inconnues de Petru Cercel (1583-1585) ● **R.R. Rosetti** 1939. Journal politique (VI) ● A Bucarest il y a 50 ans ● **D.Hîncu** Thomas Mann — des interférences roumaines

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **В. Пырван** Они пали за свободу ● Молодёжь, которая осуществила революцию декабря 1989 г. (II) ● **Р. Теодореску** В пучине революции ● Свидетельства против диктатуры чаушеску: как была разрушена церковь Эней; забытый памятник в Никулицеле ● **А. Вулпе** Археология под диктатурой ● **С. Йосипеску** Разрушение монастыря Вэкэрешть ● **В. Брия** Ни кладбища не были пощадены ● **И. Стойка** Центральная университетская библиотека rediviva ● **В. Кындя** Gesta Dei per Rumanos ● **М. Поп** За архив устной истории ● **Р. Шт. Чобану** Учебник истории — quo vadis? ● Террор в Дворце Примэвери ● **О. Дримба** Три неизвестных письма Петру Черчела (1583-1585) ● **Р. Р. Росетти** 1939. Дневник (VI) ● В Бухаресте 50 лет тому назад ● **Д. Хынку** Томас Манн — румынские взаимосвязи

INHALT (Rumänische Geschichte) **V.Pârvan** Sie sind für die Freiheit gefallen ● Die Jugendliche, die die Revolution von Dezember 1989 gemacht haben (II) ● **R.Theodorescu** In den Wirbel der Revolution ● Gegen die ceauşescu — Diktatur: wie die Enei-Kirche niedergerissen wurde; in Vergessenheit geraten: der Denkmal von Niculiţel ● **A. Vulpe** Archeologie under Diktatur ● **S. Iosipescu** Der Mord der Văcăreşti-Kloster ● **V. Bria** Nicht einmal die Friedhoffe wurden nicht geschont ● **I.Stoica** Die Zentrale Universitäts — Bibliothek rediviva ● **V.Cândea** Gesta Dei per Rumanos ● **M.Pop** Für eine mündliche Geschichts—Archiv ● **R.Şt.Ciobanu** Das Geschichtsbuch — quo vadis? ● Terror im Primăverii-Palast ● **O.Drimba** Petru Cercel (1583-1585) — drei unbekannte Briefe ● **R.R.Rosetti** 1939.Tagebuch (VI) ● In Bukarest vor 50 Jahre ● **D.Hîncu** Thomas Mann — rumänische Interferenzen

SUMARIO (Historia rumana) **V.Pârvan** Han caído por la libertad ● Los jóvenes, los que han hecho la revolución de diciembre de 1989 (II) ● **R.Theodorescu** En la vólbura de la revolución ● Contra la dictadura de ceauşescu: cómo ha sido derribada la iglesia Enei; el monumento de Niculiţel en el olvido ● **A.Vulpe** La arqueología bajo la dictadura ● **S.Iosipescu** Un asesinado: el Monasterio de Văcăreşti ● **V.Bria** Los cementerios tampoco han gozado de clemencia ● **I. Stoica** La Biblioteca Central Universitaria redivíva ● **V.Cândea** Gesta Dei per Rumanos ● **M.Pop** Por un archivo de la historia oral ● **R.Şt.Ciobanu** Manual de historia — quo vadis? ● Terror en el Palacio de Primavera ● **O.Drimba** Tres cartas desconocidas de Petru Cercel (1583-1585) ● **R.R.Rosetti** 1939. Diario (VI) ● En Bucarest, hace 50 años ● **D.Hîncu** Thomas Mann — interferencias rumanas

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201 ; telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică, anul XXIV, nr. 3 (276), martie 1990. Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2 parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406; 917.

Acest număr al noii serii a revistei *Magazin istoric* a fost pregătit pentru tipar de: *Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Cristian Popişteanu (redactor şef), Marian Ştefan, Ioana Ursu (secretar general de redacţie)*, secretariat tehnic : *Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram, Floarea Dragne, Tudora Petre, Anton Tănase ; macheta artistică Radu Ion Popescu ;* tipărit prin Editura Presa Liberă la Combinatul Poligrafic Bucureşti cu sprijinul colectivelor secţiilor zeţărie, offset şi legătorie.

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — Bucureşti

42 427

ἑωσφόρος